

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta

Katedra jihovýchodoevropských a balkanistických studií

Bakalářská práce

Maja Gagić

**Češi v Bělehradě a jejich sociální skladba v letech
1918–1941**

The Czechs in Belgrade and their social structure in years 1918–1941

Praha 2014

Vedoucí práce: doc. PhDr. Jan Pelikán, CSc.

Poděkování

Na tomto místě bych ráda poděkovala vedoucímu práce doc. PhDr. Janu Pelikánovi, CSc. za cenné rady a připomínky, vstřícnost a obzvláště za čas, který strávil nad touto bakalářskou prací. Chci poděkovat také doc. PhDr. Jaromíru Lindovi, Ph.D. za odbornou konzultaci. V neposlední řadě děkuji všem pracovníkům vědeckých institucí, kteří mi pomohli při získávání potřebných materiálů.

Prohlášení:

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracovala samostatně, že jsem řádně citovala všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze, dne 22. května 2014

.....
Jméno a příjmení

Klíčová slova

česká menšina v Bělehradě
meziválečné období v Jugoslávii
česko-srbské vztahy

Key words

czech minority in Belgrade
interwar period in Yugoslavia
Czech-Serbian relationship

Abstrakt

Tato bakalářská práce se zabývá českou menšinou v meziválečném Bělehradě. Cílem práce bylo vytvořit jednotný a ucelený obraz života této minority. Ač zde byla primárně zkoumána jen určitá skupina příslušníků české menšiny, lze z tohoto zkoumání odvodit její celkový stav. Důležitým prvkem byla schopnost integrace a velká míra asimilace zdejších Čechů. Hlavním zdrojem při zpracování této problematiky byly výroční zprávy *Československé obce v Bělehradě* a další dosud nevydané prameny.

Abstract

This thesis deals with a Czech minority in interwar Belgrade. The aim was to examine and provide a comprehensive description of the life inside this community where important factors were an ability to integrate and a large degree of assimilation. Although the focus of my study is limited to a particular group of the Czech minority, a general view of the situation can be implied. The main sources of my work were annual reports of the Czechoslovakian village in Belgrade and other unpublished sources.

OBSAH

1. Úvod	8
1.1 Charakter zkoumaných výročních zpráv <i>Československé obce v Bělehradě</i> a zpracování seznamů jejích členů	11
1.2 Metodický postup	13
2. Příchod Čechů do srbských zemí a zejména do Bělehradu před rokem 1914	16
2.1 Expanze českého kapitálu na Balkánský poloostrov	18
2.2 První Češi v Bělehradě	20
2.2.1 Významné české osobnosti spojené s Bělehradem	22
2.3 Počátky spolkového života v Bělehradě	24
3. Struktura obyvatel Bělehradu a emigrantů z Československa v meziválečném období	27
3.1 Odchod obyvatel z Československa do Jugoslávie podle vystěhovaleckých pasů v letech 1925–1938	29
3.2 Čechoslováci v Bělehradě a jejich rozmístění v meziválečném období	29
4. Sociální struktura členů <i>Československé obce v Bělehradě</i> a český kapitál v Bělehradě v meziválečném období	32
4.1 Členové <i>Československé obce</i> a <i>Sdružení československých žen</i>	33
4.2 Povolání Čechů v Bělehradě podle výročních zpráv <i>Československé obce</i> (1923–1938)	36
4.3 Srovnání pracovního odvětví Čechů ze spolku v rámci statistiky aglomerace Bělehrad a Zemun pro rok 1929 a 1931	39
4.4 České společnosti působící v Bělehradě v meziválečném období	40
4.4.1 Bankovní a pojišťovací instituce	41
4.4.2 Průmysl a řemesla	43
4.5 Další oblasti působení Čechů	47
5. Spolkový život a činnost <i>Československé obce v Bělehradě</i>	50
5.1 Vznik <i>Československé obce</i> v Bělehradě a <i>Sdružení československých žen</i> , jejich organizační struktura a spolková činnost	53

5.2 <i>Československý dům a. s.</i>	58
5.3 Československá škola	60
5.4 Československé vyslanectví v Bělehradě	65
6. Závěr	70
Seznam použitých pramenů a literatury	72
Přílohy	75

1. Úvod

První Češi přišli do oblasti dnešního Srbska už zhruba koncem 18. století. V samotném Bělehradě se pak objevovali přibližně ve 30. a 40. letech 19. století. Postupem času se jejich počet zvyšoval a v srbské metropoli se tak vytvořila silná česká menšina. Problematika české menšiny v dnešní oblasti Banátu (popřípadě v dnešním Chorvatsku) se stala oblíbenou mezi mnohými badateli, zatímco Čechům v Bělehradě je věnováno minimum pozornosti.

V této bakalářské práci jsem se zabývala právě stavem české (resp. československé) menšiny v hlavním městě Království SHS, později Království Jugoslávie v období mezi dvěma světovými válkami (1918–1941). Vzhledem k velmi omezeným zdrojům a nedostatečné sekundární literatuře jsem zkoumala jen určitý okruh příslušníků české menšiny. Jednalo se o členy spolku *Československá obec v Bělehradě*. Soustředila jsem se na jejich sociální skladbu, především na pracovní odvětví a profesní zaměření v komparaci s celkovým stavem obyvatel Bělehradu a expanzi českého kapitálu do Bělehradu. Z tohoto hlediska bylo zkoumáno i působení Čechů na důležitých pozicích ve státní sféře a ve významných domácích společnostech. Většina firem uvedených ve čtvrté kapitole byla vybrána na základě údajů z výročních zpráv *Československé obce v Bělehradě*. Dalším zdrojem byly reklamní materiály tištěné v různých typech publikací. Není vyloučeno, že existovali i další významní jednotlivci, kteří zde uvedeni nejsou. Velké české společnosti působící v Bělehradě, ale i jinde v Srbsku, tak vytvářely nové pracovní pozice i pro místní obyvatele, přispívaly k modernizaci země a rozšiřování zdejšího kapitálu. U jednotlivých společností uvádíme i významná jména s nimi spojená, která také tvořila pevné jádro *Čsl. obce*.

Druhou, větší oblastí zkoumání byla spolková a kulturní aktivita příslušníků české menšiny. Součástí bádání je taktéž reflexe vlivu této minority na bělehradskou společnost a jejich vzájemné vztahy, které se mimo jiné dají vyvodit ze smíšených rodin a zájmu většinového národa o kulturní a spolkovou činnost *Československé obce v Bělehradě*. Základním pramenem byly výroční zprávy *Čsl. obce* a seznamy jejich členů. Kvůli událostem druhé světové války a přesunu spolkového archívu do chorvatského Daruvaru bylo značné množství dokumentů zničeno nebo ztraceno. Výroční zprávy, jež jsou předmětem výzkumu, se dochovaly z let 1923–1938.

Při zpracování bakalářské práce jsem vycházela z literatury související s tématem samotné práce jen okrajově. Námí zkoumanou látku zatím totiž nikdo komplexně

nezpracoval. Za jedinou výjimku bychom mohli označit diplomovou práci Pavla Trojana *Češi a Bělehrad 1918–1939*, která se podrobně věnuje Čechům v Bělehradě v meziválečném období. Pavel Trojan na začátku popisuje příchod Čechů do Srbska. Následně zkoumá život Čechů v letech 1918–1939. Taktéž se zabývá osudem české menšiny po druhé světové válce. Z této práce jsem nevycházela ani na počátku svého bádání, ani v jeho průběhu. Jeden z důvodů byl ten, aby to neovlivnilo podobu vlastní práce. Druhým důvodem byly některé nepřesné informace, na které jsem později v Trojanově diplomové práci narazila.

Životu české (československé) menšiny v zahraničí se věnoval právník a pracovník státního statistického úřadu Jan Auerhan.¹ Historií vztahů a styků mezi Čechy a jižními Slovany se věnuje práce Václava Žáčka a kolektivu autorů.² Při zpracování kapitoly o českém kapitálu v Bělehradě jsem vycházela z prací o expanzi českého kapitálu historika Ctibora Nečase.³ Emigrací Čechů (popř. Čechoslováků), jejími příčinám a pobytem Čechů v zahraničí se zabýval Jaroslav Vaculík.⁴ Čechy v Banátě (především v srbské části) se zabýval historik Václav Štěpánek.⁵ Problematiku české menšiny v Srbsku obsahuje taktéž práce studentů České zemědělské univerzity v Praze.⁶

Ze srbských publikací jsem se opírala především o dvě práce. První z nich je publikace *Bělehradští cizinci: Příběh o kosmopolitismu a energii města, která trvá (Beogradski stranci: Priča o kosmopolitizmu i energiji grada koja traje)*, kterou vydala *Turistička organizace Bělehradu (Turistička organizacija Beograda)*. Tato práce se zabývá obecně národnostními menšinami v Bělehradě a podrobněji pak popisuje život konkrétní významné rodiny či jednotlivce. Vychází především z materiálů, které organizaci poskytli potomci těchto cizinců. Kniha je poměrně komplexním přehledem o cizincích v Bělehradě. Nejedná se však o práci vědeckou a tedy zcela důvěryhodný zdroj. Druhou publikací je práce Predraga

¹ AUERHAN, Jan: *Československé menšiny za hranicemi*. Praha, 1918; *Pokus o demografii zahraničních Čechů a Slováků*. Praha, 1937.

² ŽÁČEK, Václav a kol.: *Češi a Jihoslované v minulosti. Od nejstarších dob do roku 1918*. Praha, 1975.

³ NEČAS, Ctibor: *Na prahu české kapitálové expanze: rozpínavost českého bankovního kapitálu ve střední, jihovýchodní a východní Evropě v období rakousko-uherského imperialismu*. Brno, 1987; *Český bankovní kapitál a jeho srbské angažmá do začátku první světové války*. In: *Od Moravy k Moravě: z historie česko-srbských vztahů v 19. a 20. století*. Brno, 2005.

⁴ VACULÍK, Jaroslav: *Češi v cizině – emigrace a návrat do vlasti*. Brno, 2002; *České menšiny v Evropě a ve světě*. Praha, 2009.

⁵ ŠTĚPÁNEK, Václav: *Česká kolonizace Banátské vojenské hranice na území srbsko-banátského hraničářského pluku*. In: *Od Moravy k Moravě: z historie česko-srbských vztahů v 19. a 20. století*. Brno, 2005.

⁶ KOKAISL, Petr a kol.: *Krajané: Po stopách Čechů ve východní Evropě*. Praha, 2009.

Markoviće o meziválečném Bělehradu. Především zde zkoumá vliv dalších evropských států na modernizaci srbské metropole.⁷

Velmi důležitým zdrojem při zpracování bakalářské práce pro mě byly politické zprávy československého vyslanectví v Bělehradě. Tyto dokumenty se nachází v *Archivu ministerstva zahraničních věcí v Praze*. Stejně tak významné byly i různé dokumenty, které jsem objevila v *Historickém archivu Bělehradu (Istorijski arhiv Beograda)*. Jednalo se o prameny týkající se českých firem či působení českých spolků.

V *Historickém archivu Bělehradu* je také dostupná *Kartotéka obyvatel přihlášených v Bělehradě v letech 1924–1944 (Kartoteka gradjana prijavljenih u Beogradu, 1924–1944)*.⁸ Tento fond obsahuje přihlášky s údaji o všech obyvatelích, kteří žili v hlavním městě Království v letech 1924–1944. Teoreticky by tedy mohl sloužit k hlubší analýze československé menšiny. Počet obyvatel Bělehradu se v meziválečném období každý rok zvyšoval a vzrostl přibližně ze 100 tisíc (1918) až na 500 tisíc (1944). Všichni obyvatelé museli být přihlášení. Celý fond obsahuje několik set přihlášek a je umístěn v několika stech krabicích. Přihlášky jsou řazeny abecedně a nejsou rozděleny podle státní příslušnosti přihlášeného. Při bádání ve fondech *Historického archivu Bělehradu* je možné si denně vyžádat pouze omezené množství zkoumaných materiálů. V případě zpracování jen přihlášek bělehradských Čechů by bylo nutné projít celý fond a všechny přihlášky obyvatel Bělehradu z let 1924–1944. Při zpracování těchto přihlášek by mohlo dojít ke dvěma problémům. Prvním by byl fakt, že někteří z těchto Čechů v té době přijali jugoslávské občanství nebo měli dvojí občanství (jugoslávské a československé). V tomto případě by byly přihlášky vybírány na základě dalších údajů: jména či místa narození. Tímto způsobem by mohlo dojít ke druhému problému v souvislosti s transkripcí jmen. Ta se totiž může lišit od české výslovnosti. Z tohoto fondu jsme si vyžádali osm přihlášek členů *Čsl. obce*, přičemž nalezeny byly pouze dvě. Ostatní byly buď ztraceny, nebo se lišila česká podoba jména od srbského přepisu. Z důvodu velkého objemu fondu, časové náročnosti a výše zmíněných problémů nebylo možné prozkoumat celý fond, ani si vyžádat pouze přihlášky členů *Československé obce*.

⁷ Marković, Peđa J.: *Beograd i Evropa 1918–1941. Evropski uticaji na proces modernizacije Beograda*. Beograd, 1992.

⁸ Přihláška k pobytu byla papírová kartička z tvrdého papíru o velikosti cca 18,5cm na šířku a 20,5cm na výšku. Požadované údaje na přední straně: bydliště, jméno, datum a místo narození, státní občanství, povolání, rodinný stav, víra, jméno otce a matky, předcházející bydliště v Bělehradě, dále údaje o manželce a nezletilých dětech. Protože nebylo možné přihlášené k pobytu fotografovat, obsahovala zadní strana přihlášky osobní popis cizinců (popis těla, obličeje, očí, úst, vlasů, knírku, vousů a další nápadné znaky) a všechna místa bydliště. Příloha práce osahuje jednu ukázkou. Konkrétně je to přihláška českého průmyslníka Oskara Jarolímka.

První kapitola práce se věnuje analýze základních pramenů a vysvětlení metodického postupu analýzy. Druhá kapitola se zabývá historií Čechů v Bělehradě a srbských zemích do první světové války. V této kapitole se nejedná o vlastní výzkum, ale pouze přehled či shrnutí informací ze sekundární literatury. Nicméně je nezbytný pro další výklad. Za důležité též považují seznámení s celkovým stavem obyvatelstva v Bělehradě a vystěhovalci z Československa do Království SHS, respektive Jugoslávie. Potřebné údaje jsem získala a dále zpracovala na základě státních statistik a jsou obsahem třetí kapitoly. Nedostatek představuje fakt, že neexistuje statistika, která by se zabývala přímo vystěhovalci do Bělehradu, nebo alespoň do Srbska. Čtvrtá kapitola je zaměřena konkrétně na Čechy v meziválečném Bělehradě a jejich sociální strukturu, pracovní odvětví v porovnání se všemi obyvateli Bělehradu. Údaje týkající se povolání Čechů jsou především odrazem lidí aktivních v československém spolku. Jedná se tedy o analýzu seznamu jeho členů. Dále se zabývám významnými českými společnostmi, které zde působily. Založení jejich filiálek v Bělehradě neznamenal jen příliv Čechů a českého kapitálu, ale rozvíjely tím i srbskou ekonomiku. Vytvářela se tak nová pracovní místa pro samotné Bělehradány. Pátá kapitola se věnuje životu a spolkové činnosti příslušníků československé menšiny. Součástí této kapitoly je taktéž práce československého vyslanectví s ohledem na jeho pozici ve spolkovém životě.

1.1 Charakter zkoumaných výročních zpráv *Československé obce v Bělehradě* a zpracování seznamů jejích členů

Analýze jsme podrobili celkem dvanáct dochovaných výročních zpráv z let 1923–1938. První z těchto zpráv je v pořadí pátá (1923–1924) a poslední osmnáctá (1937–1938). Mezi tím chybí šestá (1924–1925) a patnáctá (1933–1934) zpráva. Většina z nich se v tuto chvíli nachází v archivu *České besedy* v Bělehradě. Devátá (také v bělehradském archivu), desátá, dvanáctá a třináctá výroční zpráva *Čsl. obce* je k dispozici v české Národní knihovně v Praze.

Jak již název vypovídá, jedná se o výroční zprávy vydávané *Čsl. obcí* každý rok s cílem mapovat aktivitu českého sdružení a jejich členů. Jsou to poměrně útlé, zhruba šedesáti až sedmdesátistránkové sešity. Každá zpráva obsahuje report minulého roku, seznam členů a reklamy různých společností, soukromníků nebo upoutávek na kulturní akce. V rekapitulaci jsou uvedeny důležité společenské a kulturní události, na nichž se spolek podílel, veškerá

spolková činnost, přehled hospodaření včetně příjmů, výdajů a darů, popřípadě cíle do budoucna. *Sdružení československých žen* vedlo vlastní účetnictví.

V každé zprávě jsou uvedeni čestní a zakládající členové (někteří žijící v Bělehradě, ale i ti kteří se vrátili do Čech) a aktuální výbor, který řídí činnost spolku. K dispozici je taktéž zpráva každého odboru o jeho činnosti, čímž se rozumí zpráva jednatele *Čsl. obce, Sdružení žen* (založeno 1924), knihovníka, správce domu, školy, školní rady, dramatického odboru a pokladní zpráva o veškerých příjmech a výdajích. Zpráva jednatele mimo jiné seznamuje i se stavem členů, čímž mám na mysli počet úmrtí, odchod z Bělehradu, přechod členek do *Sdružení žen* (ztráta), počet nově přijatých členů (přírůstek) a tedy celkový počet.

Jak jsme již zmínili výše, zprávy obsahují velmi precizní přehled hospodaření spolku. Všechny ekonomické aktivity členíme do několika okruhů: členské příspěvky, správní výlohy, zábavy, dary a representace, různá vydání, různé příjmy, úroky, odpis inventáře, udržování školy, ztráta za dané období. Každý z okruhů je následně podrobně rozepsán (tzn., že například v oblasti zábavy jsou uvedeny veškeré kulturní akce s rozepsanými příjmy a výdaji). Hospodaření se dále dělí na aktiva a pasiva. Po vzniku *Sdružení žen* je součástí zpráv i jejich hospodářská aktivita a také celková společná bilance obou spolků. Za správnost údajů byli zodpovědní zvolení revisoři. Veškeré hodnoty jsou samozřejmě vyjádřeny v dinárech.

Jednotlivé seznamy členů spolku byly přepsány do tabulky ve wordu a následně byly jednotlivé seznamy zaneseny taktéž do tabulek v excelu. V tomto programu byla seřazena povolání všech členů abecedně a barevně rozlišeny pracovní skupiny (viz metodický postup níže). Nakonec byli vyznačeni ti členové, kteří neměli bydliště v Bělehradě. Z takto upravených seznamů byly následně provedeny veškeré výpočty a statistiky, které jsou součástí této práce.

V samotných seznamech se často objevují zkratky a srbské názvosloví, proto byl sestaven jejich seznam a také seznam společností, kde Češi pracovali, s vysvětlením, jenž je součástí přílohy. Existuje ovšem několik údajů, které nebylo možné dešifrovat.

1.2 Metodický postup

Veškeré analýzy a statistiky byly vytvořeny na základě údajů z dochovaných výročních zpráv *Československé obce v Bělehradě* z let 1923–1938, ze *Zpráv státního úřadu statistického Republiky československé* z let 1923–1938 a *Statistické ročenky Království Jugoslávie*. Ke srovnání a doplnění některých údajů byly použity další zdroje uvedené v seznamu použité literatury zabývající se otázkou české menšiny v Srbsku a jihoslovanských zemích.

Níže uvedené pracovní skupiny byly sestaveny dle rozdělení ze *Zpráv státního úřadu statistického Republiky československé* a *Statistické ročenky Království Jugoslávie (Statistički godišnjak. Kraljevina Jugoslavija. Opšta državna statistika)*. Toto členění bylo zvoleno z důvodu možnosti celkové komparace obyvatelstva Bělehradu a celého Království podle skupin povolání. Tento typ rozdělení nám zároveň umožnil provést srovnání vystěhovalců z Československa do Království opět podle skupin povolání. Barevné rozlišení je náhodné a slouží k lepší orientaci a grafickému zpracování.

A) *Zemědělství, lesnictví a rybářství*

B) *Průmysl a živnosti – modrá*

C) *Obchod, peněžnictví a doprava – červená*

D) *Veřejná služba, vojenství a volná povolání – oranžová*

E) *Ostatní povolání – zelená*

F) *Nelze zařadit – žlutá*

G) *Bez povolání a bez údaje o povolání – šedá (ekonomicky neaktivní)*

H) *Ženy v domácnosti – růžová*

I) *Studenti, absolventi, penzisti – fialová (ekonomicky neaktivní)*

Rozdělení samotných povolání členů *Československé obce v Bělehradě* do konkrétních skupin bylo provedeno přímo podle názvu zaměstnání nebo zařazení firmy či společnosti, u níž byl člen zaměstnán a ojedinele podle uvedené adresy, jež se shodovala se sídlem té které společnosti. V případě, že byl název obecnějšího charakteru a nebylo možné jiným způsobem identifikovat oblast, ve které člen působil, byl zařazen do skupiny F. Do skupiny A (*Zemědělství, lesnictví a rybářství*) nebyl zařazen ani jeden člen *Čsl. obce*. Do skupiny B (*Průmysl a živnosti*) spadají všichni pracovníci z oblasti těžkého průmyslu (strojírenství a obrábění kovů, elektrotechnický průmysl, hutnictví železa a neželezných kovů, těžební

průmysl, chemický průmysl, farmaceutický průmysl a průmysl stavebních hmot), lehkého průmyslu (potravinářský průmysl, textilní a oděvní průmysl, obuvnický průmysl, kožedělný průmysl, nábytkářský průmysl, papírenský průmysl, sklářský průmysl), stavebního průmyslu a osoby provozující živnosti v těchto oblastech. Skupinu *C* (*Obchod, peněžnictví a doprava*) tvoří osoby pracující v bankovníctví, pojišťovnictví a dalších finančních oblastech, dále pak v dopravě, přepravě a obchodování. Do skupiny *C* (*Veřejná služba, vojenství a volná povolání*) byli zařazeni všichni působící v diplomacii, justici, státní sféře, vojenství, medicíně, školství a veškerých službách jako je pohostinství, hoteliérství nebo ve spolcích. Specifická povolání, která svým charakterem nespádají ani do jedné z předcházejících oblastí, tvoří samostatnou skupinu (*E*). Další samostatnou skupinu (*G*) tvoří také osoby, u nichž zaměstnání nebylo uvedeno, ženy v domácnosti (*H*), u kterých se uvádělo povolání manžela, a skupina (*I*) studentů, absolventů a penzistů. Podrobná tabulka se seznamem všech povolání je součástí přílohy.

B	C	D	E
dřevozpracující průmysl	bankovníctví	diplomacie	nakladatelé
elektrotechnický průmysl	doprava a přeprava	justice	publicisté
kožedělný průmysl	ekonomie	medicína	umělci
obuvnický průmysl	obchod	služby	ostatní
potravinářský průmysl	peněžnictví	státní zaměstnanci	
řemesla	pojišťovnictví	školství	
sklářský průmysl		veřejné spolky	
stavební průmysl		vojenství	
strojírenský průmysl			
textilní a oděvní průmysl			

Vzhledem k charakteru seznamu členů *Čsl. obce* nelze zcela jednoznačně provést členění podle tříd, jak tomu bylo v tehdejších úředních statistikách. Při dělení byla zohledňována pouze oblast práce, tedy pracovní skupina, do níž byla zařazena všechna povolání bez ohledu na třídní postavení.⁹ Nicméně ve *Statistické ročence* a *Zprávě státního úřadu statistického* jsou tyto pojmy zaměněny. Klasa nebo třída jsou zde chápány jako široké pracovní skupiny (rozčlenění do jednotlivých ekonomických odvětví). Rozebereme-li je podrobněji, pak je skutečně vhodnější rozdělení, které uvádíme. Třída (třídní postavení) znamená sociálně-ekonomické rozlišení. Pracovní skupina je odvětví, ve kterém pracovník působí, bez ohledu na jeho postavení. Samozřejmě je rozdíl mezi tím, zda ten který člen byl

⁹ Např. všichni pracovníci průmyslového podniku byli zařazeni do skupiny průmyslu, bez ohledu na to, zda to byli úředníci, ředitelé, nebo dělníci.

v dané společnosti jen úředník nebo ředitel. Vzhledem k tomu, že se zkoumal poměrně nízký počet lidí, nebylo možné ve skupinách dále rozlišovat hierarchické postavení pracovníků.

Na základě bydliště uvedeného ve zprávách byly určeny oblasti, kde Češi v Bělehradě žili. Problém při určování těchto oblastí byl v neúplnosti nebo vůbec v chybějící adrese. Často nebyla u členů uvedena žádná adresa, byl uveden pouze podnik či místo práce nebo jen poštovní schránka pro doručení korespondence. Přes tyto nedostatky byly vytyčeny oblasti, jež lze považovat za místa, kde se Češi převážně usidlovali.

Ze zkoumání zpráv je zřejmé, že při sestavování seznamu členů docházelo k chybám. Chyby jsou nejčastěji pravopisného charakteru (vynechání nebo záměna písmen, míchání českého a srbského pravopisu), dále ve vlastních jménech členů, ať už šlo o zcela jiné jméno nebo záměnu českého za srbský ekvivalent a naopak, a míchání české a srbské terminologie. Otázkou je, nakolik se jednalo o chyby a kdy to byl spíše prvek sžívání se s prostředím a postupné asimilace, popřípadě český vliv na srbské obyvatelstvo. Ze statistiky pak byli vyřazeni ti členové, kteří nežili v Bělehradě.

2. Příchod Čechů do srbských zemí a zejména do Bělehradu před rokem 1914

První početnější příchod Čechů do oblastí dnešního Srbska (opomeneme-li jednotlivce, kteří sem přicházeli víceméně náhodně a neorganizovaně) se datuje zhruba na konci 18. a počátku 19. století. V letech 1699 a 1718 totiž, po uzavření míru mezi Osmany a Habsburky ve Sremských Karlovcích a Požarevci, připadly Habsburkům oblasti Sedmihradska, Banátu a jihozápadního Sremu. Respektive tyto dohody jen potvrzovaly změnu státních hranic, která se začala formovat již od roku 1683.¹⁰ Tyto oblasti byly pak pod přímou vídeňskou správou, která začala s rozsáhlými a systematickými politickými, správními, hospodářskými a konfesními reformami a kultivací krajiny. Správa a veškeré změny, které by vedly k zlepšení celkového stavu nově získaného území, byly zaměřeny především na osidlování, a to hned v několika kolonizačních vlnách.¹¹ Kolonisty byli především obyvatelé habsburské monarchie (Němci, Maďaři, Češi, Slováci, Chorvati, Rumuni, Srbové), ale také Rumuni a Srbové ze Smederevského sandžaku, což dalo oblasti multietnický charakter přítomný zde dodnes.¹²

Přestože byli Osmané oslabeni, stále se zde vyskytovala hrozba nových válečných konfliktů. Po vzoru Chorvatsko-slavonské vojenské hranice se tedy vytvořila i Banátská vojenská hranice, která na ni navazovala. Její obyvatelé byli nejdříve povinni vojenskou službou a v případě potřeby měli bránit hranice území proti nepříteli (postupem času však hrozba napadení Osmany upadá).

Česká emigrace do sledovaného areálu nikdy nebyla podmíněna nábožensky. Jednalo se o sociální nebo později politické důvody, které se odvíjely od aktuální situace v českých zemích, jež byly součástí habsburské monarchie (jako příklad si uveďme revoluční rok 1848 a Josefa Meissnera, o němž se zmiňujeme níže). Jelikož se jednalo o stěhování v rámci monarchie, byla to vnitřní migrace, avšak masového charakteru.

¹⁰ V roce 1683 Osmané zhruba tři měsíce obléhali Vídeň, až došlo k rozhodující bitvě, při které byli poraženi. Tímto došlo k jejich zatlačení na jihovýchod Evropy a zabírání jejich území jak Habsburky, tak jinými evropskými státy.

¹¹ ŠTĚPÁNEK, Václav: *Česká kolonizace Banátské vojenské hranice na území srbsko-banátského hraničářského pluku*. In: *Od Moravy k Moravě: z historie česko-srbských vztahů v 19. a 20. století*. Brno, 2005, str. 75.

¹² PELIKÁN, Jan a kol: *Dějiny Srbska*. Praha, 2005, str. 144-147.

Od počátku 19. století do první světové války se vystěhoval z českých zemí jeden milion Čechů. V celkovém srovnání všech emigrací Češi nejvíce odcházeli do Dolních Rakous, USA, Německa a menší počty do Uher, Ruska a také na Balkán (území dnešního Chorvatska, Rumunska, Srbska).¹³ Migrace byly podporovány v rámci monarchie, obzvláště pak ty na území jižních Uher a oblasti Vojenské hranice s cílem zalidnit téměř liduprázdnou oblast a využít její hospodářský potenciál.

Zásadní příčinou emigrace byly špatné hospodářské a sociální podmínky a možnost zlepšení sociálního statusu. Emigranti (či migranti) však nebyli zcela nemajetní obyvatelé. Byli to lidé, kteří museli mít finanční prostředky na dopravu a počáteční život v novém bydlišti. Dostatek finančních prostředků byl od roku 1854 podmíněn i zákonem.¹⁴ Migrace například do Banátu organizoval tedy přímo stát a jednalo se o stěhování větších skupin lidí spíše z nižší sociální vrstvy na rozdíl od emigrantů, kteří mířili do Bělehradu (viz níže).

Počet Čechů a Slováků v Srbsku (bez dnešní Vojvodiny) se v roce 1910 odhadoval na 1 500, přičemž jich nejvíce žilo v Bělehradě a v Čupriji (zhruba střední oblast dnešního Srbska, Pomoravský okruh). V tom samém roce žilo v Bele Crkvi 400 Čechů, ve Velkém Središti 300, v Kruščici 200 a v Ablianu 131; celkově tedy přes 1000 obyvatel českého původu.¹⁵

Před první světovou válkou Češi nejvíce mířili do oblastí spadajících pod habsburskou správu. Do Srbska přicházeli mnohem méně a do jisté míry mohlo jít o lidi se sklony k avanturismu či o lidi, kteří se zcela chtěli vymanit z vlivu habsburské správy. Češi tedy přicházeli do úplně nového a neznámého prostředí.

Jan Auerhan uvádí, že „*poměr k Chorvatům (v Chorvatsku) je dobrý, za to poměr k Srbům bohužel místy až nepřátelský*“.¹⁶ Samozřejmě vzájemné vztahy nelze generalizovat na vztahy mezi Čechy a Jihoslovany. Je třeba na ně nahlížet individuálně a v kontextu s politickou situací a uspořádáním států. Češi mohli být přijímáni jinak v srbské společnosti v

¹³ VACULÍK, Jaroslav: *Češi v cizině – emigrace a návrat do vlasti*. Brno, 2002, str. 10.

¹⁴ Tamtéž, str. 13, 26.

¹⁵ AUERHAN, Jan: *Pokus o demografii zahraničních Čechů a Slováků*. Praha, 1937, s. 210.

¹⁶ AUERHAN, Jan: *Československé menšiny za hranicemi*. Praha, 1918, str. 7-8.

Naopak Josef Zdeněk Raušar, i když o několik let dříve, viděl vztahy mezi Jihoslovany a Čechy žijícími na Balkáně jako přátelské a pozitivní: „*Balkánský půlostrov jest převahou obydlen Slovany. Čechové nalézali a nalézají u nich vždy přátelského přijetí. Vždyť ani býti nemůže, aby místo sblížení rozšiřovala se propast neshody.*“ V tomto duchu přátelství a slovanské vzájemnosti je psán celý text. Raušar při psaní textů vycházel z vlastních zkušeností při pobytu v jihoslovanských zemích.

RAUŠAR, Josef, Zdeněk.: *Čechové mezi Jihoslovany a zvláště v Srbsku*. Praha, 1886, str. 5.

Srbsku a jinak ve společnosti v jihoslovanských zemích v rámci monarchie (tzn., že vztahy mezi Čechy a Srby v Bělehradě mohly být více přátelské než mezi Čechy a Srby v Chorvatsku).

2.1 Expanze českého kapitálu na Balkánský poloostrov

Expanze českého bankovníctví za hranice českých zemí, a tedy i do slovanských zemí jak v rámci rakousko-uherské monarchie, tak mimo její území nebyla jen znakem prestiže, konkurenceschopnosti a silného postavení českých zemí. Byla důležitá také z hlediska posílení všeobecné slovanské vzájemnosti, hospodářské či budoucí politické spolupráce. Pro český kapitál bylo samozřejmě snadnější rozšiřovat působnost do zemí spadajících pod Rakousko-Uhersko (Chorvatsko, později Bosna a Hercegovina) než za hranice monarchie (Srbsko, Bulharsko).

Největší českou bankou, která začala navazovat obchodní styky se zahraničními bankovními institucemi, byla *Sporobanka* (založena 1903). Jednalo se především o oblasti Rakousko-Uherska (což zahrnovalo i oblasti dnešního Chorvatska), dále Černé Hory a Srbska. *Sporobanka* zde poskytovala vysoké úvěry a komunální půjčky. Mimo ni do jihoslovanského prostředí v rámci monarchie pronikaly i *Česká banka*, *Česká průmyslová banka*, *Živnostenská banka* a *Pražská úvěrní banka*.¹⁷

V Srbsku začala spolupráce *Sporobanky* s bělehradskými bankami: *Izvozna banka* a *Trgobanka* (*Beogradska trgovačka banka – Bělehradská obchodní banka*) o něco později, konkrétně od roku 1906.) *Izvozna banka* byla zaměřena na podporu vývozu srbských zemědělských výrobků a dovoz průmyslového zboží. Mimo klasické úvěry se *Sporobanka* pokusila v Bělehradě už koncem roku 1905 uskutečnit komunální půjčku, což bylo v rozporu se zákonem o poskytování půjček pouze v zemích monarchie, a proto k realizaci nedošlo.

Dalšími bankami, jež svůj zájem směřovaly do Srbska, byly *Živnostenská banka* (*Živnobanka*) a *Pražská úvěrní banka* (*Pragobanka*). *Živnobanka* obchodovala se *Srbskou úvěrovou bankou* (*Srpska kreditna banka*), kde měla i svůj podíl. Dále byly všechny tyto banky součástí bankovního koncernu založeného na spolupráci „*průmyslových, obchodních, úvěrových, pojišťovacích, dopravních a jiných podniků, které se soustřeďovaly kolem určitých*

¹⁷ NEČAS, Ctibor: Podnikání českých bank v cizině 1898-1918. Brno, 1993, str. 13, 15-18, 25-26, 116-117.

bank a byly propojeny na základě finančních vztahů, tj. především kapitálových účastí a obchodní spolupráce“. V centru stály banky, jež dané podniky ovládaly (buď jako akcionáři nebo věřitelé). Nejúspěšnější ze všech tří byla *Pragobanka*, která otevřela svoji pobočku v Bělehradě v roce 1910 (*Praška kreditna banka*). Jednalo se tak o první českou bankovní pobočku v zahraničí.¹⁸

Trgobanka se podílela na stavbě dvou železnic v Srbsku. Díky ní se práce účastnily i české firmy a hospodářské stroje byly dováženy z českých továren.¹⁹ V roce 1908 dosahoval úvěr *Trgobanky* takové výše, že se *Sporobanka* stala spoluvlastníkem a mohla do její správní rady a vedení dosadit své zástupce. Z důvodu válečných konfliktů na Balkáně došlo k redukci tamějších obchodů.

Ještě dříve než banky, rozšiřovaly do jihovýchodní Evropy svoji působnost pojišťovny, ačkoliv ne v takové míře. Jedinou úspěšnou v tomto směru byla pojišťovna *Slavia*. Tato pojišťovna byla založena v Praze roku 1868 a krátce po vzniku začala expandovat i mimo české země. Rozšíření především mezi Slovany bylo jejím hlavním cílem už od počátku.²⁰ Poměrně dobře se jí dařilo v zemích v rámci rakousko-uherské monarchie, kde zřizovala pobočky a následně generální zastupitelství (jednalo se o oblasti Chorvatska-Slavonska, Slovinska, Uher a také Bosny a Hercegoviny). Horší byla situace za hranicemi monarchie, kde plány na rozšíření obchodu či zřízení zastupitelství nikdy nebyly dotaženy do konce.

Od roku 1870 v Bělehradě fungovalo tzv. hlavní zastupitelství spravující veškeré obchody v Srbsku. Už v polovině tohoto roku se začalo pracovat na zřízení generálního zastupitelství (to by mělo rozsáhlejší pravomoc, nežli hlavní zastupitelství), bohužel bez dalšího úspěchu a s postupným omezováním činnosti. Roku 1885 došlo k obratu a uzavření předběžných smluv ke zřízení generálního zastupitelství v Bělehradě. Podobné plány měla *Slavia* i v Bulharsku, ale po vypuknutí srbsko-bulharské války (taktéž 1885) a nadcházející porážce Srbů, nebyly uskutečněny. Následně byla omezena také činnost bělehradského zastupitelství. Generální zastupitelství v Novém Sadu zřídila *Slavia* v roce 1886. O rok později bylo zrušeno.²¹

Mimo bankovní kapitál do Srbska směřovaly i průmyslové podniky, které ale spíše jen exportovaly svoje výrobky a nezakládaly zde svoje zastupitelství. Dovoz z Čech automaticky

¹⁸ NEČAS, Ctibor: Podnikání českých bank v cizině 1898-1918. Brno, 1993, str. 25-26, 109, 116-117.

¹⁹ ŽÁČEK, Václav a kol.: *Češi a Jihoslované v minulosti. Od nejstarších dob do roku 1918.* Praha, 1975, str. 608.

²⁰ NEČAS, Ctibor: *Na prahu české kapitálové expanze.* Brno, 1987, str. 15.

²¹ Tamtéž, str. 28-30, 16.

spadal pod produkty dovážené z Rakousko-Uherska a není známé, kolik procent skutečně činilo české zboží. Monarchie a Srbsko uzavřely v roce 1893 obchodní smlouvu, která platila až do roku 1906. Ukončení této smlouvy mělo za následek zavedení maximálních celních tarifů. V tomto důsledku došlo k velkému poklesu vzájemných obchodů. Obchodování mezi zeměmi monarchie a Srbskem tedy velmi ovlivnila politická situace, která byla v letech 1903–1911 obzvláště vyhrocena (1906 skončila rakousko-srbská celní smlouva; 1906–1911 celní válka mezi Srbskem a Rakousko-Uherskem; 1908 anexe Bosny). Jisté zlepšení nastalo v roce 1911, kdy byla v Bělehradě založena průmyslová vzorkovna pod názvem *Srbsko-české technologicko-průmyslové museum*.²² Avšak mnohé projekty a obchody nebyly realizovány kvůli válečným konfliktům – dvěma balkánským válkám a první světové válce.

2.2 První Češi v Bělehradě

Bělehrad začal být pro cizince atraktivní zhruba po roce 1841, kdy kníže Mihailo Obrenović přestěhoval své sídlo z Kragujevce do Bělehradu. V té době se zde usidlují mnozí příslušníci cizích národností (především Češi, Maďaři a Němci). Noví obyvatelé sebou přinášeli i novou kulturu, zvyky a nová řemesla. Podle sčítání lidu cizinci v roce 1889 tvořili jednu pětinu veškeré populace hlavního města (v roce 1834 bylo v Bělehradě pouze 250 cizinců z celkového počtu 7 033 obyvatel). Mimo tyto nové přistěhovalce zde už dříve žili Židé, Řekové, Cincari, Bulhaři, Arméni a Albánci.²³

Na rozdíl od Čechů, kteří se stěhovali na území Vojenské hranice, byli čeští obyvatelé Bělehradu většinou příslušníky inteligence a vzdělanějších a majetnějších vrstev (zvláště pak příslušníci první vlny emigrace, kteří sem přicházeli ve 30. a 40. letech 19. století). Jednalo se především o lékaře, umělce či učitele. K většímu přílivu českých emigrantů došlo v 50. letech 19. století. Zhruba ve stejné míře se zde usidlovali po celou první polovinu 20. století.²⁴ V té době sem přicházeli hlavně drobní podnikatelé a řemeslníci.²⁵ Češi se nejvíce usidlovali v oblasti okolo Cvetkovy tržnice (Cvetkova pijaca), jež se nachází v městské části dnes

²² ŽÁČEK, Václav a kol.: *Češi a Jihoslované v minulosti. Od nejstarších dob do roku 1918*. Praha, 1975, str. 609.

²³ ALEKSIĆ, Vesna: *Beogradski stranci: Priča o kosmopolitizmu i energiji grada koja traje*. Beograd, 2010, str. 8, 11.

²⁴ KOKAISL, Petr a kol.: *Krajané: Po stopách Čechů ve východní Evropě*. Brno, 2009, str. 232.

²⁵ ŽÁČEK, Václav a kol.: *Češi a Jihoslované v minulosti. Od nejstarších dob do roku 1918*. Praha, 1975, str. 394.

nesoucí název Zvezdara. Tehdy se ještě jednalo o periferii města, kdežto dnes tato oblast patří spíše k širšímu centru.²⁶

V letech 1878 a 1910 dochází k dalšímu usidlování českých obyvatel v Bělehradě. V prvním případě v souvislosti s výstavbou železnice, na které se ve velké míře podíleli právě čeští stavitelé a řemeslníci, a ve druhém s otevřením filiálky *Pražské úvěrní banky* a příchodem českých bankovních úředníků. Celkově se zde počet Čechů v 19. století pohyboval mezi 300 až 400 obyvateli a v prvních desetiletích 20. století stále rostl. Josef Zdeněk Raušar ve své práci z roku 1886 uvádí, že počet Čechů v Bělehradě byl asi 500.²⁷ Působili v mlynářském a lihovarnickém průmyslu a v pivovarnictví.²⁸ Byli to také lidé pracující v oblasti kultury, inženýři, učitelé, lékaři, hudebníci a další pracovníci, kteří zde zaváděli pokročilejší nebo zcela nové způsoby výroby.²⁹ Raušar ve své práci také uvádí, že Srbové, ač byli dobrými obchodníky, v průmyslu moc nevynikali, a ten se tak v Srbsku vyvíjel především z iniciativy cizinců, „jmenovitě Francouzů, Němců a též Čechů“.³⁰

Vzájemné vztahy mezi Čechy a Srby byly oboustranně velmi přátelské. Nejen zprávy z českého ale i srbského tisku tamější Čechy označují jako pracovité, zručné a kulturně pokročilejší. Způsob života, na který byli zvyklí z českého prostředí, se snažili udržovat i v tom srbském (viz popis spolkového života níže). Některé jejich aktivity byly oblíbené mezi Srby. Sami se také značně přizpůsobovali životu většinového obyvatelstva (na rozdíl od jiných neslovanských cizinců v Bělehradě). Právě tato vysoká míra přizpůsobivosti byla pozitivně vnímána ve zdejší společnosti. Vzájemně na sebe tedy oba národy působily v rámci kulturní i politické sféry (což platilo pro celé Srbsko, nejen pro Bělehrad). Složení české menšiny v Bělehradě z hlediska povolání bylo „pestré a chybělo v něm málokteré řemeslo“³¹. Tato rozmanitost zůstala patrná i mezi členy *Československé obce v Bělehradě* z meziválečného období. Češi koncem 19. století nebyli, až na výjimky, příliš politicky aktivní a nebyli zapojeni do místního politického života (ke změně tohoto stavu nedošlo ani v meziválečném období). Rozdílná státní politika mohla být důvodem, proč byli Češi v Srbsku v této oblasti pasivní. Rozdíl mezi Čechy a Srbskem byl v tom, že česká politika

²⁶ ALEKSIĆ, Vesna: *Beogradski stranci: Priča o kosmopolitizmu i energiji grada koja traje*. Beograd, 2010, str. 14-16.

²⁷ RAUŠAR, Josef, Zdeněk.: *Čechové mezi Jihoslovany a zvláště v Srbsku*. Praha, 1886, str. 9.

²⁸ KOKAISL, Petr a kol.: *Krajané: Po stopách Čechů ve východní Evropě*. Brno, 2009, str. 235.

²⁹ ŽÁČEK, Václav a kol.: *Češi a Jihoslované v minulosti. Od nejstarších dob do roku 1918*. Praha, 1975, str. 394.

³⁰ RAUŠAR, Josef, Zdeněk.: *Čechové mezi Jihoslovany a zvláště v Srbsku*. Praha, 1886, str. 8.

³¹ ŽÁČEK, Václav a kol.: *Češi a Jihoslované v minulosti. Od nejstarších dob do roku 1918*. Praha, 1975, str. 395.

byla vedena převážně v protirakouském duchu, přičemž vztah Bělehradu k Vídni byl poměrně dobrý.³²

2.2.1 Významné české osobnosti spojené s Bělehradem

V období zhruba od 50. let 19. století do počátku 20. století byla česká menšina v Bělehradě poměrně malá. V té době mohlo být snadnější evidovat její počet či se zaměřit na jednotlivé osoby. V této části si uvedeme několik významných Čechů, kteří se svojí činností zapsali do srbské historie. Jedním z nich byl František Zach. Od roku 1843 působil v Bělehradě jako polský agent, avšak oficiálně jako tlumočnick na francouzském konzulátu.³³ Všechnu svoji činnost však vykonával v duchu slovanského sbližování a především se snahou o prohloubení česko-srbských vztahů. Byl blízkým přítelem ministra vnitra Iliji Garašanina, který jej požádal, aby sestavil *plán slovanské politiky Srbska*. Podle tohoto plánu tedy vzniklo Garašaninovo *Načertanije* (1844).³⁴ Od roku 1849 se Zach podílel na vybudování a vedení bělehradské dělostřelecké školy (předchůdkyně vojenské akademie). V Bělehradě žil až do roku 1882, kdy se vrátil zpět do Čech.³⁵

Díky Zachovi přicházeli do Bělehradu i mnozí další Češi. Jedním z nich byl doktor Vilém Gabler, který v letech 1852-1854 působil jako vychovatel v rodině knížete Aleksandra Karađorđeviče. Dalším byl Josef Meissner, jenž je příkladem politické emigrace po roce 1848. Po revoluci v roce 1848 odešel z Prahy nejdříve do Vídně, poté do Záhřebu a nakonec do Bělehradu. Při svém prvním krátkém pobytu v srbské metropoli pracoval jako vychovatel v rodině Jána Šafárika³⁶ a Jana Nevoleho. Meissner měl strach z bělehradského rakouského konzulátu, proto odešel dál do východní Evropy. V roce 1863 se opět vrátil do Bělehradu a žil

³² ŽÁČEK, Václav a kol.: *Češi a Jihoslované v minulosti. Od nejstarších dob do roku 1918*. Praha, 1975, str. 394-395.

³³ PELIKÁN, Jan a kol.: *Dějiny Srbska*. Praha, 2005, str. 582.

³⁴ *Načertanije* byl plán, podle kterého se měla ubírat srbská zahraniční politika.

³⁵ ŽÁČEK, Václav a kol.: *Češi a Jihoslované v minulosti. Od nejstarších dob do roku 1918*. Praha, 1975, str. 281-282, 346.

Zach se v roce 1831 zúčastnil polského povstání a tato účast byla jedním z důvodů, proč byl donucen emigrovat do Francie. Zde žil jako člen polské emigrace. V roce 1837 se vrátil zpět do vlasti. Jeho pobyt zde netrval dlouho a v roce 1840 opět emigroval do Francie.

ŽÁČEK, Vaclav: *Bosna u tajnim političkim izveštajima Františka Zacha iz Beograda (1843–1848)*. Sarajevo, 1976. str. 15–16, 25.

³⁶ Ján (Janko) Šafárik (1814–1876) byl slovenský vědec a lékař. Většinu svého života žil v dnešním Srbsku. Do Bělehradu přišel roku 1843 a vyučoval na zdejším lyceu (budoucí Veliká škola). Od roku 1861 stál v čele srbského Národního muzea a Národní knihovny. Byl synovec Pavla J. Šafárika, který také několik let svého života strávil Srbsku.

zde až do své smrti roku 1893. Během svého pobytu pracoval pro srbské Národní divadlo, také jako tlumočník, věnoval se literární činnosti (psal odborné i politické články), rozvoji hornictví v Srbsku a byl i aktivním členem spolku *Lumír*.³⁷

Obzvláště významné bylo působení českých architektů a stavitelů, jejichž práce jsou v Bělehradě patrné dodnes (ač ne všechny se dochovaly v původní podobě). Zde si jmenujme architekty Jana Nevoleho, Františka Nekvasila a Stojana Titelbacha. Mezi jejich nevýznamnější stavby patří: tzv. *Stavba kapitána Miši (Kapetan Mišino zdanje)*, hotel *Slavija* a *Nový palác (Novi dvor)*.³⁸ František Nekvasil i Vladislav Titelbach byli členy českého spolku *Lumír*.

Do Bělehradu často mířili čeští lékaři. Jedním z nich byl poměrně známý český lékař Josef Mašin, který žil od roku 1846 ve Valjevu. O devět let později se přestěhoval do Bělehradu. Provozoval tedy vlastní praxi, ale působil i v politice a překládal.³⁹ V srbské historii je nejvíce známá manželka jeho syna Svetozara Draga Mašin, rozená Lunjevica. Draga se po manželově smrti provdala za srbského krále Aleksandra Obrenoviće. Oba byli roku 1903 zavražděni.

Jak již bylo zmíněno, do Bělehradu přicházeli také řemeslníci a drobní živnostníci. Velmi oblíbené mezi Bělehradčany byly dvě české uzenářské rodiny (jimž se podrobněji budeme věnovat v další kapitole – č. 4) Rosůlkovi a Smejkalovi žijící zde zřejmě od poslední třetiny 19. století. Přesné datum příchodu není známé. Bohuslav Rosůlek nejdříve pracoval ve firmě bělehradského uzenáře, poté si roku 1886 otevřel vlastní obchod. Prostory si pronajímal, proto se také často stěhoval. Známý byl obzvláště mezi chudšími obyvateli města, jelikož konce masných výrobků odřezával a plný kornout těchto odřezků prodával za jeden dinár.⁴⁰

³⁷ ŽÁČEK, Václav a kol.: *Češi a Jihoslované v minulosti. Od nejstarších dob do roku 1918*. Praha, 1975, str. 398-399.

³⁸ *Stavba kapitána Miši se nachází* na Studentském náměstí (Studentski trg) a dnes je v ní umístěn rektorát univerzity a ústavy filozofické a filologické fakulty. Budova byla postavena v letech 1858–1863 a je dílem Jana Nevoleho.

Autorem původní stavby hotelu *Slavija*, který byl během druhé světové války zničen, je František Nekvasil. Hotel *Slavija*, jak jej známe dnes, stojí na stejném místě, ale jedná se o zcela novou stavbu.

Stojan Titelbach, syn malíře Vladislava Titelbacha žijícího v Bělehradě od roku 1875, je autorem *Nového paláce (Novi dvor)* dnešního sídla prezidenta Srbska.

ĐURIĆ-ZAMOLO, Divna: *Graditelji Beograda 1815–1914*. Beograd, 2009, str. 320–321, 420.

³⁹ ALEKSIĆ, Vesna: *Beogradski stranci: Priča o kosmopolitizmu i energiji grada koja traje*. Beograd, 2010, str. 66-68.

⁴⁰ Tamtéž, str. 74.

Václav Žáček ve své knize uvádí, že „česká kolonie měla i svou společenskou smetánku, v níž vynikly zejména dvě rodiny“. Jednou z nich byla rodina Františka Všeťky a tou druhou rodina Bajloni.⁴¹ František Všeťka zde vlastnil parní mlýn a lihovar. Doba jeho příchodu do Bělehradu není přesně známa. Uvádí se však, že jeho mlýn byl prvním průmyslovým podnikem v Srbsku.⁴² Hynek Bajloni starší přijel do Bělehradu v roce 1855 na doporučení své sestry a švagra Antonína Němce žijících v té době v srbských zemích. V roce 1858 Bajloni otevřel hostinec a o jedenáct let později postavil jihovýchodně od Bělehradu parní mlýn. Po smrti Hynka v roce 1875 správu rodinného podniku převzal jeho syn Jakov. Roku 1880 otevřela Bajloniho rodina ještě pivovar a za další tři roky i parní mlýn přímo v Bělehradě. Rodina patřila k váženým členům bělehradské společnosti a byli také členy spolku *Lumír*.⁴³ Jméno Bajloni je mezi obyvateli Bělehradu známo i dnes a je obsaženo v názvu tržnice v centru města (Pijaca Bajloni, Bajlonijeva pijaca).

2.3 Počátky spolkového života v Bělehradě

Nejdříve se Češi pravidelně scházeli v mlýně, který vlastnil František Všeťka, aniž by se přímo jednalo o spolkovou činnost. První český spolek zde byl založen už v roce 1868 pod jménem *Česká beseda v Bělehradě*. Jak dlouho spolek fungoval, není přesně známo, ale podle záznamů Josefa Zdeňka Raušara a Václava Jůzy zřejmě ne moc dlouho. Důvodů bylo hned několik: stáří či smrt členů, které nenahradili noví členové a s tím spojený úpadek spolkové činnosti. Problém také představoval název *beseda*⁴⁴, jenž mohl být zavádějící a mohl vyvolávat rozporuplné pocity v místní společnosti.⁴⁵

Spolkový život se opět začal rozvíjet kolem roku 1883, aby o dva roky později vznikl *Český zábavní spolek Lumír*. Pro zakládající členy bylo v té době prioritou, aby získali co

⁴¹ ŽÁČEK, Václav a kol.: *Češi a Jihoslované v minulosti. Od nejstarších dob do roku 1918*. Praha, 1975, str. 281-282, 395.

⁴² STOJANOVIC, Svetozar: *Industrijski kalendar grada Beograda 1912*. Beograd, 1912, str. 26. V tomto kalendáři není zmíněna kromě Všeťkova mlýnu a Bajloniho pivovaru žádná jiná česká společnost.

⁴³ ALEKSIĆ, Vesna: *Beogradski stranci: Priča o kosmopolitizmu i energiji grada koja traje*. Beograd, 2010, str. 106-108.

⁴⁴ Srbsky: řeč, přednáška, kázání; rozhovor, debata.

⁴⁵ Oficiální požadavek zástupců českého spolku na založení *České besedy* pochází z 19. února 1869. Povolení k založení spolku pak obdrželi 5. března téhož roku. Navedený problém v názvu spolku očividně při samotném zakládání zprvu nepředstavoval komplikaci (u správy města, která poskytovala povolení). V problém tento název vyústil až u samotné bělehradské veřejnosti.

Istorijski arhiv Beograda (IAB) – Uprava grada Beograda (UGB) VIII-189, k. 57.

nejvíce členů a příznivců českého spolku.⁴⁶ Jak uvádíme i v další kapitole, problém pro spolkovou činnost představovala absence vlastních spolkových místností. Všechny prostory byly už od začátku pronajímány a i v počátcích své činnosti se spolek často stěhoval. Nejdříve se scházeli v místnostech hostince *U Ruské koruny*, pak *Hajduk Veljko* (do roku 1888), následně v hotelu *Slavija* a nejdéle pak (od roku 1895) v prostorách Bajloniho hostince. V prvních letech po založení byla veškerá aktivita značně omezena z důvodů finančních, administrativních (název spolku a jeho oficiální potvrzení stanovami), prostorových a malého počtu členů.⁴⁷

Počet členů byl v roce založení 118, ale již od následujícího roku klesl o více než polovinu. Na začátku byl tedy zájem o účast ve spolku veliký, záhy však velmi rychle upadl. Průměrný počet členů se v letech 1885–1910 pohyboval okolo padesáti. Nejmenší počet členů byl 27 (1893/1894) a nejvyšší, pokud nebudeme počítat první rok činnosti, 71 (1909/1910). Spolek se pravidelně scházel, byly pořádány divadelní představení, plesy, oslavy, tematické přednášky a výlety do okolí Bělehradu i do Čech (v tom samém duchu se rozvíjela spolková činnost i v meziválečném období).⁴⁸

Největší popularitě se mezi celou společností těšila divadelní představení ochotnického souboru, ve kterých občas účinkovali i herci srbského Národního divadla. Právě výtěžek z divadelních představení sloužil českému spolku jako zdroj příjmu. Stejně tak úspěšný byl i český pěvecký sbor, díky němuž se české písně šířily mezi srbskou veřejností. Součástí spolkového života bylo také vytvoření české knihovny a dovážení českého tisku, takže byli jak Češi, tak ostatní zájemci z řad Bělehradčanů dobře informováni o životě a událostech v Čechách. Už v této době byly české kulturní akce spojené s oslavami českých svátků či významných událostí oblíbené mezi bělehradskou společností. Naopak se také česká menšina účastnila akcí většinového obyvatelstva.⁴⁹

O několik let mladší než *Lumír* byl český spolek *Havlíček*, jenž vznikl v roce 1907. Původní název tohoto spolku byl *Osvěta*,⁵⁰ který byl opět z jazykových a tedy i politických důvodů zavádějící, proto byl téhož roku přejmenován. Členy byli Češi převážně z řad

⁴⁶ RAUŠAR, Josef, Zdeněk: *Čechové mezi Jihoslovany a zvláště v Srbsku*. Praha, 1886, str. 10-14.

JŮZA, Václav: *Pětadvacetiletí českého zábavního spolku Lumír v Bělehradě*. Nákladem spolku Lumíru v Bělehradě, tištěno v Jičíně, 1910.

⁴⁷ RAUŠAR, Josef, Zdeněk: *Čechové mezi Jihoslovany a zvláště v Srbsku*. Praha, 1886, str. 13-15.

ŽÁČEK, Václav a kol.: *Češi a Jihoslované v minulosti. Od nejstarších dob do roku 1918*. Praha, 1975, str. 395.

⁴⁸ ŽÁČEK, Václav a kol.: *Češi a Jihoslované v minulosti. Od nejstarších dob do roku 1918*. Praha, 1975, str. 396.

⁴⁹ Tamtéž, str. 396.

⁵⁰ Osvěta – pomsta

řemeslníků, kterých v té době bylo v Bělehradě více, a tak byl mladší *Havlíček* počtem členů větší než starší *Lumír*. *Havlíček* tedy sdružoval nižší až střední třídu a *Lumír* příslušníky inteligence a vyšší třídu. V roce 1910 se s příchodem *Pragobanky* na srbský trh zvětšil i počet české inteligence v Bělehradě. Tím se opět pozice spolků změnila. Došlo tak k rozšíření a posílení spolku *Lumír* a naopak k úpadku spolku *Havlíček*.

Mimo výše zmíněné spolky Češi v Bělehradě založili v roce 1882 tělovýchovný spolek *Sokol*. Jednalo se o první spolek tohoto typu v srbských zemích. Na něj pak navazovala srbská sokolská sdružení.⁵¹

⁵¹ ŽÁČEK, Václav a kol.: *Češi a Jihoslované v minulosti. Od nejstarších dob do roku 1918*. Praha, 1975, str. 396.

3. Struktura obyvatel Bělehradu a emigrantů z Československa v meziválečném období

V meziválečném období proběhla v Jugoslávii dvě celostátní sčítání lidu v letech 1921 a 1931. Vzhledem k událostem druhé světové války nemohlo být provedeno plánované sčítání obyvatel a další statistická zkoumání pro rok 1941. Nicméně jsou z let 1931–1940 dostupné každoroční průběžné statistiky popisující stav v zemi a zabývající se obecnějším demografickým popisem. S ohledem na náročnost statistických zkoumání však nebylo možné reflektovat stav národnostních menšin.

S modernizací státu a města se v letech 1918–1941 vysoce zvyšoval i počet jeho obyvatel. Během dvaceti let vzrostlo obyvatelstvo Bělehradu zhruba o 300 tisíc. Podle údajů získaných ze sčítání lidu z roku 1921 žilo v té době v Bělehradě 152 688 obyvatel. Toto číslo zahrnovalo i Zemun (18 528), jenž byl formální součástí Bělehradu až od roku 1934⁵², a Pančevo (1 947), které je samostatným městem vzdáleným 15 kilometrů od Bělehradu. Bělehrad sám o sobě tedy čítal 114 753 obyvatel. Srbochorvatštinu za svůj mateřský jazyk označilo 77,57% obyvatel Bělehradu, Zemunu a Pančeva; 21,47% označilo za svůj mateřský jazyk jiný než srbochorvatský. O deset let později vzrostl celkový počet obyvatel Bělehradu (238 775), Zemunu (28 074) a Pančeva (22 089) v celkovém součtu na 288 938. Za dalších deset let se tento počet zvýšil zhruba na 450 000.⁵³

Ekonomické rozdělení obyvatel obsahovaly pouze celostátní statistiky pro rok 1931. Podle těchto údajů působilo nejvíce obyvatel Bělehradu v oblasti průmyslu či se jednalo o živnostníky (skupina *B*; zhruba jedna třetina obyvatel). Nejméně obyvatel samozřejmě pracovalo v zemědělství (skupina *A*; přibližně 1,5% obyvatel). Ostatní byli rozděleni v přibližně stejném poměru (zhruba 20 v každé skupině) v těchto odvětvích: obchod, peněžnictví a doprava (skupina *C*); veřejná služba, vojenství a volná povolání (skupina *D*) a ostatní povolání (skupina *E*). Nejsilnějším odvětvím v meziválečném období byl tedy průmysl a živnosti, z čehož vyplývá celkový ekonomický charakter města.

⁵² <http://zemun.rs/cms/sr/node/21>.

⁵³ Čísla v závorce označují počet obyvatel. V úředních statistikách bylo do počtu obyvatel Bělehradu zahrnuto i obyvatelstvo Zemunu a Pančeva. Pouze údaje z roku 1921 a 1931 celkový stav dále rozdělují i na samotný Bělehrad, Zemun a Pančevo.

Problém v mapování českého obyvatelstva představovala skutečnost, že v těchto statistikách nebyli rozlišováni Češi a Slováci (hovořilo se tedy obecně o Čechoslovácích). Druhým problémem byl fakt, že někdy se uváděl počet Čechoslováků (popř. Čechů a Slováků) podle státní příslušnosti (občanství), jindy podle mateřského jazyka. Jak uvádíme i na dalších místech této práce, státní příslušnost se nemusí shodovat s rozdělením obyvatel podle mateřského jazyka či národnosti. Podle úředního sčítání bylo v roce 1921 v hlavním městě Království SHS 2 144 obyvatel označující československý jazyk za svůj mateřský. V roce 1931 čítala československá menšina 2 014 osob na základě státní příslušnosti. Statistiky tedy sledovaly buď stav Čechoslováků dle mateřského jazyka, nebo podle občanství pro daný rok. Obě čísla, která by sloužila pro komparaci, však neuváděly.

Bělehrad se rozrůstal, zveleboval a stával se pravou evropskou metropolí. Počet jeho obyvatel se tím pádem také výrazně zvyšoval, cizince nevyjímaje. Ačkoliv byl tedy počet Čechoslováků podle státní příslušnosti v roce 1931 o něco málo menší (než počet Čechoslováků dle jazyka v roce 1921), lze předpokládat, že počet obyvatel, kteří by uvedli češtinu jako mateřský jazyk, by byl větší. Byly by to osoby pocházející ze smíšených rodin, které mají srbské (resp. jugoslávské) občanství. Jako mateřský jazyk by však uvedli češtinu nebo češtinu a srbštinu. Avšak toto tvrzení není přímo potvrzeno, jelikož o tom neexistují žádné historické ani statistické prameny. J. Z. Raušar ve své práci uvedl, že v roce 1877 přijalo několik desítek Čechů pravoslavnou víru.⁵⁴ Jejich počet se nadále zvyšoval, což také vedlo k národnostní identifikaci s většinovým obyvatelstvem a tedy i přijímání srbského (jugoslávského) státního občanství.

Na přelomu roku 1924–1925 došlo k většímu odchodu Čechů z Bělehradu i celého Království SHS. Byl to důsledek nového zákona o ochraně domácích pracovníků, který zvýhodňoval a upřednostňoval domácí pracovní sílu.⁵⁵ Přestože docházelo k odchodům Čechů z Bělehradu, tvořili zde v meziválečném období silnou národnostní menšinu.

⁵⁴ RAUŠAR, Josef, Zdeněk: *Čechové mezi Jihoslovany a zvláště v Srbsku*. Praha, 1886, str. 11.

⁵⁵ Sedmá výroční zpráva *Československé obce v Bělehradě 1925/26*, str. 6.

3.1 Odchod obyvatel z Československa do Jugoslávie podle vystěhovaleckých pasů v letech 1925–1938

Vystěhovalecké pasy nejvíce získávali lidé pracující ve skupině *B*, z dostupných údajů to bylo 1 355 osob. Na druhém místě byla skupina *A* s počtem 896. Vystěhovalecký pas dále získalo 93 osob ze skupiny *C*, 110 ze skupiny *D* a 545 ze skupiny *E*, která v této statistice zahrnovala ostatní povolání a osoby, u nichž povolání uvedeno nebylo. Zvláštní skupinou pak byla skupina *F* tvořena osobami v domácích a osobních službách.⁵⁶ Z celkového počtu 3 269 lidí, kteří obdrželi vystěhovalecký pas, jich bylo 2 317 československé národnosti. Během let 1925–1938 opustilo Československo 1 950 všech obyvatel, jenž jako cíl své cesty označilo Království SHS, respektive Království Jugoslávie.

Na základě těchto a dalších zkoumaných údajů je zřejmé, že nejvíce z Československa do Jugoslávie odcházeli lidé pracující v průmyslu a provozující živnosti. Profese z těchto odvětví byly také nejvíce zastoupeny mezi členy *Československé obce v Bělehradě*. Ve velké míře to byli i obyvatelé působící v oblasti zemědělství, lesnictví a rybářství, jež mezi členy nebyli zastoupeni vůbec. Češi (resp. Čechoslováci) pracující v tomto odvětví, kteří přicházeli do oblasti dnešního Srbska, mířili spíše do (dnešní) Vojvodiny a Slavonie. Ačkoliv osob z oblasti obchodu, peněžnictví a dopravy a veřejné služby a volných povolání odcházelo do sledovaného areálu nejméně, v Bělehradě tvořili podle seznamu členů *Čsl. obce* početnou skupinu. Skupinu *E* a *F* v československé statistice by ve vytvořené analýze členů československého spolku zahrnovaly skupiny *E-I*.

3.2 Čechoslováci v Bělehradě a jejich rozmístění v meziválečném období

Celkový počet Čechoslováků činil v roce 1921 podle uvedeného mateřského jazyka 2 144 (1 028 mužů, 1 116 žen), tvořili tedy 1,40% veškeré populace hlavního města Království SHS. Hned po Němcích (11,82%), Maďarech (2,30%) a Rusech (2,03%) patřili mezi nejpočetnější národnostní menšinu. Z toho jich pak 1 599 obývalo centrum města, mezi které se podle historického názvosloví řadí městské části Dorćol (226), Palilula (352), Savamala (131), Terazije (94), Topčider – Senjak (177), Varoš (98) a Vračar (521), ve

⁵⁶ A) Zemědělství, lesnictví a rybářství, B) Průmysl a živnosti, C) Obchod, peněžnictví a doprava, D) Veřejná služba, vojenství a volná povolání

kterých byla soustředěna skoro čtvrtina všech bělehradských Čechoslováků.⁵⁷ Dnes by se jednalo o městské části Stari grad, Vračar, Savski venac, Čukarica a částečně Palilula, Zvezdara a Rakovica. Zbytek (545) byl rozmístěn v Zemunu, Pančevu a vzdálenějším okolí.

V roce 1929 žilo v jugoslávské metropoli na základě státní příslušnosti 1 816 Čechoslováků a podle této statistiky byli druhou největší menšinou v Bělehradě. Podle mateřského jazyka to bylo 2 432 Čechoslováků (o 616 více).⁵⁸ V roce 1931 zde žilo dle občanství 2 018 Čechoslováků. Během dvou let došlo k mírnému nárůstu (zhruba o 200 osob) československých státních příslušníků. Lze předpokládat, že počet Čechoslováků na základě mateřského jazyka (bez těch, kteří měli československé občanství) by byl o něco větší. Vzhledem k vysokému nárůstu obyvatelstva netvořili Češi v Bělehradě v roce 1929 a 1931 ani jedno procento (0,80% a 0,85%) všech obyvatel z hlediska státní příslušnosti.⁵⁹ Na základě určení mateřského jazyka by pak jedno procento (alespoň v roce 1929) mírně přesáhli (1,07%).

Adresy, které členové *Československé obce* uváděli jako své bydliště, jsme z celkového seznamu všech výročních zpráv vyznačili na mapu vždy po jednotlivých ulicích, pomocí čehož byly určeny oblasti, ve kterých byli Češi soustředěni. Rozmístění členů víceméně odpovídalo statistice z roku 1921 s tím, že se mapa rozšířila o obyvatele Zemunu.⁶⁰ Ačkoliv Češi zůstávali soustředěni v centru Bělehradu, v rámci rozšiřování městské aglomerace se rozšiřovala i místa jejich výskytu. Šlo o rozšíření v oblasti městské části Zvezdara a pak dále na východ do dnešní oblasti Grocka. V Zemunu se pak usidlovali zejména v městských částech, které dnes nesou název Branko Pešić, Sava Kovačević, Radoje Dakić a Donji grad. Mapa je součástí přílohy.

Bydliště v zásadě nebylo uvedeno u pracovníků *Pragobanky*, vyslanectví, ministerstva⁶¹ a místy u některých jiných. Častým jevem bylo také uvádění poštovních schránek jako kontaktní adresy. Právě bydliště zůstávalo tedy neznámé. Dalším fenoménem je uvádění adresy podniku jako místa bydliště. Po bližším zkoumání je jednoznačné, že

⁵⁷ Mapa je součástí přílohy. Údaje byly použity ze statistiky *Statistički godišnjak*. Číslo v závorce označuje počet Čechoslováků v dané oblasti.

⁵⁸ Rusové 8 374, Maďaři 782, Rakušané 502, Italové 439, Němci 405, Řekové 351, Rumuni 279, Francouzi 204, Poláci 185, Bulhaři 169. Rusů bylo podle mateřského jazyka 9 432. Marković, Peđa J.: *Beograd i Evropa 1918-1941. Evropski uticaji na proces modernizacije Beograda*. Beograd, 1992, str. 154.

⁵⁹ Jen pro zajímavost: Poláků bylo v roce 1929 185 a v roce 1931 230; Rusů bylo v roce 1929 8 374 a v roce 1931 9 171.

⁶⁰ Někteří členové spolku žili v Zemunu, který byl oficiálně připojen k Bělehradu v roce 1934.

⁶¹ Jednalo se o některé ze srbských ministerstev, kde pracovali členové *Čsl. obce*.

pracovníci toho kterého podniku měli v místě bydliště uvedenu tu samou adresu. Zpravidla v tom místě sídlil daný podnik. Ačkoliv údaje o bydlišti těchto členů byly nejasné, uvedení skutečné adresy by nemělo vliv na podobu mapy s rozmístěním Čechů v Bělehradě.

Přes výše zmíněné nedostatky lze vycházet z dostupných údajů adres členů *Čsl. obce* a také srbské, respektive jugoslávské statistiky. Místa vyznačená na mapě by měla odpovídat skutečnému stavu z let 1918–1941.

4. Sociální struktura členů *Československé obce v Bělehradě* a český kapitál v Bělehradě v meziválečném období

Na profesní a sociální strukturu Čechů v Bělehradě a zdejší český kapitál jsme částečně nahlíželi i v kontextu ostatních menšin a celkového zahraničního kapitálu v Bělehradě. Jak je uvedeno i na dalších místech této kapitoly, zahraniční kapitál a cizí pracovní síla (řemeslníci, obchodníci atd.) nebyly v Jugoslávii příliš podporovány. Výjimku v tomto případě tvořili Rusové a také Češi, později i Němci. Právě kvůli benevolentnímu přístupu vlády vůči těmto cizincům bylo pro ně snadnější prorazit na místní trh než pro jiné. Proto také přijížděli do Bělehradu. Někteří Češi přijížděli do Bělehradu na doporučení nebo pozvání svých příbuzných či známých. Ti zde nějakou dobu žili a při doporučení tak vycházeli z vlastních zkušeností.

Podpora, která byla poskytována určitým skupinám cizinců, do jisté míry odrážela i mezinárodní politickou situaci a týkala se tak hlavně slovanských zemí a slovanských obyvatel. U Slovanů totiž byla největší pravděpodobnost asimilace. Ze slovanských zemí měla Jugoslávie nejlepší vztahy s Československem. To potvrzovala i smlouva o vojenské spolupráci z roku 1920. Naopak ve vztahu k Sovětskému svazu prosazovala protisovětskou politiku. Přesto bělehradská vláda podporovala ruské emigranty, kteří sem přišli po říjnové revoluci (byli to zejména příslušníci inteligence). Vztahy s Polskem byly spíše neutrální a s Bulharskem nepřátelské.⁶²

Nutno podotknout, že v tom kterém odvětví byl nedostatek domácích odborníků, tudíž se cizí odborníci stali nutností. Vedoucí postavení v mnohých domácích společnostech tak často obsadili právě cizinci. Působením cizinců v Bělehradě v meziválečném období se ve své práci *Bělehrad a Evropa 1918–1941, Evropské vlivy na proces modernizace Bělehradu* (*Beograd i Evropa 1918–1941. Evropski uticaji na proces modernizacije Beograda*) částečně zabýval srbský historik Predrag J. Marković. Marković na konci této práce dochází k těmto závěrům: cizinci (většinou Češi, pak Rakušané a Němci) hráli největší roli v textilním a pivovarském průmyslu, cizí kapitál mohl přivést svoje odborníky jen do průmyslu, který

⁶² Spory s Bulharskem kvůli makedonské otázce – Srbsko získalo oblast Vardarské Makedonie (1913), kterou si nárokovali i Bulhaři. Po první světové válce získalo Království SHS další oblasti na úkor Bulharska – oblast kolem města Strumice, caribrodský a bosilegradský okres. Nespokojenost Bulharska s tímto stavem měla vliv na vzájemné vztahy až do konce druhé světové války.

nebyl vázaný na obranu, a cizí odborníci také nebyli potřební v průmyslu, ve kterém byla vyžadována technologicky složitější práce.⁶³ Z toho (a také z dalších údajů této kapitoly) by vyplývalo, že tito cizinci nebyli zváni do některých typů domácích podniků, ale sami zde otvírali i tyto typy podniků a zaváděli nové způsoby výroby.

Při zkoumání povolání Čechů v Bělehradě jsme se detailně zabývali jen těmi, kteří byli členy *Československé obce*. Jednotliví členové z každé výroční zprávy byli rozděleni do pracovních skupin, které byly následně procentuálně rozčleněny. Nebylo možné zkoumat povolání všech Čechů v Bělehradě (ať už Čechů z hlediska státní příslušnosti nebo na základě mateřského jazyka). Neexistuje totiž žádný seznam, adresář či jiný pramen, jenž by odrážel přesný stav české (popř. československé) menšiny či obecně menšin a stav cizích společností v Bělehradě v meziválečném období.

Při vytváření přehledu českých firem v Bělehradě jsme vycházeli jak z výročních zpráv *Československé obce*, tak adresářů a reklamních materiálů dostupných v různých srbských (jugoslávských) dobových publikacích.⁶⁴ Některé informace o působení českých firem v Bělehradě byly dostupné ve fondech *Historického archivu Bělehradu (Istorijski arhiv Beograda)*. Jednalo se o fond *Obchodního soudu v Bělehradě (Trgovački sud u Beogradu – TSB)*.

4.1 Členové *Československé obce* a *Sdružení československých žen*

Většina Čechů, kteří byli členy předválečného spolku *Lumír*, se do spolkového života zapojila i po válce v *Československé obci* a tvořila její pevné jádro. Tito členové žili v Bělehradě již dlouho. Za tu dobu již přišli k určitému majetku a získali dobré postavení ve společnosti. Do jisté míry se tak mohlo jednat o elitářský spolek. Členové spolku většinou pocházeli ze středních a vyšších (nejednalo se o nemajetné lidi), spíše vzdělanějších vrstev.

⁶³ „Existovala zaměstnání, o kterých se soudilo, že je mohou vykonávat jen Češi nebo Němci. Takovou prací bylo vaření cukru. Teprve v roce 1922 dva Srbové vykonali zkoušku k takové práci ve fabrice v Čukarici.“

Marković zde nedefinuje, co bylo považováno za složitější práce. Přičemž práce jak v textilním, tak pivovarském průmyslu jistě v té době vyžadovala nové a složité postupy.

Marković, Peđa J.: *Beograd i Evropa 1918–1941. Evropski uticaji na proces modernizacije Beograda*. Beograd, 1992, str. 161–163.

⁶⁴ *UN-AL adresar, Beograd-Zemun-Pančevo, Za industriju, trgovinu, zanatstvo i kućevlasnike*. Beograd, 1929. *Jubilarna knjiga državnih železnica Srbije, 1919–1929*. Beograd, 1929.

Slavenko Sokolstvo: Jubilarno izdanje Saveza Sokola Kraljevine Jugoslavije. Beograd, 1930. 7., 9., 10., 12, 13., 14., 16., 17., 18. výroční zpráva *Československé obce v Bělehradě*.

Průměrný počet všech členů spolku činil v letech 1923–1938 219, přičemž 207 členů žilo přímo v Bělehradě. Svého maxima v počtu členů dosáhla *Čsl. obec* podle páté výroční zprávy z roku 1923/1924, kdy jich bylo 262. Členy byli jak muži, tak ženy. Průměrný počet členek ve *Sdružení žen* žijících v Bělehradě byl 96. V prvním roce mělo *Sdružení* 47 členek a tento počet se každým rokem zvyšoval. Z dostupných zpráv svého maxima dosáhlo v roce 1936 s celkovým počtem 154 žen. V roce 1925/1926 došlo k rapidnímu poklesu členů. Důvodem byla celková revize a vyřazení neaktivních členů. Založení *Sdružení žen* (v roce 1924) mělo na pokles členů *Čsl. obce* minimální vliv, protože se v seznamech členek objevovala většinou nová jména. Spíše by se tedy dalo hovořit o zvýšení zájmu o spolkový život. Počet členek *Sdružení* se každý rok (až na rok 1937/1938) zvyšoval. Počet členů spíše kolísal, ale od roku 1927/1928 neklesl pod 200. Některé osoby byly členy spolku po celou dobu jeho existence, ale mnozí jen v některých letech. Ty, kteří nebyli uvedeni ve všech výročních zprávách, bychom mohli ještě dále rozdělit zhruba na tři skupiny: jedna část by byla přítomna ve spolku v prvních letech, druhá jen v meziobdobí (tzn., že nebyli členy spolku v žádné z okrajových zpráv, ale jen v některých letech) a třetí od tohoto meziobdobí až do konce (resp. jejich jména jsou uvedena v posledních výročních zprávách). Také není jasné, jestli se tito členové přidali ke spolku hned na začátku svého působení v Bělehradě, nebo až po nějaké době, kdy zde žili. K úbytku členů docházelo jak z důvodu již zmíněné revize či úmrtí, tak i odchodem Čechů z Bělehradu, především z pracovních důvodů (např. přeložením zpět do Československa nebo do jiného státu).

Protože se podle dostupných zdrojů nedalo jednoznačně určit, zda všichni členové byli Češi nebo měli alespoň české kořeny či se jednalo pouze o provdané ženy, z hlediska našeho zkoumání byli považováni za Čechy všichni. Nejčastěji se právě u žen setkáváme se smíšenými jmény, což by potvrzovalo sžívání se Čechů s cizím prostředím a dobré vzájemné vztahy s většinovým obyvatelstvem. Ty pak vyústily ve vytváření smíšených manželství a zakládání česko-srbských rodin. Členy jsou tedy ženy s českým jménem a srbským příjmením nebo lidé s českým příjmením a srbským jménem. V případě jména mohlo také docházet k tomu, že Češi přejímali srbské ekvivalenty svých jmen nebo přezdívků.⁶⁵ Je pravděpodobné, že tito lidé uváděli také český jazyk jako svůj mateřský i v případě, že měli srbské občanství a označovali se za Srby.

Existují tedy dva způsoby, jak určit demografický stav v zemi, v tomto případě ve zkoumané oblasti (městě). Jedním ze způsobů je rozdělení obyvatel podle národnosti

⁶⁵ Např. Jan – Jovan, Bohumil – Bogoljub, Ludvík – Ljubodrag, Karel – Karlo, Vincenc – Vinko apod.

(mateřského jazyka) a druhým je rozdělení podle státní příslušnosti (občanství), přičemž se tyto skupiny nemusí shodovat. V praxi to většinou znamená, že pokud by se určoval stav národnostní menšiny v zemi, té které minority by bylo více dle určení mateřského jazyka, méně dle státní příslušnosti. Podle státní příslušnosti se často řadí k většinovému obyvatelstvu země, ve které žijí. Příklad: dítě se narodilo v Jugoslávii, jeden z rodičů měl československé občanství, druhý jugoslávské (srbské). Dítě za svůj mateřský jazyk označí i češtinu i srbštinu (srbochorvatštinu), ale podle státní příslušnosti by se deklarovalo jako Jugoslávec (Srb). Tento proces však není krátkodobou záležitostí, ale trvá několik (desítek) let a je ovlivněn různými faktory. V tomto případě se pak jedná o tzv. odnárodnění.

Ze seznamu členů *Československé obce a Sdružení žen* bychom tedy mohli dojít k závěru, že se do spolku nezačleňovali jen Češi. Jiná národnost by zahrnovala především Srby, ale mezi členy se často vyskytovala i německá jména.⁶⁶ Zde se opět naskytá otázka, zda tito lidé měli či neměli české kořeny (což by bylo pravděpodobné). Slováci (podle jména) se mezi nimi objevovali zřídka a spíše v posledních zprávách jako studenti. Údaje ze zkoumaných výročních zpráv dokazují, že spolkový život a kulturní akce s ním spojené nebyly uzavřeným společenstvím bělehradských Čechů (či určitého okruhu lidí), ale byly atraktivní i pro jiné obyvatele jugoslávské metropole i dalších měst Království. Čestnými členy *Čsl. obce* pak byli někteří Češi, kteří v Bělehradě žili dříve. V té době ale byli zpět v Československu, popřípadě žili a pracovali v jiném státě. Tito lidé byli, v době kdy žili v Bělehradě, aktivními členy československého spolku.

Sečteme-li pak všechny členy a členky, vychází tato hodnota na 303 všech členů v Bělehradě. Protože neexistují údaje reflektující stav Čechů (popř. Čechoslováků) během celého meziválečného období, musíme vycházet pouze z údajů z let 1921 a 1931. Lze předpokládat, že průměr české menšiny byl dle státní příslušnosti mezi lety 1918–1941 2 000. Není však možné určit, kolik by bylo Čechů podle národnostní příslušnosti. Toto číslo by bylo jistě vyšší v případě národnostní identifikace (nebo alespoň rodinných kořenů). Pokud by všichni členové spolku měli československé občanství, byla by účast československých občanů ve spolku zhruba (a jen) 15 %. Vzhledem k tomu, že se do spolku začleňovali i jiní státní příslušníci, byla účast samotných Čechů ještě nižší.

⁶⁶ Objevovala se zde cizí přímení, ale ne u všech můžeme jednoznačně určit původ. Problém však nepředstavovala jména německého původu (Deutsch, Hückel). Dále se zde můžeme setkat se jmény italského (Ursini), polského (Swierkosz) nebo slovinského (Ravnik) původu. I tady mohlo docházet k přejímání srbských ekvivalentů.

Jestliže srovnáme vysoký počet Čechoslováků v Bělehradě a nízký počet členů spolku, docházíme k závěru, že příslušníci československé menšiny nebyli aktivně zastoupeni ve spolkovém životě. Přes aktivitu, kterou spolek vyvíjel, byl zájem o začlenění do něj velmi malý. Buď o to nebyl zájem vůbec, nebo je odradila organizace spolku (především časté stěhování). Účast ve spolku byla tedy zcela dobrovolná a Češi nebyli povinni do něj vstoupit. Ani při zlepšení organizační struktury spolku spojené především s postavením *Československého domu* nedošlo k výraznějšímu navýšení členů (dlouholetý zakořeněný stav se pak těžko odbourával). Tento nezájem může být vysvětlen také tím, že prostředí a kultura, do kterých Češi přicházeli, nebyli až tak cizí. Jazyky obou zemí (Československo a Jugoslávie) patří do slovanské jazykové skupiny a obě země jsou křesťanské. Příslušníkům československé menšiny tedy nedělalo velký problém začlenit se do místní společnosti, kde byli velmi dobře přijati. Proto Češi neměli takovou potřebu separovat se ve spolku.

4.2 Povolání Čechů v Bělehradě podle výročních zpráv *Československé obce* (1923–1938)

Do statistiky byli zahrnuti pouze členové *Československé obce* (včetně členek, které v letech 1923–1938 byly členkami *Čsl. obce*). Členky *Sdružení žen* takové analýze podrobeny nebyly, protože u většiny z nich bylo uváděno povolání manžela (například choť majora, úředníka apod.). V té době nejen české ženy, ale ženy vůbec, pracovaly jen zřídka. Vdané ženy se především staraly o domácnost, tudíž pracovaly v zásadě jen svobodné ženy nebo vdovy. Obecně ženy nezastávaly vysoké pozice, ale většinou byly zaměstnány jako služky, vychovatelky, učitelky, úřednice či dělnice v továrnách. Výjimkou pak byly vdovy, které převzaly podnik po manželovi. Z pracujících žen *Sdružení* to pak byly zejména úřednice nebo učitelky. Od čtrnácté výroční zprávy, tedy od roku 1932, byla zaznamenána pouze jména žen a jejich bydliště bez údaje o zaměstnání.

Analýzou zpráv bylo zjištěno, že v průměru nejpočetnější byly skupina *B – Průmysl a živnosti* (32%) a skupina *C – Obchod, peněžnictví a doprava* (32%), ačkoliv v jednotlivých letech se tato čísla mírně lišila. To znamená, že v některém roce bylo více členů *Čsl. obce* ve skupině *B*, méně ve skupině *C* a naopak. Třetí největší, ač výrazně menší než předchozí dvě, byla skupina *D – Veřejná služba, vojenství a volná povolání* (19,6%). Zbývajících pět skupin

tvořilo v průměru 16,4%.⁶⁷ Pokud by se vycházelo z průměrné ekonomické aktivity, pak by tito členové byli rozdělení v poměru 91,7% (skupiny *B, C, D, E, F, H*) aktivních a 8,3% (skupiny *G, I*) neaktivních⁶⁸.

Do skupiny *B* byli zařazeni všichni členové pracující v jakékoliv oblasti průmyslu a provozující vlastní živnost. Především se jednalo o textilní (tkalci, krejčí), potravinářský (sládcí, uzenáři) a stavební průmysl (architekti, stavitelé) a drobní živnostníci (instalatéri, zámečníci). Skupina *C* byla nejvíce zastoupena pracovníky *Pražské úvěrní banky*, jiných bankovních institucí či pojišťoven a zaměstnanci *První dunajské paroplavební společnosti*. Skupinu *D* tvoří především pracovníci *Vyslanectví Československé republiky*, dále lékaři, učitelé, úředníci bez bližšího určení a lidé pracující ve službách (hoteliérství, pohostinství). V následující skupině *F* jsou nejvíce zastoupeni hudebníci. Vyšší počet členů, u nichž nebylo uvedeno zaměstnání, je patrný od roku 1929/1930, do té doby to byly maximálně 4 osoby. Žen *Československé obce*, u nichž bylo uvedeno jen zaměstnání manžela, bylo nejvíce v letech 1923/1924 a (ve třinácté zprávě je jedinou členkou s povoláním manžela Emílie Jůzová trvale žijící v Československu). Od výroční zprávy z let 1925/1926 se počet žen v *Čsl. obci* snižuje, protože vzniklo samostatné *Sdružení československých žen při Československé obci* (založeno 1924). Přičemž s jeho vznikem celkově vzrostla angažovanost žen v rámci obou spolků. Penzisté tvořili nejmenší počet členů, nicméně celá skupina *I* byla početná zejména od roku 1934/1935, kdy narostl počet studentů v *Čsl. obci*.

U některých členů se uvádělo povolání obecně bez bližšího určení (např. jen ředitel, podnikatel, úředník atd.) a u některých povolání nebylo uvedeno vůbec. Někteří také povolání měnili, buď jen zaměstnavatele, nebo i zaměstnání.⁶⁹ Mezi členy spolku byla zastoupena široká škála povolání. Členy byli především zaměstnanci *Vyslanectví ČSR, Pražské úvěrní banky, Moravie* a samostatní živnostníci (resp. drobní až střední podnikatelé), dále také zaměstnanci českých a srbských průmyslových podniků. Členy bychom kromě výše uvedených skupin mohli rozdělit do pomyslných třídních kategorií:

- **Úřednický aparát** – ten zde byl zastoupen nejvíce. Jednalo se o úředníky jak ze zastupitelského úřadu, tak z jednotlivých společností (přirozeně největší počet byl

⁶⁷ E) Ostatní povolání, F) Nelze zařadit, G) Bez povolání a bez údaje o povolání, H) Ženy v domácnosti, I) Studenti, absolventi, penzisti.

⁶⁸ Ženy v domácnosti byly na základě rozdělení jugoslávské statistiky *Statistički godišnjak* přiřazeny k ekonomicky aktivním obyvatelům do skupiny *Pomocní členové rodiny* a ti, u nichž povolání uvedeno nebylo, k ekonomicky neaktivním.

⁶⁹ Např. Otokar Albrecht, u kterého je nejdříve uvedeno, že byl majitelem patentní kanceláře, pak obchodní zástupce a nakonec úředník u dvou srbských firem.

z bankovních institucí). Do této skupiny by byly zařazeny různé kategorie. Tím jsou myšleny profese jako běžný úředník (úředník, úřednický pomocník, účetní, zřízenec), úředník vyššího stupně (prokurista, disponent, tajemník, inspektor, likvidátor, náměstek ředitele, šéf oddělení), diplomatictí a státní úředníci (vyslanec, konsul, náčelník ministerstva).

- **Ředitelé společností** – jednalo se o ředitele (zástupce) velkých společností (*Pragobanka, Bankovní a obchodní akciová společnost, Slavia, Moravia, Škodovy závody, Českomoravská Kolben-Daněk, Beogradska tekstilna industrija*). Těchto osob nebylo ve spolku mnoho.
- **Podnikatelé** – do této skupiny jsme zahrnuli členy, kteří vlastnili větší podnik a také obchodníky.
- **Živnostníci** – sem by patřili lidé provozující vlastní živnost, ale ne v takové míře jako výše uvedení. Jednalo se o členy, kteří se živili manuálně. Zpravidla pracovali buď zcela sami, nebo s jedním, dvěma pomocníky. Patřili by sem tyto profese: zámečnick, instalatér, elektrotechnik, truhlář, bednář, stolař, štukatér, rytec, keramik, kameník, krejčí, malíř, kožešník, lakýrník, parketař, pletař a hodinář.
- **Dělníci** – do této skupiny by patřili zaměstnanci průmyslových podniků vykonávající také manuální práci. Byli by to tyto profese: sladovník, montér, dílovedoucí, soustružník, strojník a tovární mistr.
- **Advokáti, architekti, lékaři, učitelé a umělci** – tato skupina byla spíše menší. Tito lidé byli ve spolku zastoupeni, ale z výše uvedených zaměstnání měla každá skupina jen několik zástupců. Z řad učitelů to byli: profesor gymnázia, učitel na základní škole a lektor na univerzitě. Mezi umělci byli především zastoupeni hudebníci, z lékařů pak praktický lékař, zubař nebo zvěrolékař.
- **Další profese** – zahrnovaly povolání, která nemohla být zařazena do některé z předcházejících skupin. Jednalo se spíše o ojedinělé případy. Tyto profese nebyly mezi členy příliš zastoupeny: aranžér, zahradník, lékárník, hostinský, kavárník, kočárník, pokojská, publicista, redaktor a skladník.

Výše uvedené rozdělení je víceméně schematické. Zařazení některých povolání se v zásadě mohlo překrývat nebo jednotlivé profese mohly být na pomezí dvou skupin. U některých členů se nedalo určit, zda by patřili do skupiny podnikatelů nebo živnostníků (ze zkoumaných pramenů to jasně nevyplývá). Proto nebylo vytvořeno striktní rozdělení všech členů (tak jako u rozdělení do pracovních skupin). Jak již bylo zmíněno, nejvíce byli mezi

členy zastoupení úředníci a po nich společně podnikatelé, živnostníci a dělníci. Zbývající skupiny (ředitelé, advokáti, architekti, lékaři, učitelé, umělci a další) byly méně početné.

4.3 Srovnání pracovního odvětví Čechů ze spolku v rámci statistiky aglomerace Bělehrad a Zemun pro rok 1929 a 1931

Celková statistika všech obyvatel Bělehradu je uvedena v podkapitole 4.2 Obyvatelé Bělehradu a jejich profesní zařazení. Ekonomické rozdělení obyvatel Bělehradu obsahovala pouze statistika z celostátního sčítání lidu z roku 1931 a také dodatek z roku 1929. Tyto hodnoty byly porovnány s hodnotami členů *Československé obce* v daném roce. Protože údaje pro rok 1929 (desátá a jedenáctá zpráva) a rok 1931 (dvanáctá a třináctá zpráva) obsahují dvě výroční zprávy, byly hodnoty z těchto zpráv sečteny a následně byl vytvořen jejich průměr. Tento průměr byl pak využit ke komparaci. V roce 1929 žilo v Bělehradě 1 816 Čechoslováků (resp. 2 432 podle určení mateřského jazyka). 191 bělehradských Čechů bylo členy *Československé obce* (což bylo přibližně 10,52% z celkového počtu Čechoslováků ve městě; 7,85% z celkového počtu osob, které češtinu nebo slovenštinu uvedli jako svůj mateřský jazyk). Podle skupin povolání byli všichni členové procentuelně rozděleni v poměru 34,48% skupina B; 37,44% C; 20,69 D; 4,43% E; 1,48% F; 1,97% G; 2,96% H a 1,48% skupina I.

V roce 1931 žilo v Bělehradě 2 018 Čechoslováků. Celkově 213 bělehradských Čechů bylo členy spolku (přibližně 10,56% z celkového počtu Čechoslováků ve městě⁷⁰). Podle skupin povolání bylo rozdělení následující: 32,19% skupina B; 31,76% C; 18,03% D; 4,29% E; 2,58 F; 6% G; 2,15% I přičemž skupina H nedosáhla ani jednoho procenta. Pokud srovnáme rok 1929 a 1931, vidíme, že došlo k většímu poklesu u prvních tří skupin. Naopak se zvětšil počet osob ve skupině G a I (ekonomicky neaktivní lidé), což mohl být důsledek hospodářské krize. Takovéto hodnoty by zřejmě mohly odpovídat celkovému rozdělení bělehradských Čechů s tím, že by skupina C mohla být menší, jelikož podle celkového stavu ve městě dosahovala něco málo přes 20% (viz 4. 1.). Skupina C dosahovala vysokého počtu především kvůli pracovníkům *Pragobanky (Anglobanky)*.

Jak jsme již zmínili, skupina A nebyla mezi členy zastoupena vůbec a z celkového počtu obyvatel aglomerace dosahovala necelých 2%. Obecně se tato skupina nevyskytovala ve městech, ale jen na vesnicích. Zhruba jedna třetina veškeré populace Bělehradu (resp.

⁷⁰ V těchto dvou zprávách není uveden ani jeden Slovák.

Bělehradu a Zemunu) pracovala v průmyslovém odvětví, což by platilo i pro Čechy. V bankovníctví, peněžnictví a dopravě bylo zaměstnáno 18,03% obyvatel a jedna třetina všech Čechů. Veřejnou službu, vojenství a volná povolání vykonávalo 23,16%, zhruba pětina Čechů. Ostatní povolání vykonávalo 24,20% veškeré populace a okolo 5% Čechů. Jedná se pouze o ekonomicky aktivní obyvatele (celkem 61,63% veškeré populace).⁷¹

4.4 České společnosti působící v Bělehradě v meziválečném období

Predrag J. Marković ve své práci uvádí, že je poměrně obtížné zkoumat a vytvořit celkový přehled zahraničního kapitálu v Bělehradě a jeho vlivu na státní hospodářství v meziválečném období. Důvodem je nedostatek statistických údajů. Buď tyto údaje neexistovaly vůbec, nebo byly v průběhu let ztraceny či zničeny. Činnost cizích firem byla upravena zákonem až od listopadu 1931. Ve skutečnosti se ale na každou zahraniční firmu nahlíželo jinak, na základě původu. Například Čechoslováci a Rusové měli největší privilegia, protože se přihlíželo k možnosti jejich asimilace (To že u Čechoslováků a Rusů docházelo ve velké míře k asimilaci, je vidět na rozdílu mezi počtem Čechoslováků, popř. Rusů, kteří měli jiné státní občanství (např. jugoslávské) než li národnost (česká, československá). Tito cizinci často přijímali jugoslávské občanství).⁷²

V Bělehradě v roce 1929 existovalo 168 obchodních společností, které vlastnili cizinci. Nejvíce bylo českých společností s počtem 36: 12 zabývajících se prodejem smíšeného zboží z dovozu (*agentursko-komisionih*), 5 s elektrotechnickým zbožím (*za elektrotehnički materijal*), 5 pohostinských zařízení (*ugostiteljskih objekata*), 3 sklářsko-keramické (*staklarsko-porculanske*), 3 z oblasti manufaktury a galanterie (*manufakturno-galanterijske*) a 6 jiných. Na tom, co určitá země do Jugoslávie dovážela, se pak víceméně odrážely i typy obchodů a společností, které zde otevíraly. Největšími dodavateli technologického zboží (*izvoznici tehnologije u Jugoslaviju*) do Jugoslávie byli Čechoslováci, Rakušané a Němci, kteří jako jediní vlastnili obchody s tímto zbožím (*tehničke radnje*). Marković uvádí, že pokud by se vzal obecně směr zahraničního obchodu, vložený kapitál, technologický transfer (dovoz, zavádění nových technologií) a počet cizích společností v Království SHS a

⁷¹ Charakteristika jednotlivých skupin viz kapitola 1.

⁷² Marković, Peđa J.: *Beograd i Evropa 1918–1941. Evropski uticaji na proces modernizacije Beograda*. Beograd, 1992, str. 153.

„Podle teoretika pro rozvoj průmyslu, obchodu a řemesel v Království, Milivoje M. Saviće by bylo potřeba vyhnat všechny cizince, kteří nejsou nezbytní, kromě Rusů a Čechů. Buržoazii, která je nositelem materiální a duševní kultury národa, nemohou tvořit cizinci.“ Tamtéž, str. 159.

Království Jugoslávie, Čechoslováci by byli jednoznačně na prvním místě. Překvapivě na druhém místě by byli Řekové, teprve za nimi by byli Italové, Francouzi, Britové a další.⁷³ V zahraničním obchodě hrála roli také zahraniční politika a národnostní příbuznost. V tomto případě je jasné, že zahraniční obchod byl orientován na slovanské země (tedy SSSR a Československo, vzhledem k napjatým vztahům s Bulharskem, neměla vzájemná spolupráce významnější charakter). Později se také rozšířila spolupráce s Německem (to bylo v roce 1929 na šestém místě).

4.4.1 Bankovní a pojišťovací instituce

Největší českou společností v Bělehradě v té době byla jednoznačně *Pražská úvěrní banka*, známá také jako *Pragobanka*. Bělehradská pobočka byla otevřena 1910. V roce 1930 byla sloučena *Anglo-československá banka* a *Česká komerční banka s Pražskou úvěrní bankou* a od té doby nesla společnost název *Anglobanka*.⁷⁴ Banka byla zároveň největším akcionářem vlastním cukrovar v Čupriji (založen 1911). 80% kapitálu vlastnila *Pragobanka* a 20% firmy *Čirković & Komp.* z Bělehradu a *Braće Minh* z Paračinu. Druhým velkým projektem banky se stalo odkoupení pivovaru v Jagodině (*Parostrojevna pivovara i sladara M. J. Kosovljanina*), jeho zmodernizování a transformace v efektivní a hospodářsky prosperující podnik. Mimo výše uvedenou činnost se *Pragobanka* věnovala dalším drobným projektům podporujícím česko-jugoslávskou hospodářskou spolupráci, rozvoj jugoslávské ekonomiky a také podporovala vytváření dobrých česko-jugoslávských vztahů. Jednalo se tedy o finanční podporu činnosti *Československé obce* (viz kapitola 3) a také aktivní účast mnohých jejích pracovníků v tomto spolku. Roku 1949 byla sloučena se *Živnostenskou bankou*, která před první světovou válkou působila v Bělehradě okrajově.⁷⁵ V té době bylo

⁷³ Do tohoto přehledu nebyli zahrnuti Rusové, kteří tvořili samostatnou skupinu. Rozdělení ostatních cizích společností: řecké 27, francouzské a rakouské po 16, italské 15, německé 9, anglické a švýcarské po 8, polské 7, Židé (ze Soluně a Malé Asie) jich vlastnili 5, bulharské 4, americké, arménské, belgické, maďarské po 3, perské a rumunské po 2 a 1 brazilská. Složení řeckých společností: 6 pohostinských objektů, 5 společností zabývajících se vývozem a dovozem (*izvoznice i komisione radnje*), 4 obchodující s potravinami a smíšeným zbožím z dovozu (*kolonijalno-bakalske*).

Marković, Peđa J.: *Beograd i Evropa 1918–1941. Evropski uticaji na proces modernizacije Beograda*. Beograd, 1992, str. 157–158.

⁷⁴ http://www.cnb.cz/cs/o_cnb/archiv_cnb/fondy/puv.html

⁷⁵ NEČAS, Ctibor: *Český bankovní kapitál a jeho srbské angažmá do začátku první světové války*. In: *Od Moravy k Moravě: z historie česko-srbských vztahů v 19. a 20. století*. Brno, 2005, str. 151–155.

ukončeno působení *Anglobanky* v Bělehradě. V roce 1930 to byla jediná československá banka, která měla svou filiálku v Jugoslávii (jen v Bělehradě).⁷⁶

Právě její pracovníci, jak Češi, tak Srbové, byli ve velkém počtu zastoupení v československém spolku. V čele stál ředitel Karel Husník starší (ve funkci 1923–1933). Jejím významným představitelem byl Richard Škarka, který nejdříve působil jako místoředitel, náměstek ředitele, pak jako ředitel. Vedle něj se také jako ředitel od roku 1932/1933 objevuje jméno Emanuel Lesiák. Pracovníci *Pragobanky* tvořili pevné jádro spolku – jsou to tedy především úředníci, mezi které se řadili i úředníci s vyššími pravomocemi (prokuristé, disponenti). Průměrný počet zaměstnanců *Pragobanky* v *Čsl. obci* byl 43. Nejvíce jich zde bylo podle páté výroční zprávy (57 členů) a nejméně podle poslední výroční zprávy (29 členů). Svým počtem tak tvořili největší skupinu.

XXX

První zmínka o pojištění v Srbsku pochází ze *Srbských novin (Novine srpske)* z října/listopadu 1839.⁷⁷ Počátky pojištění v Srbsku jsou spojeny s cizími pojišťovacími společnostmi, jejichž rozmach vyvolával potřebu vzniku domácích společností tohoto typu. Následně se vláda snažila více zabezpečit rozvoj domácího obchodu (včetně pojišťoven) a omezit pronikání cizího kapitálu. I když se srbská vláda snažila od založení *Bělehradského družstva pro vzájemnou pomoc a spoření (Beogradska zadruga za međusobnu pomoć i štednju)* v roce 1882 podporovat národní společnosti a omezit cizí kapitál, zahraniční pojišťovny i nadále pronikaly do Srbska a otvíraly v Bělehradě své pobočky. Mezi nimi byla i česká pojišťovna a banka *Slavia*. Jak jsme již zmínili, generální zastupitelství se zde otevřelo v roce 1885. Nejvíce produktivním obdobím společnosti byla léta 1924–1929.⁷⁸ Poprvé byla zmíněna již v první dostupné výroční zprávě (1923/1924). V jejím čele stál od roku 1925 Vladimír Bublík. Jinak nebyli pracovníci *Slavie* v *Československé obci* skoro vůbec zastoupeni.⁷⁹ To mohlo být zapříčiněno jak všeobecným nezájmem o vstup do spolku, tak případnou rivalitou mezi *Slavií* a *Pragobankou*. Ta by se odrážela na jejich účasti ve spolku – vysoká aktivita zaměstnanců *Pragobanky*, jejímž majoritním postavením v *Čsl. obci* se mohla

⁷⁶ AUERHAN, Jan: *Československá větev v Jugoslávii*. Praha, 1930, str. 246.

⁷⁷ Jednalo se o požár domu v Bělehradě, v oblasti Savamala, 18. října 1839 a následné vyplacení financí postiženému od Terstské pojišťovací společnosti (Tršćansko osiguravajuće društvo).

⁷⁸ <http://www.slavia-pojistovna.cz/historie/>.

První pobočka byla otevřena v tehdejší rakousko-uherském Novém Sadě také v roce 1885. NEČAS, Ctibor: Český bankovní kapitál a jeho srbské angažmá do začátku první světové války. In: *Od Moravy k Moravě: z historie česko-srbských vztahů v 19. a 20. století*. Brno, 2005, str. 148–149.

⁷⁹ Pouze v 7., 8. a 18. VZ je zde uveden prokurista.

Slavia cítit ohroženě, a zanedbatelná pracovníků *Slavie*. Nicméně tato teze nebyla přímo potvrzena ve zkoumaných pramenech. Obě byly jedinými českými bankovními společnostmi, které v Bělehradě působily v meziválečném období.

4.4.2 Průmysl a řemesla

V této části došlo ke spojení průmyslu a řemesla, především z toho důvodů, že některá řemesla se dají zařadit obecně do průmyslu (např. řeznictví do potravinářského průmyslu, krejčovství do textilního atp.). Všeobecně nebylo zaměstnávání a působení cizích řemeslníků v Bělehradě v meziválečném období podporováno, přičemž opět často záleželo na národnosti (viz 4.3). Mezi cizími řemeslníky a obchodníky bylo nejvíce Čechů. Češi byli zastoupeni ve více typech řemesel a neorientovali se pouze jedním směrem (byli zde čeští elektrikáři, krejčí, řezníci, truhláři a další).⁸⁰

V oblasti stavebního průmyslu působila v Bělehradě jedna velká česká stavební společnost. Byla to firma Matěje Blechy, které byla zadána stavba cukrovaru v Čupriji a přestavba pivovaru v Jagodině. Ředitelem bělehradské pobočky byl architekt Josef Hrnčíř. V dalších případech se jednalo o nezávislé stavitele a architekty. Mezi ty nejznámější jména působící v meziválečném období patří Karel Jelínek, Jan Dubový a Ludvík Křehlík. Ve stavebnictví působili ještě další dva členové *Československé obce* Antonín Stára a Vladislav Šlechta. V některých výročních zprávách bylo jako údaj o povolání uvedeno stavitel, architekt, inženýr či jen podnikatel. Rozdíl mezi architektem – tedy tím, kdo navrhl stavbu a stavitelem – tím, kdo stavbu zrealizoval na základě vypracovaného projektu, nebyl v té době zřejmě tak patrný. U povolání stavitel, architekt a inženýr by se tedy v těchto případech jednalo o synonyma.⁸¹

Potravinářský průmysl byl především zastoupen rodinnými podniky. Největším z nich byl pivovar *Bajloni*. Jednalo se o veliký významný komplex, jehož zakladatelem je již zmíněný Hynek (Ignjat) Bajloni starší. Vlastnil zde také hotel a hostinec. Po smrti Hynka mladšího (vnuk Hynka staršího) v roce 1935 byla společnost přeměněna na akciovou – (*Parní pivovar Hynek Bajloni a synové (Parna pivara Ignjat Bajloni i sinovi)*), v jejímž čele zůstává

⁸⁰ Marković, Peđa J.: *Beograd i Evropa 1918-1941. Evropski uticaji na proces modernizacije Beograda*. Beograd, 1992, str. 158. V této části Marković hovoří o Češích, ne Českoslovácích.

⁸¹ Např. u Ludvíka Křehlíka bylo uvedeno povolání inženýr a podnikatel, z čehož jasně nevyplývá, že se jednalo o architekta nebo stavitele. Na stavebních plánech budovy *Jugoškody* byl ale přímo podepsán jako autor.

rodina Bajloni. Činnost byla zastavena na počátku druhé světové války.⁸² V pivovaru pracovali jak Češi, tak Srbové. Technický ředitel a několik dalších odborníků byli Češi. Někteří zaměstnanci pivovaru byli členy československého spolku.⁸³

Z živnostníků z potravinářského odvětví byli známí čeští řezníci a uzenáři F. M. Tomášek, Rosůlkovi a Smejkalovi. Rosůlkovi a Smejkalovi žili v Bělehradě už od konce 19. století a jsou stálými členy *Československé obce*. Podnik Jana Smejkala byl prvním českým řeznictvím a uzenářstvím v Bělehradě, které bylo otevřeno před rokem 1886. Smejkalovi měli v Bělehradě několik obchodů, které byly v inzerátech prezentovány jako „*prvotřídní velkozávod*“. Jeden z těchto obchodů byl umístěn v ulici Kralja Milana (na začátku Terazijí), druhý v ulici Vojvode Dobrnjca a třetí na náměstí Prestonaslednikov trg (kde byla také vlastní restaurace). Jan a Josef byli členy *Čsl. obce* po celou dobu existence spolku a Jan mladší od roku 1931.

Bohumil Rosůlek přišel do Bělehradu až po Smejkalových. Nejdříve byl zaměstnán v jednom bělehradském uzenářství a v roce 1886 otevřel vlastní obchod. Už podle novinové inzerce z roku 1897 měl Rosůlek v té době více obchodů (nejspíš dva), jejichž prostory si pronajímal a tak obchody často stěhoval. Od roku 1901 měl dva obchody v centru města na Terazijích (jeden na rohu Terazijí a ulice Nušičeva a druhý včetně restaurace v ulici Kralja Milana nedaleko Smejkalových). Později nechal postavit dům, ke kterému patřily také stáje a dvůr. Tento, řekněme, menší statek byl v ulici Strahinjica bana a dosahoval až k ulici Cara Dušana (Dušanova). V přízemí domu byl obchod a v patře byty pro svobodné muže. První člen rodiny Rosůlkových, který byl uveden ve VZ, byl Konstantin Rosůlek (zemřel 1927), nevlastní syn Bohumila Rosůlka. Konstantin se oženil s Josefínou Smejkalovou a tak došlo ke spojení těchto dvou rodin. Členem *Čsl. obce* byl i jeho syn Bohumil ml. (zemřel 1936), který pokračoval v rodinném podnikání. Po smrti Bohumila ml. se snažila podnik udržovat Konstantinova druhá manželka Franciska. Zanedlouho ale podnikání ukončila a prostory pronajala.⁸⁴

⁸² ALEKSIĆ, Vesna: *Beogradski stranci: Priča o kosmopolitizmu i energiji grada koja traje*. Beograd, 2010, str. 108.

⁸³ Marković, Peđa J.: *Beograd i Evropa 1918–1941. Evropski uticaji na proces modernizacije Beograda*. Beograd, 1992, str. 161. Mezi členy spolku není uveden technický ředitel pivovaru.

⁸⁴ Konstantinova matka Ana nejdříve pracovala u Bohumila Rosůlka jako prodavačka.

Konstantinova dcera Marie se provdala za Jana Jarolímka, syna průmyslníka Oskara Jarolímka.

ALEKSIĆ, Vesna: *Beogradski stranci: Priča o kosmopolitizmu i energiji grada koja traje*. Turistička organizacija Beograda, Beograd, 2010, str. 76–77.

U Tomáška není známo, kdy přesně přišel do Bělehradu, ale pravděpodobně až po Smejkalových a Rosůlkovi. Jako člen spolku byl uveden už v první dostupné výroční zprávě, která také obsahovala reklamu na jeho obchod a uzenářské produkty. První obchod byl otevřen v ulici Dušanova (Cara Dušana) a druhý od roku 1928 na trhu Jovanova pijaca, pak byl přestěhován do ulice Gospodar Jovanova.

Z oblasti textilního průmyslu si na prvním místě uvedeme továrnu na pletářské produkty *Moravia*. Obchodovala jak s pletenými výrobky, tak se všemi druhy textilního zboží. Společnost byla založena v Bělehradě 1. dubna 1914.⁸⁵ Továrna byla umístěna v ulici Ćirila i Metodija 8 a sklad s obchodem v paláci *Pragobanky*. Pracovníci *Moravie* byli hojně zastoupeni v *Čsl. obci* podle všech dostupných seznamů členů od roku 1923 až do 1938. V jejím čele stál podle údajů z VZ v období 1925–1932 Miloš Husník a od roku 1932 Karel Husník mladší. Fond *TSB* obsahuje zápis ze schůze představenstva z 29. února 1936. V něm byla uvedena hospodářská bilance podniku, obchodní cíle a další organizační řád firmy. V roce 1936 byly akcie rozděleny mezi 17 akcionářů. V užším vedení společností (*Upravni i Nadzorni odbor*) stáli jak Češi, tak Srbové.⁸⁶

Samostatnou živnost v oblasti krejčovství provozovala rodina Pavličkova: Adolf, Josef a Václav. Bratři Josef a Václav zemřeli v roce 1924 (1925). V rodinné tradici pak pokračoval jen Adolf Pavliček (Antonín, který je také po celou dobu členem *Čsl. obce*, byl elektrotechnikem.). Za zmínku jistě stojí i kloboučnický závod Emílie Lazarevićové. Ta byla nejdříve uváděna jako choť majitele, vdova a nakonec jako majitelka (už od roku 1925). Na rozdíl od podniků Rosůlkových, vedla úspěšně obchod i po manželově smrti.

Významné postavení v oblasti drobného průmyslu a živností měla rodina Bénových, která vlastnila keramickou továrnu se sídlem v ulici Kosovska. Ve výročních zprávách byly uváděny dva názvy: (*čsl.*) *keramické továrny* nebo *Keramika*. Podle reklamy z roku 1928 se jednalo o akciovou společnost. Firma se věnovala prodeji a montování kachlových kamen, keramických dlaždic a kanalizačních rour. Ve všech VZ jsou jména Jana a Antonína

⁸⁵ V *Historickém archivu Bělehradu* je několik dokumentů, které *Moravia* adresovala *Obchodnímu soudu v Bělehradě (Trgovački sud u Beogradu)*. Žádost adresovaná *TSB* 12. května 1939, aby potvrdil oznámení o nově zvoleném druhém prokuristovi. Ředitelem byl Karel Husník, prokuristy Milan Stefanović a nově Eduard Janiček. Ve zprávě je také uvedeno, že společnost byla potvrzena *TSB* 1. dubna 1914. Další zpráva v tomto fondu je z 12. listopadu 1932 a oznamuje konec funkce ředitele Miloše Husníka a prokuristy Dalibora Korejse a nově jmenovaného ředitele Karla Husníka ml. a prokuristu Milana Stefanoviće. V představenstvu společnosti byli k tomuto datu: Mihajlo Djurić, Karel Husník st., Josef Bekerus a Richard Škarka. Kromě Djuriće byli všichni členy *Čsl. obce*. Karel Husník, původně ředitel *Anglobanky*, byl v té době v penzi, Bekerus byl ředitelem pivovaru v Jagodině, Škarka byl ředitelem *Anglobanky*. *IAB-AB-TSB-DFI-74/39*.

⁸⁶ Zápis ze schůze představenstva z roku 1936. *IAB-AB-TSB-DFI-36/36*.

Bénových. Jan byl ředitelem a Antonín účetním a úředníkem (Antonín později působil jako restaurátér v *Československém domě*).

Těžký průmysl z českých společností zastupují obchodní filiálky známých společností, jako jsou *Škodovy závody*, *Českomoravská Kolben-Daněk (ČKD)* a *Poldina huť*. Ve fondu *Obchodního soudu v Bělehradě (TSB)* nejsou žádné záznamy o jejich založení. Kromě ČKD není u těchto společností známý přesný rok založení bělehradské pobočky. *Škodovy závody (Jugoškoda)* byly založeny v Plzni roku 1859. Sídlo v Bělehradě měly do roku 1922 v ulici Pariska č. 13 a téhož roku byla postavena další budova na adrese Knez Mihajlov venac 13–14.⁸⁷ Zástupcem a ředitelem *Škodových závodů* v Bělehradě byli Ing. Karel Luka, Ing. Josef Voráček (od 1932/1933) a účetní Jan Pavlišta (od 1930/1931). Kromě zmíněných zástupců byli zaměstnanci *Jugoškody* členy spolku jen sporadicky. Stejně tomu bylo i u filiálky *Českomoravské Kolben-Daněk* specializující se na strojírenský průmysl. Její historie sahá až do poloviny 19. století, ale v této podobě (ČKD) byla založena až v roce 1927. Ve stejném roce byla založena i v Bělehradě (první zmínka o ČKD v Bělehradě je právě v deváté VZ z roku 1927/9). Mezi členy se objevuje pouze zástupce Ing. Josef Doleček (od 1927/1928).⁸⁸ *Poldina huť* byla založena v roce 1889 v Kladně a už v 90. letech otvírala filiálky jak v zemích Rakousko-Uherska, tak jinde v Evropě. V roce 1939 měla pobočky v 39 zemích světa.⁸⁹ Bělehradská pobočka sídlila v ulici Kralja Milutina 22. Představitel *Poldiny hutě* je uveden pouze ve dvou VZ.

Zde si ještě uvedme českou společnost specializující se na výrobu telefonů a telegrafů *Telegrafii a. s. (Telegrafija a. d.)*. Ta byla založena v Praze v roce 1919. Bělehradská pobočka byla otevřena v roce 1921 a sídlo měla v ulici Kralja Milana č. 97. V jejím čele stál Dragutin Korda.

4.5 Další oblasti působení Čechů

Mimo již zmíněná pracovní odvětví a společnosti působili Češi v Bělehradě i na dalších místech – na československém vyslanectví v Bělehradě, ve státních funkcích Království SHS (Jugoslávie) a v dalších bělehradských společnostech, které nebyly české. Češi také působili

⁸⁷ IAB-OGB-TD-14-1922.

⁸⁸ U této firmy neuvádíme sídlo, protože s jejím působením v Bělehradě bylo spojeno několik adres. Není tedy jasné, zda se firma často stěhovala nebo měla několik poboček.

⁸⁹ http://www.omk.cz/index.html?url=http://www.omk.cz/dyn/doc/historie_huti
http://www.rozhlas.cz/leonardo/technologie/_zprava/industrial-1-slava-a-pad-krasne-poldi--931087

ve službách (pohostinství, hoteliérství, drobná řemesla typu čalounictví a další). Čeští učitelé vyučovali kromě československé školy také v srbských školách (*IV. mužské gymnázium, Hudební škola Stanković*, lektor českého jazyka na bělehradské univerzitě). Čeští hudebníci byli členy *Národního divadla* v Bělehradě. Někteří Češi pracovali v srbských a zahraničních bankách a pojišťovnách, které měly pobočku v Bělehradě.⁹⁰ Dále zde působili čeští lékaři a umělci. Kromě učitelů v československé škole a českého lektora, které zajišťovalo československé *Ministerstvo školství*, přijížděli Češi do Bělehradu z vlastní iniciativy, nebo na doporučení přátel, kteří zde žili.

Mezi řemeslníky, dělníky a drobnými živnostníky, kteří byli členy *Čsl. obce*, působila různá škála profesí. Zde si uvedeme ty, kteří nebyli zaměstnaní ve velkých společnostech nebo sami (zřejmě) nevlastnili větší podnik. Z řemeslníků by to byli: keramik Václav Krůta, keramici a sochaři Alois Ducháč a František Havelka (od 1926/1927), truhlář František Maštera (od 1925/1926) a Vilém Benda, čalouník Josef Fabiánek (do 1934/1935), kameník Gustav Stránský (od 1929/1930), elektrotechnik Vladimír Publík (od 1927/1928), instalatéri Bedřich (do 1934/1935) a Miroslav (od 1931/1932) Karfíkovi, zámečnický Filip Šlahora (chybí pouze v poslední výroční zprávě) a malířský mistr Václav Zavázal (od 1929/1930).⁹¹

Další skupinou členů byli drobní podnikatelé: vydavatel hudebnin Jan Frajt (do 1936/1937), hoteliéři hotelu *Srpski Kralj* Adolf (1923–1930) a Eduard (1926–1933) Franklovi⁹²; Karel (pouze 1925–1932) a Josef Staňkovi se živili jako úředníci nebo obchodníci. Pravidelně se v seznamu členů vyskytoval také průmyslník a podnikatel Ing. Emil Meisl, průmyslníci Jan Všetečka (do 1928/1929, vlastnil parní mlýn), František Novák (od 1929/1930) Oskar Jarolímek⁹³ a Jarolímkův společník Josef Šplíchal (ve VZ do 1931/1932).

Jak jsme již zmínili, členové *Československé obce* působili v dalších (nečeských) bankovních a peněžních institucích, které byly v Bělehradě. Uvedme si jejich přehled a k tomu několik stálých členů spolku. V čele *Bankovní a obchodní akciové společnosti (Bankarsko a trgovačko akcionarsko društvo)* stál ředitel Karel Kašper (od 1925). Oskar Klimecký (do 1934/1935) povolání, stejně jako někteří další členové, vystřídal více. Nejdříve

⁹⁰ *Srbská družstevní banka (Srpska zadružna banka), Kotva (Anker)* – rakouská pojišťovna, *Triglav* – slovinská pojišťovna aj.

⁹¹ V závorce uvádíme období, kdy tito lidé byli členy spolku. Př. Jan Frajt do 1936/1937 tzn., že byl uveden ve VZ od první dostupné zprávy až do roku 1936/1937. Léta neuvádíme v případě, že se vyskytovali ve všech VZ.

⁹² Hotel byl postaven ještě okolo roku 1870 a jeho nájemci se střídali. ĐURIČ-ZAMOLO, Divna: *Graditelji Beograda 1815–1914*. Beograd, 2009, str. 420.

⁹³ Jarolímekovi byli spojeni s Rosůlkovými sňatkem Oskarova syna Josefa s Konstantinovou dcerou Marií. ALEKSIĆ, Vesna: *Beogradski stranci: Priča o kosmopolitizmu i energiji grada koja traje*. Beograd, 2010, str. 77.

byl náměstkem a pak také ředitelem *Srbské družstevní banky (Srpska Zadružna banka)*, později prokuristou *Srbské úvěrové banky (Srpska Kreditna banka)*, šéfem pokladen *Všeobecného Jihoslovanského bankovního společenství (Opšte Jugoslovensko bankarsko društvo)* a nakonec působil jako samostatný obchodník. Ante Škarda (do 1931/1932) pracoval na několika pozicích v *Jihoslovanské bance (Jugoslovenska banka)* – sekretář, prokurista, náměstek ředitele. V pojišťovně *Herceg-Bosna* působil několik let úředník František Zeman (1925–1933). Dále to byly *Izvozna banka, Kotva (Anker), Privilegovana agrární banka (Privilegovana agrarna banka)* a *Triglav* (slovinská pojišťovna), kde žádný z členů *Čsl. obce* nepracoval dlouhodobě.

Členové *Čsl. obce* také pracovali v přepravních společnostech: *První Dunajská Paroplavební Společnost (Prvo Dunavsko Parobrodsko Društvo)* a *Agencie československé dunajské paroplavby (Čehoslovačko Dunavsko Brodarstvo)*. Jugoslávská společnost byla oficiálně otevřena v roce 1918, po první světové válce.⁹⁴ Údaj o otevření československé agentury v Bělehradě není známý. V seznamech byl uveden pouze jeden zástupce jugoslávské společnosti (Hugo Gutwillig jako vrchní inspektor). Zástupců československé agentury bylo v *Čsl. obci* okolo pěti. V čele společnosti stál Ludvík Kalousek, který byl také členem spolku.

Ze srbských průmyslových podniků si v první řadě uvedeme ty z oblasti textilního průmyslu. Byly to: *Bělehradská textilní továrna a. s. (Beogradska tekstilna industrija a. d.)* a továrna na výrobu látek *Kosta Ilić a synové/Vlada Ilić a synové (Kosta Ilić i sinovi/Vlada Ilić i sinovi; štofara i platnara)*. Obě dvě patřily mezi největší firmy v Bělehradě. V *Bělehradské textilní továrně* bylo zaměstnáno okolo 1 000 nekvalifikovaných pracovníků a zhruba 30 domácích a zahraničních odborníků, hlavně Čechů. Firma rodiny Ilić měla dvě továrny. V jedné z nich zajišťovala odborný dohled nad prací vídeňská firma, která jim dodávala technická zařízení. V té druhé to byli opět odborníci ze zahraničí, především Češi (ředitel, kreslíři, tkalcovští mistři a montéři), ale i Rakušané (tkalcovští mistři).⁹⁵ Někteří z těchto Čechů byli členy *Československé obce*.⁹⁶

⁹⁴ IAB-AB-TSB-DFI-176/39.

⁹⁵ Marković, Peđa J.: *Beograd i Evropa 1918-1941. Evropski uticaji na proces modernizacije Beograda*. Beograd, 1992, str. 161.

⁹⁶ Např. člen spolku Václav Tůma pracoval nejdříve v *Moravii* a pak v bělehradské textilce. Ředitelem textilky byl od roku 1932 Josef Kricnar, který zde nejdříve pracoval jako manipulát a mezitím působil i v jiné společnosti. U některých členů byly tyto firmy uvedeny u zaměstnání, ale v některých letech bylo uvedeno jen zaměstnání (které se nezměnilo) bez firmy. Proto není možné určit přesně, kolik členů spolku bylo zaměstnáno u těchto firem.

Z dalších průmyslových odvětví to byla *Bělehradská továrna na stroje (Beogradska fabrika mašina)*, továrna na sklářské výrobky *Sklo (Staklo)*, fabrika na slaměné klobouky *Milan Ječmenica a společnost (Milan Ječmenica i kompanija)*, bělehradský cukrovar a pivovar *Weifert*.

5. Spolkový život a činnost *Československé obce v Bělehradě*

Hlavním zdrojem pro zpracování této kapitoly byly výroční zprávy *Československé obce v Bělehradě* z let 1923–1938. Věnovali jsme pozornost její organizační struktuře, členům a celkové činnosti. S činností *Čsl. obce* byl spojen i *Československý dům a Československá škola Masarykova*. V první části se taktéž zmíníme o dalších organizacích, které podporovaly aktivitu československé menšiny a přispěly k zachování dobrých vzájemných vztahů mezi Československem a Jugoslávií. Nedílnou součástí této práce je také seznámení s činností československého vyslanectví v Bělehradě. Hlavním zdrojem byly zprávy vyslanectví uložené v *Archivu Ministerstva zahraničních věcí v Praze (AMZV)*.⁹⁷

Během první světové války byla činnost spolku *Lumír* pozastavena a po válce hned obnovena. Došlo ke spojení předválečných českých spolků *Lumír* a *Havlíček* pod názvem *Československá obec v Bělehradě*, která naně svou činností přímo navazovala. Krátce po *Čsl. obci* vznikl další československý spolek *Řemeslnicko-dělnická jednota*, později přejmenován na *Československou besedu Havlíček*. Tento spolek založili Češi, kteří přišli do Bělehradu po roce 1918. Vytvoření dalšího spolku (a do jisté míry nejednotnost československé kolonie) bylo zdůvodněno odlišnými (blíže nespecifikovanými) názory.⁹⁸ Podle názvu spolku lze soudit, že *Řemeslnicko-dělnická jednota* sdružovala lidi nižší až střední třídy. Kdežto *Čsl. obec* byla spolkem sdružujícím spíše majetnější vrstvy. Přesto však spolu *Československá obec* a *Československá beseda Havlíček* často spolupracovaly. Spolupráce se týkala zřízení československé školy a domu (a jejich správy) a často také pořádání divadelních představení a kulturních akcí. Kromě údajů z výročních zpráv *Čsl. obce* se nedochovaly žádné prameny o působení spolku *Havlíček*. V některých dokumentech fondu *Československého vyslanectví v Bělehradě (AMZV)* jsou stručné informace o *Československé obci* v přehledu všech spolků v Jugoslávii. Dále jsou oba spolky zmíněny v kulturní a přednáškové činnosti československého vyslanectví. Z dochovaných údajů ve výročních zprávách je zřejmé, že někteří členové byli součástí obou spolků. Na konci roku 1938 byly poté opět oba spolky sloučeny v jeden pod názvem *Československá obec v Bělehradě*.

Mimo tyto dva spolky existovaly ještě další organizace, které spolu spolupracovaly. Mezi ty největší patřily *Svaz československých spolků v Království SHS* a *Československo-*

⁹⁷ *Archiv Ministerstva zahraničních věcí, V. sekce 1918–1939, č. kar. 42–43. Vyslanectví ČSR v Bělehradě. AMZV, V. sekce 1918–1939, č. kar. 12. Konzulát Bělehrad.*

⁹⁸ *Devátá výroční zpráva Československé obce v Bělehradě 1927/1928, str. 28.*

jihoslovanská liga (v Jugoslávii *Jihoslovansko-československá liga*). Obě organizace byly celostátního charakteru, přičemž prostřednictvím *Ligy* spolupracovaly vlády obou států a také se podílely na jejím řízení. Naopak *Svaz československých spolků* byl napojen jen na československou vládu, která se přes tento svaz a československé vyslanectví snažila ovládat a kontrolovat československou menšinu v Jugoslávii. V čele svazu stáli jak zástupci vyslanectví, tak *Československé obce*.

Svaz československých spolků v Království SHS vznikl v roce 1921 iniciativou *Československé obce v Bělehradě*.⁹⁹ Svaz nejdříve sídlil ve městě Bački Petrovac (dnešní Vojvodina – Jihobačský okruh), od roku 1924 bylo sídlo přesunuto do Bělehradu. Cílem bylo vytvořit organizaci, která by zastřešovala všechny československé spolky, podporovala je a vedla k jejich spolupráci. Každý spolek, jenž byl součástí svazu, měl povinnost odvádět svazu 10% ze svých členských příspěvků. Výroční zprávy *Československé obce* obsahovaly zprávy tohoto svazu. Podle zprávy z roku 1925/1926 bylo v tom roce v Království SHS 140 000¹⁰⁰ Čechoslováků a fungovalo zde 105 československých spolků. Z celkových 105 bylo ve svazu přihlášeno 83, přičemž v roce 1932 tento počet klesl na 65. Zde také můžeme sledovat pokles zájmů Čechoslováků o začlenění do spolků. Spolky, které nebyly součástí svazu, se zřejmě nechtěly zapojit do většího celku a chtěly být zcela nezávislé. Pokles spolků ve svazu v roce 1932 by mohl být vysvětlen nespokojeností jednotlivých sdružení ve velké organizaci, nebo (spíše) zánikem spolků z důvodu odchodu jejich členů.

Kromě spolkové činnosti se svaz staral o celou československou menšinu v Jugoslávii. Jednalo se o péči jak v oblasti kulturní a vzdělávací, tak v oblasti hospodářského rozvoje (více méně tedy šlo o finanční podporu v těchto oblastech). Svaz si také kladl za úkol evidovat celkový stav československé menšiny – sledovat a zároveň snižovat asimilační procesy. V čele svazu stálo předsednictvo a výbor, který měl být složen ze zástupců jednotlivých spolků. Avšak z jedné zprávy svazu je patrné, že se většinou jednalo o členy *Čsl. obce*. Důvodem byl fakt, že sídlo svazu bylo v Bělehradě a většina schůzí se také konala zde. Celý

⁹⁹ *Devátá výroční zpráva Československé obce v Bělehradě 1927/1928*, str. 29.

Společně s *Čsl. obcí* mezi přední organizátory založení svazu patřily také *Česká beseda v Záhřebu* a *Československá obec v Osijeku*.

DUGAČKI, Vlatka: *Svoj svome. Češka i slovačka manjina u međuratnoj Jugoslaviji (1918–1941)*. Zagreb, 2013, str.213.

¹⁰⁰ 70 000 Čechů (z toho 20 000 žilo ve větších městech a ve městech kolem továren v Čupriji, Jagodině a v dalších) a 70 000 Slováků. V každé oblasti v Jugoslávii se jednalo o rozdílné kategorie přistěhovalců. Např. příchod Čechů do oblasti bývalé Vojenské hranice byl masového charakteru a byl zorganizovaný státem. Naopak do Bělehradu a jiných větších měst v Jugoslávii přicházeli Češi z vlastní iniciativy či na popud rodiny a známých, kteří tam již žili. Většinou se také jednalo o rozdílné sociální kategorie emigrantů – majetnější lidé se usidlovali zpravidla ve městech. V této zprávě není uvedeno, že by Slováci žili v Bělehradě.

svaz se skládal z pěti odborů. Jmenujme si především odbor sociální péče (měl na starosti pomoc Čechoslovákům v případě tíživé životní situace, jako je např. nedostatek příjmů, péče o děti bez rodičů apod.), zemědělský (staral se o rozvoj hospodářství) a *Matici Školskou* (měla na starosti školství a péči o děti).¹⁰¹

Československo-jihoslovanská (v Jugoslávii *Jihoslovansko-československá*) *liga* byla organizace, která měla na starosti udržování kulturních styků a posilování vzájemných vztahů mezi Československem a Jugoslávií. Byla založena 15. dubna 1921 v Praze a v tom samém roce vznikaly obdobné organizace ve větších městech Království SHS. *Liga* se věnovala propagační, společenské a přednáškové činnosti a péči o studenty. Hlavní činnost tedy spočívala v rozšiřování znalosti o Jugoslávii v Československu a naopak. K tomu sloužilo vydávání vlastního časopisu. Činnost *Ligy* byla také finančně podporována československým *Ministerstvem zahraničních věcí a Ministerstvem školství a národní osvěty*.¹⁰²

První společný kongres *Československo-jihoslovanské ligy v Praze a Jihoslovansko-československé ligy v Království SHS* byl uskutečněn až 3. července 1926 v Praze. Na něm se projednávaly aktuální otázky československo-jugoslávské spolupráce. Výsledkem kongresu bylo několik bodů: snížení poštovní sazby mezi oběma státy, zřízení knihovny¹⁰³ v každém větším městě, rozšíření vyučování srbochorvatštiny a slovinštiny v ČSR a češtiny a slovenštiny v Jugoslávii, stejné podmínky pro jihoslovanské studenty v ČSR jako pro československé, získání větší finanční podpory ze strany vlády, zvýšení stipendií pro studenty studující v té druhé zemi, podpora vzájemného turismu a s tím související zjednodušení pasové kontroly a slevy na dopravu vlakem. Kongres se tedy zabýval jak organizací a činností samotných lig, tak spoluprací a získání podpory vlád obou zemí. Menší schůze lig se konaly v průběhu celého roku, ale kongresy většího charakteru až v dvouletých intervalech.¹⁰⁴

V rámci aktivity československé menšiny v Jugoslávii existovala ještě řada dalších organizací, sdružení či spolků. Ty měly různý charakter a byly více či méně úspěšné. Kolik

¹⁰¹ Svaz vydával zemědělský list *Zemědělská Jednota* a dětský časopis *Zornička*, založil dvě zemědělské knihovny v Daruvaru a Petrovci a zakládal družstevní podniky (první byla družstevní rolnická mlékárna ve městě Stara Pazova).

¹⁰² Archiv MZV, III. sekce 1918–1939, č. kar. 854, 855. *Československo-Jugoslávská liga 1921–1930, 1936; 1927–1939*.

¹⁰³ Československé knihovny v Království SHS, jihoslovanské knihovny v Československu, přičemž tyto knihovny měly být pravidelně rozšiřovány.

¹⁰⁴ AMZV, III. sekce 1918–1939, č. kar. 854, 855. *Československo-Jugoslávská liga 1921–1930, 1936; 1927–1939*. V některých zprávách *Vyslanectví ČSR v Bělehradě* adresovaných *Ministerstvu zahraničních věcí* bylo lize vyčítáno, že překračuje rámec svých pravomocí a zasahuje i do soukromého podnikání fyzických osob, tedy mimo rámec kulturních styků mezi ČSR a Královstvím SHS.

jich celkem bylo a jaká vůbec byla jejich životnost, není přesně známo. Z výročních zpráv *Československé obce v Bělehradě* je patrné, že právě její členové byli v tomto směru mimořádně aktivní. Zde si jen uvedme přehled organizací a spolků bělehradských Čechoslováků podle výročních zpráv:

- *Krajanské zemědělské úvěrní a hospodářské družstvo s. s. o. r. v Zemuni* (kancelář v Bělehradě, Garašaninova ul. č. 39), bylo založeno roku 1931.
- *Kroužek stolního tenisu*, byl založen 1932.
- *Spolek československých akademiků* (rok založení není ze zkoumaných údajů patrný).
- *Klub československé mládeže*, byl založen v prosinci 1934.
- *Kroužek československé omladiny*, založen v lednu 1936.
- *Sdružení bývalých žáků československých škol* – nejednalo se sice o sdružení Čechoslováků, ale Jihoslovánů, kteří studovali v Československu. Tento spolek spolupracoval s *Čsl. obcí* (ani zde nebyl uveden rok založení).
- *Kroužek šachistů*, byl založen teprve v roce 1938.

5.1 Vznik *Československé obce v Bělehradě a Sdružení československých žen*, jejich organizační struktura a spolková činnost

Československá obec vznikla nejspíše v roce 1919, jelikož první výroční zpráva byla vydána pro rok 1919/1920. Jejími zakladateli byli Konstantin Rosůlek, majitel uzenářských obchodů, a Alfred Riesel, ředitel *Jugoškody*. Mezi hlavní aktivity *Čsl. obce* patřilo pořádání různých kulturních akcí. Jednalo se především o divadelní představení, výlety, koncerty, plesy a oslavy spojené s katolickými, ale i pravoslavnými svátky a významnými událostmi obou států (historické události, oslavy narozenin hlav států atp.). V rámci vzdělávání pak byly pořádány příležitostné přednášky týkající se historie, ale i současného dění v Československu. Pravidelně se také konaly členské schůze, kterých se nikdy nezúčastnili všichni členové. Veškerá činnost spolku probíhala v pronajatých prostorách hotelů *Bajloni*, *Imperial*, *Kasina*, *Petrograd*, *Slavija*, *Srpski kralj* nebo v pivovaru *Bajloni*. Pronajaté místnosti a časté stěhování způsobovaly *Čsl. obci* značné problémy, proto se také stalo prioritou postavení *Československého domu*.

Správa *Československé obce* byla v rukou výboru, který byl volen každý rok na zasedání valné hromady. Tento výbor se skládal z předsedy, I. místopředsedy, II.

místopředsedy, jednatele, členů výboru (8-10 členů), náhradníků (3-4 členové) a revizorů (3 členové). Finanční správu měl na starosti pokladník spolku. V rámci spolku existovalo několik odborů, mezi které byla rozdělena činnost *Čsl. obce*. Byly to: dramatický (dramaticko-zábavní), pěvecký a později i kulturní odbor, které byly řízeny několika jmenovanými členy. Často se ve výboru, odborech a školní radě opakovala stejná jména.¹⁰⁵

Každá výroční zpráva obsahovala podrobný přehled veškerých příjmů a výdajů všech složek spolku. Příjmy zahrnovaly: členské příspěvky, výdělek z kulturních a společenských akcí, úroky z bankovních účtů spolku, příjmy z knihovny (členské příspěvky a poplatky za pozdní vrácení knih) a různé příjmy (např. dary, poplatky za inzeráty ve výročních zprávách a pronajímání místnosti v *Čsl. domě*¹⁰⁶). Ve výdajích pak byly obsaženy: výdaje spojené právě s těmito kulturními a společenskými akcemi, výdaje na udržování školy, nákup novin, časopisů a nových knih do knihovny, správní náklady aj. Veškeré finanční prostředky měla *Čsl. obec* uloženy na účtech v *Pragobance*. Kromě běžných účtů to bylo i několik fondů založených na počest příznivců spolku: *Fond příznivců Československé obce v Bělehradě*, *Fond Anny a Aloise Novotných*, *Fond J. F. Všetečky*, *Fond Marie Pilcové*.¹⁰⁷

V meziválečných letech byli členové *Československé obce v Bělehradě*, co se týče spolkové činnosti, velmi aktivní. Jak již bylo zmíněno výše, každá zpráva obsahovala přehled činnosti za uplynulý rok. Pokud se ale podíváme na jednotlivé výroční zprávy, zjistíme, že veškerá aktivita probíhala z iniciativy a za účasti stejného okruhu lidí. Pasivita členů a poměrně malý zájem Čechů o účast ve spolku byly problémy, které *Čsl. obec* řešila, většinou bez větších úspěchů, každý rok. Zvýšit počet členů se *Čsl. obec* snažila prostřednictvím československého vyslanectví. Požádala jej, aby všechny nově příchozí Čechoslováky upozornilo na zdejší československé spolky.¹⁰⁸

Zpráva jednatele uvádí, kolik členů se zúčastnilo poslední valné hromady ve srovnání s údajem za předešlý rok a kolik členů se účastnilo členských schůzí. Ačkoliv tedy spolek čítal v průměru 200 členů, počet účastníků na schůzích tomu neodpovídal. Každý rok byl menší. Tento stav byl podle výročních zpráv zapříčiněn chybějícími vlastními prostory a

¹⁰⁵ Např. Richard Škarka, místoředitel a pak ředitel Pragobanky (PÚB), byl předsedou *Čsl. obce*, školní dozorce v čl. škole, předseda pěveckého odboru a také jeden ze zástupců *Čsl. obce v Československém svazu*. Nejvíce v těchto odborech a výboru byli zastoupeni zaměstnanci PÚB a vyslanectví.

¹⁰⁶ Tento příjem se od roku 1932 snižoval, protože v centru města bylo otevřeno více sálů, které byly větší a levnější.

¹⁰⁷ Každý člen, který přispěl 500 dinárů, se navždy stal členem-příznivcem. Fond byl založen v roce 1930 a ve výročních zprávách byl otištěn seznam těchto členů.

¹⁰⁸ Ve zprávách se skutečně uvádí československé spolky, ne jen *Československá obec*.

neustálým stěhováním a pronajímáním jiných místností. Čímž jsme se dostali k dalšímu problému, kvůli kterému byla také činnost *Čsl. obce* do roku 1928 velmi omezená. K zlepšení v těchto směrech přispělo otevření *Československého domu v roce 1928*. Tento rok byl tedy pro členy *Čsl. obce*, ale i pro ostatní Čechy v Bělehradě, nejvýznamnější. Přestože tento fakt aktivní a stálí členové považovali za překonání krize, nedošlo k výraznému zvýšení účastníků na schůzích spolku. I když k jistému zlepšení došlo, nedá se hovořit o uspokojujícím počtu oproti celkovému počtu Čechů ve spolku a v Bělehradě. Veškeré správní záležitosti tak i nadále zůstávaly v rukou menší skupiny členů, kteří samozřejmě mimo to měli i vlastní zaměstnání. Nemohli se tedy věnovat řízení spolkových aktivit naplno.

Jednotlivé odbory se společně věnovaly pořádání divadelních a loutkových představení a pěveckých vystoupení. Pravidelně byly také pořádány plesy¹⁰⁹, které byly velmi oblíbené i u jugoslávských obyvatel, a zábavy (např. mikulášská, silvestrovská atp.). Zde se také spolek potýkal s problémy spojenými s častým stěhováním, nedostatkem vlastního prostoru a nemožností postavit v zapůjčených místnostech odpovídající jeviště. Veškeré kulturní akce probíhaly v pronajatých prostorech již zmíněných hotelů. Některá divadelní představení byla inscenována v srbských divadlech. Do zřízení vlastních spolkových místností pěvecký kroužek vystupoval jen při výjimečných příležitostech. Dramatickému odboru a jeho vlivu na členy spolku byl přikládán veliký význam – atraktivita divadelních představení měla přimět členy k větší spolkové aktivitě a k návštěvám *Československého domu*. Odbor kritizoval pasivitu členů, kteří zpočátku rádi navštěvovali divadelní představení, ale aktivně se nepodíleli na činnosti a rozvoji ani odboru ani celého spolku (právě proto spolupracoval odbor *Čsl. obce* s divadelním odborem spolku *Havlíček*). Později také poklesl zájem o samotná představení, což vedlo k ještě větší krizi. Samozřejmě také záleželo na finanční situaci spolku, proto byla v některých letech (i přesto, že byl postaven *Československý dům* a spolek tak vyřešil problém s prostorem) kulturní činnost značně omezena. Krizové období bylo především v letech 1930–1932, a to v celé bělehradské společnosti. V těchto letech byla na několik měsíců přerušena činnost dramatického odboru a zcela ukončena činnost pěveckého kroužku.

Ačkoliv příslušníci československé menšiny žili v zemi s odlišnou kulturou a byli oddělení od mateřského státu, snažili se zachovat svoje národní vědomí, rozšířit a udržovat československou kulturu v cizím prostředí. *Čsl. obec* z těchto důvodů pořádala pravidelně

¹⁰⁹ Ples nebyl z finančních důvodů pořádán v roce 1932 a z důvodu smrti krále Aleksandra také v letech 1934–1936. V roce 1934 po atentátu na krále byly omezeny i všechny kulturní akce.

oslav y československých státních svátků a to: 6. července (*Den upálení mistra Jana Husa*), 28. října (*Den vzniku samostatného Československa*) a také oslavu narozenin T. G. Masaryka (7. března). V rámci těchto oslav se konaly přednášky, divadelní představení či pěvecká vystoupení. Každý rok spolek pořádal také ples. Ze zpráv spolku a československého vyslanectví vyplývá, že tyto události byly velmi oblíbené u široké bělehradské veřejnosti (účastnili se jich jak běžní obyvatelé, tak státní funkcionáři, zástupci státních kulturních a vědeckých organizací, někdy dokonce i členové královské rodiny). Organizaci těchto události měla plně v rukou *Čsl. obec*, někdy za spoluúčasti *Československého svazu* a *Jihoslovansko-Československé ligy* v Bělehradě. Některé akce byly také přímo podporovány jugoslávskou a československou vládou.¹¹⁰ Do jisté míry byly akce pořádané jednotlivými organizacemi československé menšiny roztržité a nejednotné, což navenek nemuselo vzbuzovat dobrý dojem. Vědomi si tohoto nedostatku a potřeby jednotnosti, došlo roku 1927 k dohodě mezi *Čsl. obcí*, *Československým svazem* a *Vyslanectvím ČSR*. Na základě této dohody tak všechny oslavy sjednotili a pořádali společně. Mimo již zmíněných národních oslav se členové *Čsl. obce* a *Sdružení žen* účastnili oslav státních svátků Jugoslávie. Dále byly také pravidelně pořádané i samostatné kulturně-vzdělávací přednášky či promítány filmy tematicky zaměřené na Československo a Čechoslováky.

Součástí spolkové aktivity bylo založení vlastní knihovny, kde byly k dispozici tituly v českém nebo slovenském jazyce. Byly to knihy jak československých, tak světových autorů. O stavu knihovny informovala každý rok zpráva knihovníka, která byla součástí výroční zprávy. Informace se týkaly počtu knih a časopisů (celkový počet, nové publikace a případné ztráty), počtu čtenářů, počtu půjčených knih za rok včetně stavu, v jakém čtenáři knihy vraceli, příjmů a výdajů a knihovního řádu. Knihovna musela být pravidelně rozšiřována, čímž si udržovala stále a získávala další čtenáře. Nové knihy byly pořízeny na náklady spolku, či se jednalo o dary od Čechoslováků. Do zřízení *Československého domu*, kde jí byl vyhrazen prostor, nebylo však rozšiřování knihovny o nové knihy pochopitelně nijak výrazné. V předešlých letech byla knihovna stejně jako další spolkové místnosti umístěna v pronajatých prostorech, což znemožňovalo půjčování knih, a tak často probíhala pouze jejich výměna mezi čtenáři. Kvůli těmto nedostatkům nebyl ani počet čtenářů před zřízením stále knihovny příliš veliký. Na čtení českých knih byl kladen vysoký apel z důvodu

¹¹⁰ „Československý ples byl pořádán loňského roku ve spolku s Jihoslovansko-Československou ligou v Bělehradě, pod protektorátem ministra zahraničních věcí Království S. H. S. Dra Ninčiče a ministra zahraničních věcí ČSR Dra Beneše. Návštěva členů Královského rodu, J. V. prince Pavla a J. V. kněžny Olgy, osobnosti protektorů a návštěva předních představitelů zdejších i krajských kruhů, dopomohly plesu k nebývalému lesku.“ *Sedmá výroční zpráva Československé obce v Bělehradě 1925/1926*, str. 7.

zachování národní identity a také kvůli udržení mateřského jazyka Čechoslováků. Především u mladší generace byl jazyk silně ovlivněn srbochorvatštinou.

Kromě výše uvedené činnosti se *Československá obec* starala všeobecně o zájmy československé menšiny v Bělehradě. Na počátku 30. let byl prakticky celý svět zasažen hospodářskou krizí. Ta se v té době projevila i u bělehradských Čechoslováků, u kterých byla v roce 1931/1932 vysoká míra nezaměstnanosti. Na *Čsl. obec* se tak obraceli Čechoslováci, kteří se dostali do existenčních problémů. Z prostředků spolku jim byla poskytnuta základní finanční pomoc a byla uspořádána veřejná sbírka oblečení. Přes tyto existenční problémy se poměrně dobře vyvíjel spolkový život. Ten se dařilo udržovat ve stabilním stavu a dokonce v některých směrech posílit.

Sdružení československých žen při Československé obci v Bělehradě bylo založeno v roce 1924. Do spolku se nejvíce začleňovaly manželky členů *Čsl. obce* a tvořily tak většinu celého sdružení. Také *Sdružení žen* bylo řízeno výborem ve složení: předsedkyně, I. místopředsedkyně, II. místopředsedkyně, jednatelka, členové výboru, náhradnice a revizoři.

Hlavní povinností sdružení bylo převzít odpovědnost za správu *Československého domu a Československé školy* a činnost spojená s výchovou a výukou dětí. *Sdružení* každý rok organizovalo vánoční nadílku pro děti, při které dostávaly oblečení, obuv a jídlo. Finance na to získávalo ze zábav a večírků, které pořádalo právě kvůli tomuto účelu. Další kulturní akce, jako například ples, organizovalo společně s *Čsl. obcí* a také spolupracovalo s bělehradskými ženskými spolky.¹¹¹ V jejich zájmu bylo udržovat přátelské vztahy s ostatními obyvateli Bělehradu, proto pořádaly pravidelné večírky a taneční zábavy, kterých se mohli zúčastnit všichni Bělehradčané. *Sdružení žen* bylo členem svazu humanitárních spolků Království Jugoslávie. Stejně jako *Československá obec* i *Sdružení žen* pomáhalo všem Čechoslovákům, kteří se dostali do existenčních problémů. Jednalo se především o finanční pomoc.

¹¹¹ Tyto informace o aktivitě československých žen jsme čerpali kromě výročních zpráv spolku také z dokumentů v *Historickém archivu Bělehradu*. Prameny, které byly k dispozici ve zmíněném bělehradském archivu, byly především fotografie s popisy. Fotografie pocházely z kulturních akcí, kterých se členky *Sdružení žen* účastnily společně s dalšími bělehradskými ženskými spolky.

Př.: Fotografie Matyldy Husníkové a Ludmily Hájkové v československém národním kroji a dalších Čechoslováků v Bělehradě na všeslovanském plese pořádaném spolkem *Kolo srpskih sestara*. IAB-1119-K 46; 3. 1. 136, 3. 1. 178, 3. 1. 179; Porodični fond Glavinić.

Počet všech členů *Československé obce* v letech 1923–1938:

1923/1924	1924/1925	1925/1926	1926/1927	1927/1928	1928/1929	1929/1930
262	258 ¹¹²	192	193	208	220	245
1930/1931	1931/1932	1932/1933	1934/1935	1936	1937/1938	
239	226	203	220	208	209	

Počet všech členek *Sdružení československých žen* v letech 1926–1938:

1925/1926	1926/1927	1927/1928	1928/1929	1929/1930	1930/1931
26	47	65	89	96	120
1931/1932	1932/1933	1934/1935	1936	1937/1938	
123	123	134	154	117	

5.2 *Československý dům a. s.*

Už před balkánskými válkami zřídil český spolek *Lumír* fond na stavbu vlastního domu, ale nadcházející války znemožnily další přípravy. Větší prioritou se po válce pro Čechy stalo vybudování školy, než vybudování domu. Nakonec byly tyto myšlenky spojeny jak z finančních, tak časových důvodů a byl zrealizován jeden společný projekt. Teprve v roce 1926 byla zřízena akciová společnost, která měla spravovat finanční prostředky pro stavbu. Tyto prostředky měly být v největší míře zajištěny právě prodejem akcií domu, tedy na náklady investorů. V rámci akciové společnosti existovala správní a dozorčí rada. Členové těchto rad byli zvoleni na ustavující valné hromadě 28. června 1926, jíž se zúčastnilo 63 akcionářů.¹¹³

¹¹² Tento údaj obsahuje sedmá výroční zpráva (1925/1926). Protože seznam členů z šesté výroční zprávy a ani samotná výroční zpráva nejsou dostupné, nebyl tento údaj použit v analýzách.

¹¹³ Do správní rady byli zvoleni: Richard Škarka (předseda; místoředitel *Pražské úvěrní banky*), Alois Novotný (místopředseda; soukromník), František Drábek (zřízenec *Vyslanectví ČSR*), arch. Josef Hrnčíř (ředitel firmy *Mat. Blecha*), Karel Kašper (ředitel *Bankovní a obchodní akciové společnosti*), Josef Košnar (majitel realit), Ctibor Melč (tiskový referent *Vyslanectví ČSR*), Josef Vízek (prokurista *Pražské úvěrní banky*) a Ing. Jaroslav Danko (stavební rada *Vyslanectví ČSR*). Do dozorčí rady byli zvoleni: Dr. Vladimír Korec (tajemník *Vyslanectví ČSR*), Oskar Klimecký (ředitel *Srbské družstevní banky*) a Rudolf Šimůnek (malíř pokojů). Všichni byli členy *Československé obce v Bělehradě*.

Přestože byly akcie domu prodávány, často je pak jejich vlastníci darovali *Čsl. obci* nebo *Sdružení žen*. Počet akcií byl nejdříve stanoven na 1 000, to však nestačilo. Tento počet byl proto zvýšen o dalších 500 akcií v celkové hodnotě 750 000 dinárů v roce 1926.¹¹⁴ Protože o akcie domu nebyl veliký zájem, byla zpočátku největším akcionářem *Československá obec*, která je poté postupně rozprodávala většinou svým členům. V roce 1928 byly akcie opět navýšeny a jejich hodnota dosáhla jednoho milionu dinárů. Dalším zdrojem byly členské příspěvky a výnosy z kulturních akcí *Československé obce* (reprezentační plesy, divadelní představení a další zábavní akce), finanční podpora *Československé republiky* a *československých společností v Bělehradě* (především *Pragobanky*) a také půjčky.¹¹⁵ Jak výnosy z akcií, tak další příspěvky a dary byly ukládány v *Pražské úvěrní bance*. K tomuto účelu byl z iniciativy *Pragobanky* vytvořen zvláštní účet: *Fond pro stavbu českého domu v Bělehradě*.

Základní kámen *Československého domu* byl položen 5. října 1926, ale stavět se mohlo až o několik měsíců později.¹¹⁶ V návrhu domu byly prostory pro: učebny a tělocvičnu, která měla zároveň sloužit jako divadelní sál, dále spolkové místnosti, byt pro učitele a kancelář *Svazu československých spolků*. Při realizaci stavby došlo k překročení původního plánu, který schválila správa města. Dům byl skoro třikrát větší, než povoloval zákon, přesto bylo schváleno jeho dokončení a využívání v plné míře.¹¹⁷

Postavení domu trvalo oproti původním plánům (podzim 1927) delší dobu. Důvodem byl nedostatek finančních prostředků. *Československý dům* byl tedy slavnostně otevřen až 27. a 28. října 1928. Oslavy, které probíhaly v souvislosti s otevřením domu, se konaly zároveň na počest výročí samostatného Československa či připomínaly založení *Českého zábavního spolku Lumír*, od kterého uplynulo 40, respektive 43 let.¹¹⁸ Těchto oslav se zúčastnily oba československé spolky, zástupci *Svazu československých spolků*, *Jihoslovansko-československé ligy*, vládní představitelé obou států a také zástupci města Bělehradu a jeho institucí (např. starosta, rektor univerzity, předseda akademie věd). Při této příležitosti byli někteří Čechoslováci vyznamenáni řádem Sv. Sávy a medailemi za občanské zásluhy. Výše

¹¹⁴ Jedna akcie stála 500 dinárů.

¹¹⁵ K dokončení domu chyběla částka 750 000 dinárů. Půjčku k tomuto účelu poskytl člen *Čsl. obce* Alois Novotný (majitel realit), díky čemuž se stal i čestným členem spolku.

¹¹⁶ Zkomplikovalo to vystěhování nájemníků z domu, který se nacházel na místě určeném pro *Československý dům*.

¹¹⁷ *IAB-UGB-1927-2836-368*.

¹¹⁸ V deváté výroční zprávě je chybně uvedeno, že to bylo 40 let od založení *Lumíra* (1888). Ve skutečnosti byl ale spolek založen už v roce 1885.

zmíněné skutečnosti potvrzují velmi dobré vztahy mezi oběma národy a podporu československé menšiny v bělehradské společnosti.

V domě se nacházely spolkové místnosti, *Československá škola Masarykova* (ta měla k dispozici dvě, pak tři a nakonec čtyři učebny), tělocvična s pódium pro divadelní účely, knihovna s čítárnou, kancelář *Svazu československých spolků*, restaurace a bytové prostory. Spolkové místnosti byly často pronajímány k pořádání různých společenských událostí. Kancelář *Čsl. svazu* a restaurace musely být v roce 1937 zrušeny kvůli rozšíření školy. Inventář z předchozích pronajatých místností (před otevřením domu byl uložen například ve skladišti *Pragobanky* nebo na půdě hotelu *Bajloni*) byl kvůli častému stěhování do malých prostor velmi skromný. Při otevření bylo domu členy *Československé obce* věnováno několik darů (tyto dary pak byly časté i v budoucnu),¹¹⁹ ale samotná *Čsl. obec* na začátku neměla finanční prostředky ke koupi dalšího vybavení. Inventář byl pak doplňován v průběhu dalších let.

5.3 Československá škola

Počátek českého školství v Bělehradě můžeme datovat už od roku 1869, kdy probíhalo první vyučování v českém jazyce. Zakladatelem byl neznámý český učitel, po jehož odchodu z Bělehradu nikdo ve výuce nepokračoval. Přestože byla vlastní škola důležitá jak kvůli výchově dětí, tak kvůli udržování národní identity a mateřského jazyka na určité úrovni (právě u dětí je proces odnárodnění a asimilace nejsnadnější), bylo další vyučování zahájeno až od roku 1885.¹²⁰ V té době se nedalo hovořit o regulární škole, ale spíše o doplňkovém vyučování. Děti po celou dobu, kdy navštěvovaly tyto kurzy, chodily i do srbských škol.

Zřízení vlastní školy v Bělehradě bylo Čechům povoleno krátce před první světovou válkou, ale otevřít ji už nestihli. Po válce byly pořádány opět jen odpolední kurzy, přičemž děti stále navštěvovaly srbskou školu. První provizorní československá škola s jednou třídou byla založena 11. března 1923. Ta byla následkem požáru v roce 1926 zničena, a proto jí byly poskytnuty prostory v srbské základní škole. Z toho také vyplývá název: *Základní škola na Západním Vračaru – Československá třída (Osnovna škola na Zapadnom Vračaru – Čehoslovačko odelenje)*. Touto událostí na sebe československá škola připoutala větší

¹¹⁹ Skříň na loutky od Josefa Fabiánka, stůl na promítací aparát od Františka Maštery, tablo dramatické skupiny *Lumír* z roku 1894 od Josefa Hrnčíře.

¹²⁰ *Čehoslovačka osnovna škola Masarikova u Beogradu*. Pedagoški muzej. Beograd, 2002, str. 7.

pozornost, čímž se zvýšil zájem srbské vlády a došlo tedy k jejímu oficiálnímu otevření a uznání. Nově se tedy otevřela veřejná obecná československá škola se dvěma třídami. Školu finančně podporovalo československé *Ministerstvo školství a národní osvěty*¹²¹, majetnější Češi a *Československá beseda Havlíček*.¹²² Na školu pravidelně dohlížel bělehradský školní inspektor; stav školy také často kontrolovala školní inspekce z Československa. V prvních letech na konci školního roku pak pod dohledem zdejšího školního inspektora, školní rady, československého vyslance, učitelů a rodičů dětí probíhala veřejná zkouška dětí z hlavních předmětů.

Údržbu a vedení školy zajišťovala *Československá obec*, v jejímž rámci byla vytvořena školní rada. Ta se skládala, stejně jako výbor *Čsl. obce*, z předsedy, místopředsedy, jednatele, dále pokladníka, školního dozorce, správce školy a správce domu, zástupce *Vyslanectví ČSR* a z *Československé besedy Havlíček*. Později školní radu doplnil jeden rodič a jedna členka ze *Sdružení žen*.¹²³ V rámci školy se otevíraly třídy podle počtů přihlášených žáků. *Československá škola Masarykova* měla při svém otevření v roce 1928 k dispozici dvě učebny pro dvě třídy. Počet přihlášených dětí se navzdory původnímu očekávání zvýšil, a proto se školní rada rozhodla už v roce 1928 otevřít třetí třídu. Otevření třídy zcela uhradilo *Ministerstvo školství a národní osvěty v Praze*, které také pro školu zajistilo dalšího učitele. Opět tak nastal problém v souvislosti s nedostatkem prostoru. Byla tedy provedena reorganizace a v jedné třídě tak probíhala pouze odpolední výuka. Další rok se počet dětí opět zvýšil. Z toho důvodu se v domě otevřela ještě třetí učebna, kterou pak v roce 1937 následovaly další dvě učebny. Počet tříd se dále odvíjel od aktuálního počtu přihlášených žáků. Ve třicátých letech se uvažovalo i o zřízení mateřské školy v rámci *Československé školy Masarykovy*, což nejdříve bylo odloženo kvůli nedostatku finančních prostředků a pak kvůli nedostatečnému počtu zapsaných dětí.¹²⁴ Mateřská škola se otevřela až v listopadu 1936.

¹²¹ Zásluha za podporu *Ministerstva financí a národní osvěty* je přisuzovaná Janu Inderkovi, odborovému radovi ministerstva, který byl jmenován čestným členem *Čsl. obce*.

¹²² Finanční zpráva školní rady o příjmech a výdajích školy je součástí každé výroční zprávy.

¹²³ Nejdříve byli ve školní radě zastoupeni z obou československých spolků tři členové. Později se zvýšil počet zástupců *Čsl. obce* na pět a počet zástupců ze spolku *Havlíček* se tak snížil jen na jednoho. Delegáti *Čsl. besedy Havlíček* byli tom samém roce, kdy byli ve školní radě, i členy *Čsl. obce* (Ve zprávě školy je u jejich jména uvedeno člen zástupce spolku *Havlíček*, nicméně v seznamu *Čsl. obce* jsou také uvedeni jako členové spolku). Také zástupci z řad rodičů a pracovníků vyslanectví byli členy *Čsl. obce*.

¹²⁴ Otevření školky muselo povolit *Ministerstvo školství*. To bylo možné pouze v případě, že by byl počet zapsaných dětí 20 až 25.

Struktura československé školy byla následující:

Do roku 1930:

- I. třída – 1. školní rok
- II. třída – 2. a 3. školní rok
- III. třída – 4. až 7. školní rok

Od školního roku 1930/1931:

Obecná škola:

- I. oddělení – 1. a 2. třída
- II. oddělení – 3. a 4. třída

Vyšší národní škola (od roku 1936/1937 měšťanská škola):

- I. oddělení – 1. až 4. třída

Od školního roku 1937/1938

Obecná škola:

- I. třída
- II. třída
- III. třída
- IV. třída

Měšťanská škola:

- I. ročník
- II. ročník

V rámci *Československé školy* byla v roce 1930 zřízena tzv. vyšší národní škola. Počet dětí ve vyšší škole byl nižší než v obecné, proto se většinou otevíraly jen dvě třídy. V prosinci 1929 byl vydán v Království Jugoslávie nový zákon, který upravoval fungování národních škol.¹²⁵ Na jeho základě došlo od školního roku 1930/1931 k přejmenování československé školy na *Soukromou Masarykovu československou základní školu v Bělehradě (Privatna Masarikova čehoslovačka osnovna škola u Beogradu)* a *Soukromou Masarykovu vyšší národní školu v Bělehradě (Privatna Masarykova viša narodna škola u Beogradu)*. V polovině 30. let byl vydán nový zákon, který odlišoval tzv. vyšší národní školu (tu stavěl na

¹²⁵ V tomto roce došlo ke změně režimu v zemi a přejmenování Království SHS na Království Jugoslávie.

úroveň obecné školy) a měšťanskou školu (ta byla nadřazena vyšší škole). Tato skutečnost zapříčinila, že děti ze školy odcházely. Otevření vlastní měšťanské školy bylo podle zákona pro Čechoslováky komplikované, ale díky zákroku *Československého vyslanectví* jim byla povolena výjimka. Ve školním roce 1936/1937 otevřela československá škola I. ročník měšťanské školy. Vyšší národní škola a měšťanská školy byly v podstatě druhým stupněm základní školy (5. až 8. třída). V listopadu 1935 pak byla zřízena tzv. československá doplňovací škola pro mládež, jejíž výuka probíhala jednou týdně, a to v neděli odpoledne. Cílem bylo zabezpečit i nadále výbornou znalost českého jazyka u bývalých žáků československé školy. Výše uvedenou strukturu školy a rozdělení dětí do tříd jsme sestavili dle informací z výročních zpráv. Prakticky ale tato struktura závisela na více faktorech: na celkovém počtu dětí a počtu jednotlivých věkových kategorií, na počtu kantorů ve škole a na dostupných učebnách. To znamená, že otevření jednotlivých tříd a rozdělení dětí se odvíjely od celkového počtu žactva a jejich věkových kategorií a počtu kantorů. Někdy tedy nedošlo k otevření všech tříd, jak je uvedeno výše.

Škola nebyla omezena jen na československé děti. Podle státní příslušnosti *Československou školu* navštěvovali jak Čechoslováci, tak jugoslávští státní příslušníci i děti jiných národností. Výroční zprávy obsahovaly celkový přehled o počtu dětí (kolik chodilo do školy už v minulém roce a kolik se zapsalo nově), rozdělení podle občanství, náboženského vyznání¹²⁶, počet dívek a chlapců a jejich rozdělení do tříd. Děti s československým státním občanstvím bylo nejvíce. Od čtrnácté výroční zprávy (1932/1933) se ve zprávách uváděl přehled toho, jakým jazykem mluví děti doma a zaměstnání rodičů (tedy spíše pouze zaměstnání otce).¹²⁷

Škola byla vedena jako katolická, tudíž měly děti volno na katolické svátky. Od roku 1931 došlo na žádost rodičů a po schválení *Ministerstva školství* k nahrazení sedmi

¹²⁶ Náboženská příslušnost dětí v československé škole byla následující: římskokatolické, pravoslavné, čsl. vyznání (nejspíše se jednalo o československou církev husitskou, případně jednotu bratrskou), evangelické a bez vyznání.

¹²⁷ V roce 1932/1933 bylo zapsáno 98 dětí. Z nich mělo 69 československé, 23 jihoslovenské a 2 děti rakouské občanství. 67 dětí mluvilo doma česky, 17 srbochorvatsky, 7 německy a srbsky, 3 slovensky a srbsky, 2 slovinsky a česky, 2 francouzsky a česky. 9 dětí bylo od čsl. státních zaměstnanců, 9 dětí od jihoslovenských státních zaměstnanců, 6 dětí soukromých zaměstnanců v čsl. podnicích, 6 dětí zaměstnanců v jihoslovenských soukromých podnicích, 6 dětí samostatných podnikatelů, 4 děti samostatných obchodníků, 19 dětí samostatných živnostníků, 2 děti obchodních zástupců, 11 dětí kvalifikovaných dělníků v živnostech, 7 dětí kvalifikovaných dělníků v průmyslu, 3 děti vojenských hudebníků a 13 dětí nekvalifikovaných dělníků a nádeníků.

katolických svátků pravoslavnými.¹²⁸ Výuka probíhala v českém jazyce a s českými učiteli. Jen několik tzv. *jihoslovanských nacionálních předmětů*¹²⁹ zajišťovali srbští kantoři v srbském jazyce. Vzdělávání v československé škole bylo bezplatné až do 1. ledna 1932, kdy bylo zavedeno povinné školné. Důvodem pro jeho zavedení bylo zvýšení příjmů, které by pokryly vysoké náklady školy, jež hradila *Československá obec*.¹³⁰

Počet dětí zapsaných v československé škole:

1924/1925	1925/1926	1927/1928	1928/1929	1929/1930	1930/1931
58	71	73	93	107	103
1931/1932	1932/1933	1934/1935	1935/1936	1936/1937	1937/1938
117	98	93	104	150 ¹³¹	135

Péči o děti a školu mělo na starosti především *Sdružení žen*. Sdružení zajišťovalo dětem pořádání divadelních představení, maškarních večírků, mikulášských a vánočních nadílek a staralo se o dětskou knihovnu. Při nadílkách děti dostávaly kromě sladkostí a ovoce také oblečení a obuv. Důvodem bylo zajistit nezbytné věci pro děti z chudších rodin. Od doby, kdy škola měla vlastní učebny v *Čsl. domě*, byly dětem každý den podávány polévky a přesnídávky. Na konci 30. let byly pro chudé děti vydávány i obědy. To mělo snížit onemocnění, zlepšit zdravotní stav dětí, čímž se snižovala absence dětí ve škole. Pro děti byly pořádány také výlety do Československa, prázdninové pobyty u moře nebo v ozdravovnách.¹³²

V rámci československé školy se každý rok pořádaly jazykové kurzy češtiny pro dospělé. Vyučování probíhalo dvakrát až třikrát týdně po dvou až třech hodinách a kromě jazyka se přednášely i české reálie. Od roku 1927 se na organizaci kurzu podílela

¹²⁸ Byly to tyto svátky: Den svatého Jiří, Zjevení Páně, Veliký pátek, Druhý den velikonoční, Druhý den svatodušní a Den svatého Nikoly.

¹²⁹ Srbský jazyk, dějepis a zeměpis.

¹³⁰ Školné bylo stanoveno na 20 dinárů měsíčně, 200 ročně. Škola osvobodila od placení rodiny, které si to nemohly dovolit. Na druhou stranu se snažila přimět některé z bohatších Čechů, aby zaplatili školné za tyto děti.

¹³¹ Tento počet žáků byl k 1. lednu 1937. Kolik bylo dětí na začátku školního roku, výroční zpráva neuvádí. Ještě na konci školního roku 1935/1936 se konala schůze školní rady, rodičů a několika dalších příslušníků československé menšiny, aby projednali a následně realizovali návrh správce školy na tzv. *náborovou akci žactva*. Výsledkem byl nejvyšší počet zapsaných dětí v historii školy.

¹³² Výlety se pořádaly podle finančních možností. V případě, že *Sdružení žen* nemohlo zajistit pro děti pobyt v Československu z vlastních prostředků, zajistilo pro ně alespoň pobyt v některých ozdravovnách v Srbsku nebo u moře v Chorvatsku. Výlety do Československa zajišťovalo sdružení i pro jugoslávské děti.

Jihoslovansko-československá liga. V tom roce se také vysoce zvýšil počet zájemců. V letech 1935–1938 byly kurzy stále pořádány, ale není uvedeno, kolik lidí se na ně přihlásilo.

Počet zájemců o tyto kurzy:

1925/1926	1927/1928	1928/1929	1930/1931
13	69	x ¹³³	32
1931/1932	1934/1935	1932/1933	1934/1935
33	130	x ¹³⁴	130

5.4 Československé vyslanectví v Bělehradě

Před otevřením vyslanectví v Bělehradě zřídili místní Češi v říjnu 1918 *Československou národní radu*. Nejednalo se však o oficiální úřad zastupující československý stát. Národní rada si zvolila svůj výkonný odbor,¹³⁵ který měl na starosti vyjednávání se srbskými vojenskými úřady, ministerstvem vnitra a předsedou vlády. Tímto vyjednáváním získali řadu úlev pro místní Čechoslováky, především pro vojáky, kteří bojovali v první světové válce:

1. „*Záštitu československých krajanů, kteří nebyli příslušníky Království SHS.*“
2. „*Povolení, aby českoslovenští vojíni-zajatci byli propuštěni ihned ze zajetí.*“
3. „*Aby z fronty se vracející českoslovenští vojíni na úseku železniční trati od Paračina do Bělehradu mohli býti opatrováni stravou i oblékáním péčí československé národní rady.*“
4. „*Získání vhodných místností a zlepšení stravy pro československé vojíny v Bělehradě.*“
5. „*Vymožení sanitní mise z osvobozeného Československa pro Bělehrad, která svými lékaři a léky nesporně posloužila nejen československým, ale i srbským vojínům.*“¹³⁶

¹³³ V tomto roce se nekonal klasický kurz, ale jen kurz jazyka pro vysokoškolskou a středoškolskou katolickou mládež. Kurz trval přibližně 10 týdnů, ale není uvedeno, kolik studentů ho jich zúčastnilo.

¹³⁴ V tomto roce se kurz zřejmě nekonal. Ve zprávě správce školy ani v přehledu příjmů o tom není žádná zmínka.

¹³⁵ Odbor se skládal z členů *Lumíra*, kteří pak byli také neaktivnějšími a dlouholetými (kromě posledního S. Kukly) členy *Čsl. obce*: Richard Škarka, Jan Béna, Miloš Eckert, Jan Všeťka a Stanislav Kukla.

¹³⁶ *Devátá výroční zpráva Československé obce v Bělehradě 1927/1928*, str. 27.

Krátce po vzniku *Československé národní rady* došlo ke zřízení legitimního československého zastupitelského úřadu v Bělehradě. Jednalo se o úřad vojenského představitele, který zajišťoval „*agendu repatriace zajatců i civilistů, doprovázení vagonů s potravinami do Československé republiky, vzájemný kurýrní styk atd.*“ Úřad nejdříve sídlil v místnostech *Pražské úvěrní banky*, později se přestěhoval do pronajatých místností v ulici Knez Mihajlova. Tento orgán fungoval nadále i při zřízení vyslanectví samostatně až do počátku roku 1920, kdy byl jmenován první vojenský atašé.¹³⁷

Československé vyslanectví v Bělehradě oficiálně zahájilo svou činnost 11. června 1919 audiencí prvního vyslance Antonína Kaliny (ve funkci 1919–1923) u prince-regenta Aleksandra Karađorđeviće.¹³⁸ Společně s vyslanectvím (pod správou ministerstva zahraničí ČSR) a úřadem vojenského představitele (pod správou ministerstva obrany ČSR) zde existoval ještě úřad zpravodaje ministerstva obchodu. Všechny tři úřady byly na sobě nezávislé a pracovaly samostatně.

V dubnu roku 1920 došlo ke zrušení vojenského a zpravodajského úřadu, čímž se jejich činnost převedla do pravomocí vyslanectví a téhož měsíce zřízeného generálního konzulátu. V pravomoci vyslanectví byly záležitosti týkající se administrativní a právní (vojenská, sociální oblast), národohospodářské (obchodní, zemědělská, dopravní, technická, obchodně-politická oblast), politické (politické zpravodajství), zpravodajské a propagační agendy. Generální konzulát měl na starosti konzulární (pasová, vízová činnost), všeobecnou obchodní a částečně i obchodně-politickou agendu. Ačkoliv obě instituce pracovaly odděleně, často se jejich činnost prolínala či byla úplně stejná. Někdy taktéž docházelo k tomu, že ke stejné záležitosti vydaly tyto úřady rozdílná stanoviska.

Z důvodu sjednocení činnosti vyslanectví a konzulátu se úřady v roce 1925 spojily. Generální konzulát se tak transformoval na konzulární oddělení československého vyslanectví. Tato změna přinesla větší efektivitu práce a rovněž finanční úspory. Konzulární oddělení od té doby spravovalo jen konzulární agendu a ostatní agenda byla zcela v rukou vyslanectví. Správním obvodem československého zastupitelství v Bělehradě byla dnešní

¹³⁷ AMZV, V. sekce 1918–1939, č. kar 42. *Vyslanectví ČSR v Bělehradě*.

¹³⁸

http://www.mzv.cz/belgrade/cz/o_velvyslanectvi/fotografie_budovy_velvyslanectvi_cr_z/velvyslanci_a_vyslanci_ceskoslovenska_a.html

Neoficiálně zahájilo činnost už 30. května 1919.

oblast centrálního a jižního Srbska, Vojvodiny, Kosova a Metohije a Makedonie. Ostatní oblasti řídilo prostřednictvím konzulátů.¹³⁹

Do doby, než byla postavena a otevřena budova československého vyslanectví v ulici Kralja Aleksandra (dnes Bulevar kralja Aleksandra) v listopadu 1927, se sídla vyslanectví i generálního konzulátu několikrát přestěhovala (sídlala byla v ulicích Knez Mihajlova, Šumadijska, Krunska a Miloša Velikog). Oba úřady pracovaly odděleně a kanceláře měl každý úřad rovněž umístěny na jiném místě. Postavení budovy zastupitelského úřadu trvalo zhruba dva roky a jeho realizaci měl na starosti inženýr Jaroslav Danko (také členem *Čsl. obce*).

Československé vyslanectví zaměstnávalo do roku 1925 zhruba 15 zaměstnanců, po spojení s generálním konzulátem (1925) 25 až 30. Většinou se jednalo o československé státní příslušníky. V meziválečném období (1919–1939) se v Bělehradě vystřídal šest vyslanců. Kromě Roberta Fliedera a Václava Girsy byli všichni členy *Československé obce*. Nejdéle ve funkci působil Jan Šeba (1923–1930), který byl i po svém odchodu do Bukurešti čestným členem *Čsl. obce*. Poslední z těchto vyslanců, Jaroslav Lípa, byl nucen v roce 1939 předat správu úřadu do rukou německých úředníků.

Vyslanci ČSR v Bělehradě 1919–1939:

Antonín Kalina	Jan Šeba	Robert Flieder	Pavel Wellner	Václav Girsy	Jaroslav Lípa
1919–1923	1923–1930	1930–1933	1933–1935	1935–1938	1938–1939

Zprávy zastupitelského úřadu v Bělehradě se týkaly jak administrativní,¹⁴⁰ tak i kulturní a vzdělávací činnosti vyslanectví, stavu československé menšiny a v zásadě podávaly informace i o její spolkové činnosti. Veškerou činnost vyslanectví muselo schválit československé ministerstvo zahraničních věcí. Lze tedy říci, že prostřednictvím zastupitelského úřadu kontrolovalo československou menšinu v Jugoslávii Československo. Zprávy také seznamovaly s hospodářskými, přírodními, kulturními a zdravotními poměry v hlavním městě. Tyto zprávy tak mohly sloužit jako návod pro zájemce z řad Čechoslováků,

¹³⁹ Makedonie jen do roku 1925, kdy byl zřízen místokonzulát ve Skoplji, kterému pak připadly i okresy Leskovac, Novi Pazar, Mitrovica, Lebane, Vučitrn, Vlasotinca a Podujevo. Generální konzuláty byly zřízeny ve většině regionálních center.

¹⁴⁰ Jednalo se o finanční zprávy, zprávy o každém správním předávání úřadu (tedy celkový stav úřadu při každém předání vyslanci nebo jeho zástupci).

kteří by zvažovali odchod do Bělehradu. Prostřednictvím nich si tito zájemci mohli utvořit určitou představu o životě v jugoslávské metropoli.¹⁴¹

Československé vyslanectví se kromě finanční podpory pro *Československou obec* aktivně podílelo i na její spolkové činnosti. Tuto spolkovou činnost podporovalo také půjčováním filmů a jiných potřebných materiálů (např. materiály spojené s tematickými přednáškami o Československu). Zaměstnanci vyslanectví byli ve velké míře součástí spolku (členy *Čsl. obce*) a společně pořádali vzdělávací přednášky tematicky zaměřené na Československo (v obou spolcích i přímo v budově vyslanectví). Vyslanectví se podílelo na zřízení české knihovny při *Čsl. obci* (mimo to mělo také vlastní knihovnu) a pořádání jazykových kurzů češtiny (resp. československých jazykových kurzů) pro dospělé a doplňovacího vyučování pro děti, které navštěvovaly jugoslávské obecné školy (do doby než byla v roce 1924 otevřena československá škola). Československo podporovalo také zřizování českých a slovenských škol v Jugoslávii. Ve zprávách československého zastupitelského úřadu se uvádí, že vyslanectví spolupracovalo jak se *Svazem československých spolků*, tak se všemi československými spolky v Bělehradě. Spíše se však mluví o aktivní účasti ve svazu než ve spolku jako takovém.

Zpravodajská a propagační agenda vyslanectví měla mimo jiné na starosti péči o československou menšinu v Jugoslávii. Tato agenda evidovala stav československé menšiny v úředním obvodě (tzn. počet československých státních příslušníků, kolik z nich bylo jiné národnosti a také kolik bylo Čechů a Slováků podle národnosti).¹⁴² Taktéž měla za úkol šířit a udržovat znalost o Československu ve vědomí jugoslávského národa. Za tímto účelem pořádalo vyslanectví již zmíněné přednášky, využívalo propagace československé hudby prostřednictvím bělehradské radiostanice a pravidelně zajišťovalo inscenaci československých her a oper v národním divadle. Propagace byla nejintenzivnější v Bělehradě, ale rozsáhlá byla i v dalších jugoslávských městech prostřednictvím československých konzulátů.

Zastupitelský úřad v Bělehradě také pomáhal československým firmám proniknout na jugoslávský trh. Jednalo se buď přímo o zřízení pobočky v Jugoslávii, nebo pouze o dovoz

¹⁴¹ Často se v těchto zprávách upozorňovalo na drahé poměry v Bělehradě – vysoké nájmy a časté zdržování potravin i dalšího spotřebního zboží (hygienické potřeby, oděvy atp.), a nízký příjem obyvatel. Díky tomu byl Bělehrad označen za nejdražší evropské město.

¹⁴² U těchto údajů se neuvádí, jak byla prováděna evidence československé menšiny, zda byly skutečně prováděny statistické průzkumy nebo se jednalo o odhady. Podle těchto zpráv žilo např. v roce 1938 na správním území československého vyslanectví zhruba 4 500 československých státních příslušníků (z toho asi 2 550 Čechů a 1 000 Slováků) a 76 000 (z toho asi 4 300 žilo v Bělehradě) cizích (jugoslávských) státních příslušníků československé národnosti.

zboží. Jednou formou pomoci bylo zprostředkování státních zakázek československým firmám. Snadnější bylo proniknout na jugoslávský trh před změnou režimu v roce 1929.¹⁴³ Od té doby začala vláda prosazovat domácí průmysl.¹⁴⁴

Změna v uspořádání státní moci neměla žádný vliv na vzájemné vztahy mezi oběma zeměmi. Ze zpráv vyplývalo a místy bylo i přímo řečeno, že vztahy mezi oběma státy byly velice přátelské. Na obou stranách probíhala intenzivní kulturní spolupráce.¹⁴⁵ Kromě výše zmíněné kulturní propagace bylo v zájmu vyslanectví udržovat také intenzivní osobní styky s místními novináři a členy vlády. Dříve než noviny uveřejnily nějakou zprávu o Československu, ověřovaly informace na vyslanectví. Tím československé zastupitelství bránilo šíření nepřesných a zavádějících informací. K tomuto účelu československý úřad v Bělehradě pořádal honosné společenské akce, jako byly čaje (ačkoliv čaj se podával jen sporadicky a spíše se dbalo na bohaté občerstvení), večeře a různé večírky. Na reprezentační funkci československého vyslance tak kladla bělehradská společnost vysoké nároky.¹⁴⁶

Po vyhlášení Protektorátu Čechy a Morava převzalo správu nad československým zastupitelským úřadem německé vyslanectví.¹⁴⁷ Jakmile došlo k předání vyslanectví do německé správy, byli někteří českoslovenští úředníci nuceni pracovat na německých diplomatických úřadech v Jugoslávii.

¹⁴³ V roce 1929 nastolil král Aleksandar Karađorđević královskou diktaturu.

¹⁴⁴ Jednou z firem, která díky vyslanectví získala zakázku na dovoz elektroměrů do Bělehradu, byla akciová společnost *Českomoravské elektrotechnické závody Fr. Křížík*.

¹⁴⁵ V rámci prohloubení spolupráce mezi oběma státy byl v ministerstvu osvěty Království SHS zřízen odbor pro spolupráci s Československem. Od 28. října 1928 byl na všech jugoslávských středních školách zaveden tzv. *Československý den*, při němž se konaly přednášky o Československu.

¹⁴⁶ 30. září 1924 otiskly bělehradské noviny výrok jednoho nejmenovaného jugoslávského politika o tom, že československé vyslanectví převzalo úlohu bývalého ruského vyslanectví.

¹⁴⁷ Na všech dokumentech po převzetí úřadu Němci bylo přeškrtnuto záhlaví *Vyslanectví ČSR* a natištěno razítko *Deutsche Gesandtschaft – Abteilung für das Protektorat Böhmen und Mähren (Německé vyslanectví – Oddělení pro Protektorát Čechy a Morava)*. Poslední dokumenty z bělehradského vyslanectví pochází z června 1939.

6. Závěr

Cílem této práce bylo vytvořit ucelený obraz české menšiny v Bělehradě v období meziválečné Jugoslávie. Jak zmiňuji v úvodu této práce, otázkou české menšiny přímo v Bělehradě se nezabývalo mnoho badatelů. Jedná se spíše o útržkovité informace nežli komplexní přehled. Vytvoření takového přehledu bylo mým záměrem. Práce v neposlední řadě může sloužit ke srovnání bělehradských a (srbských) banátských Čechů. Při srovnání zjišťujeme, že se jednalo o dvě zcela odlišné skupiny.

Výzkum byl zaměřen jen na určitou skupinu Čechů v Bělehradě, spíše příslušníky střední až vyšší třídy, vzdělanější a majetnější vrstvu Čechů. Přes tento nedostatek si můžeme odvodit, jaký byl život zdejší české (československé) menšiny. Mezi dva nejdůležitější znaky této minority patřila jejich spolková činnost a péče o československou školu. Důležité byly proto, že sloužily k sdružování české komunity a udržování národní identity. Oba dva prvky tedy posilovaly tuto národnostní menšinu. Ani jedno by však nemohlo fungovat v plné míře bez pomoci československého vyslanectví.

V Bělehradě existovaly v meziválečném období dva československé spolky. Větším z nich byla *Československá obec v Bělehradě*, které jsem se primárně v této práci věnovala. *Čsl. obec* sdružovala především střední až vyšší sociální vrstvu. Tím druhým spolkem byla *Řemeslnicko-dělnická jednota*, později přejmenovaná na *Československou besedu Havlíček*. V něm se naopak seskupovali Češi z nižší až střední vrstvy. Ačkoliv spolu oba spolky často spolupracovaly, panovala mezi nimi rivalita. Ta se mohla přenést mezi celou českou společnost v Bělehradě. Soudržnost české minority se projevila až koncem roku 1938 sloučením spolků.

Kromě výše uvedeného jsem se také zaměřila na český kapitál a firmy expandující do Bělehradu. Na jedné straně to byli samostatní (ať už větší či menší) živnostníci, na druhé velké podniky. Někteří z těchto živnostníků zaváděli tradiční české výrobky či způsoby výroby (např. uzenáři, truhláři). Přinášeli tak do bělehradského prostředí něco zcela nového. V případě českých podniků se jednalo především o průmyslové a bankovní společnosti (*Pragobanka, Slavia*). Vznik českých zastupitelství v Bělehradě znamenal jak příliv dalších Čechů, tak vytvoření nových pracovních příležitostí i pro ostatní zdejší obyvatele.

Jedním z důvodů proč byla tato menšina tak silná a český kapitál zde poměrně veliký, bylo zázemí, které jim Bělehrad poskytoval. Češi byli jugoslávskou, respektive bělehradskou společností velmi dobře přijati a sami se do ní bez problémů integrovali. Zájemci z řad ostatních Bělehradčanů se taktéž účastnili programu (plesy, zábavy, přednášky) pořádaném *Československou obcí*. Vzájemné vztahy byly natolik příznivé, že docházelo k vytváření smíšených manželství a přijímání jugoslávského státního občanství. Následně tyto skutečnosti vedly k asimilaci české menšiny. Průnik na jugoslávský (tedy i bělehradský) trh byl z důvodu již zmíněných dobrých vztahů a benevolentnímu přístupu místní vlády pro československé firmy snadnější než pro mnohé jiné cizince.

Ač práce zkoumá mnohé aspekty české menšiny žijící v Bělehradě a popisuje poměrně obsáhle její život, nejedná se o vyčerpávající přehled. Další prostor pro zkoumání této problematiky vidím v kartotéce obyvatel z let 1924–1944 uložené v *Historickém archivu Bělehradu*. Prozkoumání celého fondu by mohlo přinést ještě ucelenější obraz o stavu české menšiny.

Seznam použitých pramenů a literatury

I Prameny

1. Nepublikované archivní dokumenty

Archiv ministerstva zahraničních věcí České republiky

III. sekce 1918–1939:

Československo-Jugoslávská liga: č. kar. 854, 855.

V. sekce 1918–1939:

Konzulát Bělehrad: č. kar. 12.

Vyslanectví ČSR v Bělehradě: č. kar: 42–43.

Istorijski arhiv Beograda

Fond: Trgovački sud u Beogradu (TSB): DFi-74/39; 36/36; 176/39.

Fond: Uprava grada Beograda (UGB): VIII-189, k. 57; 1927-2836-368.

Kartoteka građana prijavljenih u Beogradu 1924–1944

Fond: Opština grada Beograda (OGB): Tehnička direkcija (TD)-14-1922.

Porodični fond Glavinić: 1119-K 46: 3. 1. 136, 3. 1. 178, 3. 1. 179.

2. Publikované prameny

Jubilarna knjiga državnih železnica Srbije, 1919–1929. Beograd, 1929.

Statistički godišnjak. Kraljevina Jugoslavija. Opšta državna statistika. Beograd. (1929–1940)

STOJANOVIĆ, Svetozar: *Industrijski kalendar grada Beograda 1912.* Beograd, 1912.

UN-AL adresar, Beograd-Zemun-Pančevo, Za industriju, trgovinu, zanatstvo i kućevlasnike.

Beograd, 1929.

Výroční zprávy Československé obce v Bělehradě. Vydáno nákladem Československé obce v Bělehradě. (Pátá, sedmá /1925–1926/, osmá, devátá /1927–1928/, desátá /1928–1929/, dvanáctá /1930–1931/, třináctá /1931–1932/, čtrnáctá /1932–1933/, šestnáctá /1934–1935/, sedmnáctá /1936/, osmnáctá /1937–1938/)

Zprávy státního úřadu statistického Republiky československé. Státní úřad statistický v Praze. (1926–1938)

II Sekundární literatura

1. Vědecké monografie a studie

- ALEKSIĆ, Vesna: *Beogradski stranci: Priča o kosmopolitizmu i energiji grada koja traje*. Beograd: Turistička organizacija Beograda, 2010.
- AUERHAN, Jan: *Československá větev v Jugoslávii*. Praha: Nákladem Československého ústavu zahraničního, 1930.
- AUERHAN, Jan: *Československé menšiny za hranicemi*. Praha: Dr. A. Hajn, 1918.
- AUERHAN, Jan: *Pokus o demografii zahraničních Čechů a Slováků*. Praha: Jan Auerhan, 1937.
- Čehoslovačka osnovna škola Masarikova u Beogradu*. Pedagoški muzej. Beograd, 2002.
- DUGAČKI, Vlatka: *Svoj svome. Češka i slovačka manjina u međuratnoj Jugoslaviji (1918–1941)*. Zagreb: Srednja Europa, 2013.
- ĐURIĆ-ZAMOLO, Divna: *Graditelji Beograda 1815–1914*. Beograd: Muzej grada Beograda, 2009.
- JŮZA, Václav: *Pětadvacetiletí českého zábravního spolku Lumír v Bělehradě*. Nákladem spolku Lumíru v Bělehradě, tištěno v Jičíně, 1910.
- KOKAISL, Petr a kol.: *Krajané: Po stopách Čechů ve východní Evropě*. Praha: Za hranice - Společnost pro rozvojovou spolupráci při Provozně ekonomické fakultě ČZU v Praze, 2009.
- MARKOVIĆ, Peđa J.: *Beograd i Evropa 1918–1941. Evropski uticaji na proces modernizacije Beograda*. Beograd: Savremena administracija, 1992.
- NEČAS, Ctibor: *Český bankovní kapitál a jeho srbské angažmá do začátku první světové války*. In: *Od Moravy k Moravě: z historie česko – srbských vztahů v 19. a 20. století*. Brno: Matice moravská ve spolupráci s Maticí srbskou, 2005.
- NEČAS, Ctibor: *Na prahu české kapitálové expanze*. Brno: Univerzita J. E. Purkyně, 1987.
- PELIKÁN, Jan a kol.: *Dějiny Srbska*. Praha: Nakladatelství lidové noviny, 2005.
- RAUŠAR, Josef, Zdeněk.: *Čechové mezi Jihoslovany a zvláště v Srbsku: k upomínce na divadelní vlak z evropského Orientu do Zlaté Slovanské Prahy v srpnu roku 1886*. V Praze: J. Z. Raušar, 1886.
- Slavensko Sokolstvo: Jubilarno izdanje Saveza Sokola Kraljevine Jugoslavije*. Beograd, 1930.
- ŠTĚPÁNEK, Václav: *Česká kolonizace Banátské vojenské hranice na území srbsko-banátského hraničářského pluku*. In: *Od Moravy k Moravě: z historie česko-srbských vztahů v 19. a 20. století*. Brno: Matice moravská ve spolupráci s Maticí srbskou, 2005.
- VACULÍK, Jaroslav: *Češi v cizině – emigrace a návrat do vlasti*. Brno: Masarykova univerzita, 2002.

ŽÁČEK, Vaclav: *Bosna u tajnim političkim izveštajima Františka Zacha iz Beograda (1843–1848)*. Sarajevo: Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine, 1976.

ŽÁČEK, Václav a kol.: *Češi a Jihoslované v minulosti. Od nejstarších dob do roku 1918*. Praha: Academia, 1975.

2. Internetové zdroje

Historie a vývoj Slávia pojišťovny a. s.:

<http://www.slavia-pojistovna.cz/historie/>

Industriál (1.) – Sláva a pád krásné Poldi:

<http://www.rozhlas.cz/leonardo/technologie/zprava/industrial-1-slava-a-pad-krasne-poldi--931087>

Kladno – město železa a oceli:

http://www.omk.cz/index.html?url=http://www.omk.cz/dyn/doc/historie_huti

Pražská úvěrní banka v Praze, stránky České národní banky:

http://www.cnb.cz/cs/o_cnb/archiv_cnb/fondy/puv.html

Velvyslanci české republiky v Srbsku, stránky Ministerstva zahraničních věcí v Praze:

http://www.mzv.cz/belgrade/cz/o_velvyslanectvi/fotografie_budovy_velvyslanectvi_cr_z/velvyslanci_a_vyslanci_ceskoslovenska_a.html

Oficiální stránky úřadu v Zemunu:

<http://zemun.rs/cms/sr/node/21>

Přílohy

1. Seznam profesí sestavený dle výročních zpráv *Československé obce v Bělehradě*
2. Seznamy firem, společností a institucí sestavený taktéž dle výročních zpráv
3. Příhláška k pobytu Oskara Jarolímka (*IAB-UGB-Kartoteka graĥana prijavljenih u Beogradu 1924–1944*)
4. Mapa Bělehradu s rozmístěním členů *Čsl. obce*
5. Budova Československého domu a školy v Bělehradě
6. Výbor a čestní členové *Československé obce*
7. Dlouholetá předsedkyně sdružení žen Matylda Husníková
8. Ukázka inzerce z výročních zpráv *Československé obce*
9. Ukázka seznamu členů *Československé obce*

1. Seznam profesí

Advokát	malíř skla	soukromník
agent	mistr bednářský	soustružník kovů
akademický sochař	mistr kožešnický	společný pivovaru
adjunkt (pomocník)	mistr krejčovský	správce firmy
aranžér	mistr lakýrnický	stavbyvedoucí
architekt	mistr pletařský	stavitel
archivář	mistr truhlářský	stolař
betonář	mistr zámečnický	strojní zámečnick
čalouník	montér	strojník
dílovedoucí	nájemce hotelu	strojvůdce
diplomovaný právník	nakladatel	štukatér
disponent firmy	obchodní cestující	tajemník
domovník	obchodní zástupce	tesařský mistr
dozorkyně	obchodník	tkalcovský mistr
drogista	obuvník	tovární mistr
elektrotechnik	parketař	továrník
fagotista	plukovník	účetní firmy
farmaceutka	podnikatel	učitel
hodinář	podstarší pivovaru	umělecký zámečnick
hostinský	pokladník	úpravčí mistr
hoteliér	pokojská	úředník firmy
hudebník	právník	uzenář
inspektor firmy/úřadu	profesor	vedoucí firmy
instalatér	prokurista firmy	vrátný
inženýr	průmyslník	výpravčí
kameník	přádelní mistr	vyslanec
kandidát profesury	publicista	zahradník
kapelník	redaktor	zámečnický mistr
kavárník	restauratér	zaměstnanec vyslanectví
keramik	rytec	zástupce firmy
kočárník	ředitel firmy	zednický polír
krejčí	řezník	zinkograf
lékárník	sekretář	zřízenec firmy
lékař	skladník	zubní lékař
lektor	sklepmistr pivovaru	zvěrolékař
likvidátor v bance	sládek	
majitel firmy	slévač	
malíř pokojů	sochař	

2. Seznamy firem, společností a institucí (u podtržených firem není známá specializace)

Adria – továrna bonbónů
Akciová společnost pro dovoz a vývoz
Architekt – stavební firma
Bankovní a obchodní akciová společnost
Beogradska fabrika mašina – Bělehradská továrna na stroje
Beogradska textilna industrija – Bělehradský textilní průmysl
Bioskop Balkan
Bogdanović i Ko.
Bohemia – dopravní společnost
Caiszl & Maiszl – průmyslová firma
Cukrovar Crvenka
Cukrovar Čukarica (Bělehrad)
Cukrovar Čuprija
Č. T. K. – Československá tisková kancelář
Čechoslávie
Československá dunajská paroplavba – dopravní a přepravní společnost
Českomoravská Kolben-Daněk – strojírenský průmysl.
Československá zbrojovka (Zbrojovka a. s.) – zbrojní průmysl
D. R. P. SHS
Državna muzička akademija – Státní hudební akademie
Državne železnice – státní dráhy
EKONOM
Farmer
Ferrum d. d. – průmysl
Goliath (Goliát) – strojní průmysl
Hotel Bajloni
Hotel Ekcelsior
Hotel Hajduk
Hotel Srpski Kralj
Ignjat Fleš i Ko. (Ignat Flesche)
Ivan F. Schwarz
Izis (Isis) – prodej drogistického zboží
Izvozna banka
Jasenica
Jihoslovanská banka (Jugobanka)
Jugoasbest
Jugoslovenski Siemens A. D. – Jihoslovanský Siemens, elektrotechnický průmysl.
Jugoslovensko bankarsko društvo
K. Panić
Keramika – keramická továrna
Kosmaj – speditérská firma, přeprava zásilek
Kosta Ilić i sinovi – textilní průmysl
Kotva (Anker) - pojišťovna
Lokomašin – strojírenský průmysl
Maričić i Janković
Mat. Blecha – stavební firma
Mautner
Milan Ječmenica – textilní průmysl
Moravia – továrna na pletené výrobky
Mužička škola Stanković – hudební škola
Pivara Bajloni (Pivovar Bajlony)
Pivovar Weifert
Poldiny hutě – ocelová výroba
Portrait - fotoateliér
Pražská úvěrní banka (Pragobanka, Anglobanka)
Privilegovaná agrární banka
Prometna Agencija – společnost zabývající se všestranným obchodem
Prvo dunavsko parobrodsko društvo – První dunajská paroplavební společnost
Putnik – cestovní kancelář
Radioorchester Akademije Nauka –
Rádiorochestr Akademie věd
Schenker & spol.
Singer
Slavija – pojišťovna
Srpska zadružna banka – Srbská družstevní b.
Staklo – sklářský průmysl
Šancer (Schanzer)
Škodovy závody – Jugoškoda, strojírenský průmysl
Šplíchal a Jarolímek – průmyslníci
Štofara i platnara Vlade Ilića – textilní průmysl
Tanović i Obradović
Telegrafija . výroba telefonů a telegrafů
Tri šešira – restaurace
Triglav – slovinská pojišťovna
Universal Film Comp.- filmový průmysl
Vančagović i drug – Vančagović a společník
Zemaljska Kreditna Banka – Zemská úvěrová banka
IV. mužka gimnazija – IV. mužské gymnázium

3. Пријављеница к поыту Оскара Јаролџмкџ

сопственик куће његов стан
 sopstvenik kuće njegov stan

хотел J-10
 hotel

ПРИЈАВА — PRIJAVA
 ПРИЈАВЉУЈЕ СЕ: — PRIJAVLJUJE SE:

Улица, број, sprат — Ulica, broj, sprat	Дубравско 92.
Име породично, рођено. За адату или удовичу и рођено име мужа и девојачко породично име	Јаролџмек Оскар
Име породично и рођено. За адату III одовичу и рођено име маџа и девојачко породично име	индустријалац Дубравско, Дубравско
Занимање — Zanimanje	27. 11. 1885.
Држављанство — Dravljanstvo	Србин
Дан, месец и год. рођена — Dan, mesec i god. rođenja	Београд
Место рођена, срез, земља — Место rođenja, srez, zemlja	Јасна — Срп
Завлајна општина, срез, земља — Zavisajna opština, srez, zemlja	
Брето стање — Bračno stanje	
Вера — Vera	
Рођено име оца и мајек, и мајчино девојачко презиме	
Рођено име оца и мајке, и мајчино девојачко презиме	
Ранаји стан у Београду: улица и број, или у ком другом месту: село, срез, Бановина	
Ранаји стан у Београду: улица и број, III и ком другом месту: село, срез, Бановина	

ЖЕНА И ДЕЦА ИСПОД 18 ГОДИНА — ŽENA I DECA ISPOD 18 GODINA

Рођено име и девојачко породично име жене и рођено име деце Rođeno ime i девојачко породично име žene rođeno ime dece	мушко muško	женско žensko	Дан, месец и година рођена Dan, mesec i godina rođenja	Место рођена Mesto rođenja
Танџа		женско	17. X. 1897	Телишчице

НАПОМЕНА: 2. 7. 1940. Решење Мин. у. Д. бр. 32867/59
 NAPOMENA: Пром. Српских рад.

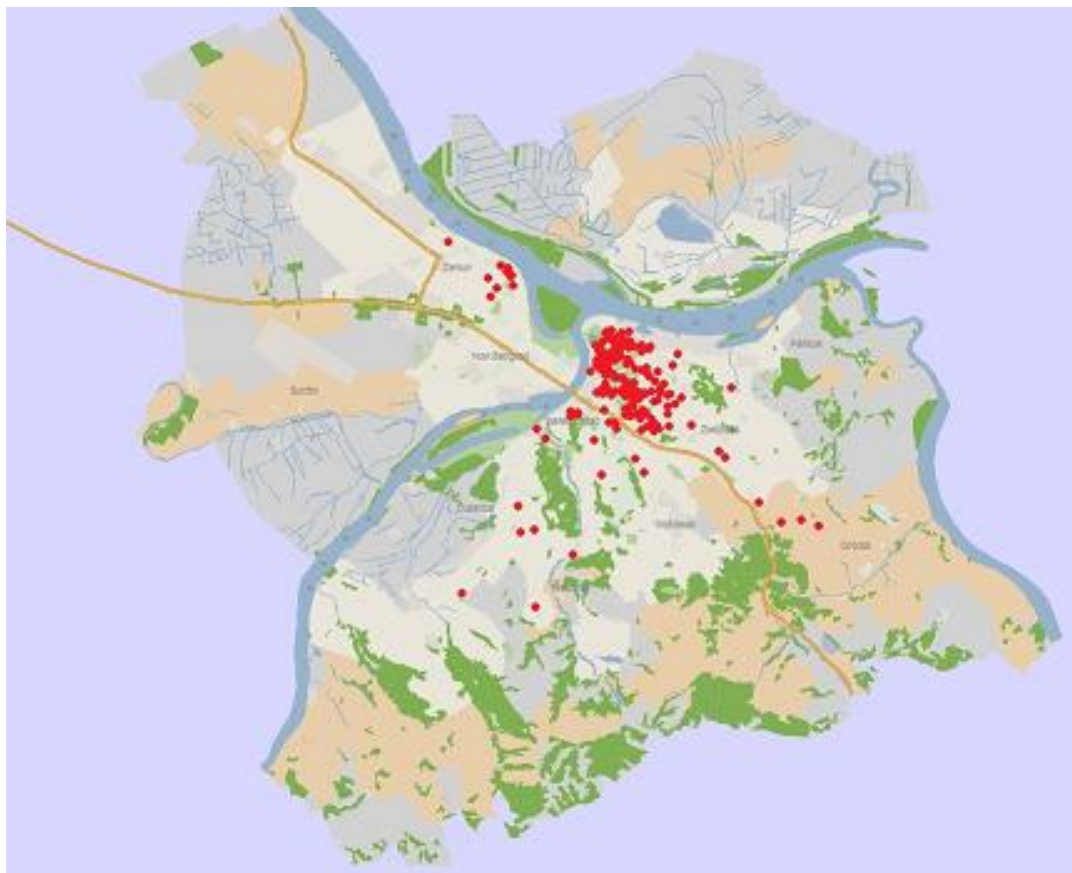
Станар — Stanar (датум (datum) (место) (mesto))
 Власник куће-управитељ-станодавац
 Vlasnik kuće-upravitelj-stanodavac

ЛИЧНИ ОПИС СТРАНОГ ДРЖАВЉАНИНА
 LIČNI OPIS STRANOG DRŽAVLJANINA

СТАС stas	Рисон	БОСА bosa	оршче	БРЕБОИ brbovi	БРАДА brada	БРАДА brada
ЛИЦЕ lice	оршче	НОС nos	оршче	ПЕРЧИТИ perčiti	БРАДА brada	БРАДА brada
ОЧА oca	оршче	УСТА usta	оршче	ПЕРЧИТИ perčiti	БРАДА brada	БРАДА brada

ДАТУМ ПРИЈАВЕ Datum prijave	Улица Ulica	БРОЈ КУЋЕ Broj kuće	ИМЕ СТАНОДАВЦА IME STANOĐAVCA	ДАТУМ ОДЈАВЕ Datum ođlave	ГОД ОДЈАВЕ God ođlave
27. 11. 1885.	Дубравско 92.	14	Јаролџмек Оскар	6. 12. 1940.	Београд
27. 11. 1885.	Дубравско 92.	14	Јаролџмек Оскар		
27. 11. 1885.	Дубравско 92.	14	Јаролџмек Оскар		
27. 11. 1885.	Дубравско 92.	14	Јаролџмек Оскар		
27. 11. 1885.	Дубравско 92.	14	Јаролџмек Оскар		
27. 11. 1885.	Дубравско 92.	14	Јаролџмек Оскар		
27. 11. 1885.	Дубравско 92.	14	Јаролџмек Оскар		
27. 11. 1885.	Дубравско 92.	14	Јаролџмек Оскар		
27. 11. 1885.	Дубравско 92.	14	Јаролџмек Оскар		
27. 11. 1885.	Дубравско 92.	14	Јаролџмек Оскар		

4. Mapa Bělehradu s rozmístěním členů Čsl. obce (označeno červeně; hustě označená místa představují centrum města; červená místa za řekou jsou v Zemunu)

5. Budova Československého domu a školy v Bělehradě

6. Výbor a čestní členové Československé obce

Výbor a čestní členové Československé obce v Bělehradě.

Stojící zleva: Nedvěd, Vízek, Vojinović, Fabiánek, Kašper, Eckert, Kobera, Benda, Radda, Černý, Kolský, Vopálenký; sedící zleva: Košnar, ing. Raušar, Jůza, Krůta, pí Jůzová, předseda Škarka, Novotný, Ducháč, Gradojevič, Hrnčíř.

7. Dlouholetá předsedkyně sdružení žen Matylda Husníková

8. Ukázka inzerce z výročních zpráv Československé obce

První české uzenářství

ROSŮLEK

Královský dvorní dodavatel.

Zahájen v roce 1886.

Prestolonaslednikov trg 17. Tel. 20846
Dušanova ulice číslo 68. Telefon 22698

DOPORUČUJE:

každodenně čerstvé zboží všeho druhu,
jako: syrové klobásy, jaterničky, jelito,
šunky a jiné delikatesy.

Při obchodě se nachází jídelna, kde lze
dostati denně čerstvý guláš, horké párky,
klobásy všeho druhu a různé delikatesy.

Prvotřídní pivo a víno!

JUGOŠKODA A. D.

CENTRALA BEOGRAD
PARISKA ULICA BR. 12. - TELEFON 20-618
Odelenje: mašinsko, električno, centrifuge, auto

FILIJALA ZAGREB
TRG BURŽE 3. - TELEFON BR. 44-97
Auto odelenje:
RAČKOVA UL. 2. - TELEFON 63-66

FILIJALA LJUBLJANA
ALEKSANDROVA CESTA BROJ 4.
TELEFON 29-66

TELEGRAM: ŠKODA
CODE: RUDOLF MOSSE

„MORAVIA“

TOVÁRNA NA PLETENÉ VÝROBKY
A.Č. SPOL.

BĚLEHRAD
CIRILA I METODIJA ULICA 8/10.
Telefon 21408.

AKCIOVÝ KAPITÁL DINARŮ 8.000.000.—

Vyrábí:

DĚTSKÉ OBLEKY, ČEPICE, DÁMSKOU PLETENOU
KONFEKCI VLNĚNOU I HEDVÁBNOU, DÁMSKÉ
HEDVÁBNÉ PUNČOCHY, PUNČOCHY
FIL DECOSSE, PÁNSKÉ PONOŽKY A
DĚTSKÉ PUNČOSKY PRVO-
TRIDNÍ JAKOSTI.

Sklad a detailní prodej
v paláci Anglo-československé a Pražské
úvěrní banky, fil. v Bělehradě.
Bezkonkurenční ceny!

Stavební truhlářství

F. MAŠTERA

Bělehrad.
Sazonova 71. Telefon 28114.

Provádím veškeré
práce stavební

Strojní zařízení

9. Ukázka seznamu členů Československé obce

Jména a příjmení:	zaměstnání:	adresy:
Otokar Albrecht,	zástupce firmy Ivan F. Schwarz,	Kralja Milana 1/V,
Jan Atzler,	obchodník,	Kopaonička 11.
Robert Bakalář,	obchodník,	Makenziljeva 12.
Irma Bašová,	úřednice,	Pragobanka.
Josef Bekerus,	ředitel pivovaru,	Jagodina.
František Belfín,	fagotista Národního divadla, Herceg Stevana 4.	
Antonín Běna,	úředník Keramiky,	Kosovska 51.
Vilém Benda,	mistr truhlářský, Tetovska 27, Pašino Brdo.	
Karla Besserová,	úřednice,	Višegradska 9.
Josef Boháček,	technický úředník, Nušičeva 2, Mall Mokri „Lag“,	
Fraňt. Bina,	sladovnik u fy Bajloni,	Pivara Bajloni.
Filip Bokroš,	obchodník,	Strahiniča Bana 54.
Bohuš Boukal,	prokurista,	Pragobanka.
Pavle Bremez,	účetní minist. financí,	minist. finansija.
Vladimír Bublík,	ředitel pojišť. banky „Slavie“, Kralja Milana 48.	
Vladimír Bublík st.,	elektrotechnik,	Bitoljska 19a.
Josef Budla,	úředník fmy Ignat Flesche & Comp.,	Uzun Mirkova 20.
Jindřich Bulff,	skladník Pragobanky,	Izrailieva 2.
Alfons Bultas,	úředník,	Pragobanka.
Antonín Cimfl,	zástupce Universal Film Comp., Kralja Milana 25.	
Josef Černošous,	výpravčí, Beogradska	textilna industrija, Knez Miletiča ul.
Evžen Černý,	úředník,	Pragobanka.
Emil Deutsch,		Kosmajska 9.
Arnošt Dlouhý,	vrchní insp. čsl. st. drah v. v.,	Vinohrady, Perunova 8.
Josef Doušek,	úředník agencie čsl. dunajské paroplavby,	pošt. schránka 274.
Rudolf Doležal,	disponent fy Šplchal & Jarolimek,	Kralja Milana 97.
Ing. Josef Doleček,	zástupce Česko-moravské Kolben, Daněk,	Rankeova 26.
František Drábek,	zřizovatel vyslanectví ČSR,	Kralja Aleksandra 20.
Alot Drahokoupil,	prokurista,	Pragobanka.
Ing. Jan Dubový,	architekt,	Durmitorska 21.
Alota Ducháč,	keramik,	Muskovska 47.
Anna Dušková,	úřednice vyslanectví,	Kralja Aleksandra 20.
Ivan Edthauer,	úředník,	Pragobanka.
Miloš Eckert,	prokurista,	Pragobanka.
Josef Faldánek,	čalouník,	Kralja Milana 56.
Proaš Fimp,	továrník,	Petrovac, Bačka.
Hynek Feifara,	úpravčí mistr,	Radentička 24.
Adolf Frankl,	hotelier,	Hotel Srpski Kralj.
Éduard Frankl,	hotelier,	Hotel Srpski Kralj.